

T.C.

Mardin Artuklu Üniversitesi

Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü

Yüksek Lisans Tezi

MEHELİ AŞİRETİ VE KIRMANCCALARI

Pınar Yıldız

Mardin 2016

K. T.

Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî

Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya

Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Teza Lîsansê Berzî

MEHELÎ Û KIRMANCKÎYA ÎNAN

Pınar YILDIZ

Şêwirmend: Mehmet TAYFUN

Mêrdîn 2016

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Mehelî û Kırmanckîya Ênan (Meheli Aşireti ve Kırmanccaları)” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Projemin sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Projemin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

/.../.....

Pınar YILDIZ

KABUL VE ONAY

Pınar YILDIZ tarafından hazırlanan Mehelî û Kirmanckîya Ênan (Meheli Aşireti ve Kirmanccaları) adındaki çalışma, Savunma Sınavı Tarihi tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Kürt Dili ve Kültürü Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

VATEYO VERÊN

Heta ke mamosta Malmîsanijî nêvatbi û ma dest bi na xebata xo nêkerdbi, haya ma kirmancanê Çinarî û Dêrike ra çin bî. Xebata ma ya warî ya yewine ra dima, ma şaş mendê. Çünke hûmara nê dewan û mezrayan texmînê ma ra zaf zêdeyêr bî.

Ma hem rewşa komelkî û tarîxê kirmancanê na mintiqa hem zî taybetmendiyê fekê înan û cîyayîya nê fekî û fekanê bînan meraq kerdinê. Nê meraqê ma hêz da ma ke ma na babete ser o bixebitîyê.

Na xebata ma de zaf kesan ma rê hetkarî kerde. Sey yew deyndarîyêka girde, ganî ma înan rê sipas bikê.

Verê ma wazenê şewirmendê xo mamosta Malmîsanijî rê sipas bikê ke "pîyê" fikrê na xebat o. Mamostayî sey fikrî na xebate pêşnîyazê ma kerde û no mabên de hertim hetkarê ma bî. Seba ke ma a mintiqa baş nêşinasnayêne, zaf rey têkilîyê ma û dewijanê a mintiqa bi hetkarîya mamostayê erjayeyî virazîyay. Çünke wexto ke merdim mintiqa nas nêko, mabên de nasî çin bê, ê kesî nêwazenê kesanê xerîban de roportaj bikê. Yewna çîyo muhîm zî, na mintiqa de seba cinîyêk xebata warî hîna zehmet a la sey cinî ma dî ke avantajêkê cinîbîyayîşî zî esto: Cinî hîna asan şêna cinîyanê mintiqa de qîsey biko. Keyeyê mamostayî awan bibo ke nê têkilîyê başî seba ma viraştî.

Birêz Nûreddîn Pakdemir xebata ma ya wareyî ya yewine de ma reyde ame û sayeyê ey de ma mintiqa nas kerde. Sezgîn Yildiz hema-hema heme xebatanê ma yê wareyî de ma reyde ame. O datê ma yo la datî ra zêdeyêr sey embazê ma yo. Birêz Polat Aydinî Çêrmûge de ma mêman kerdî û ma de zaf eleqedar bi. Birêz Fuad Onenî, Dêrike de ma weş mêman kerdî û ma pîya şî çend dewanê Dêrike. Mamosta Mîkaîl Bulbulî mamosta Serdar Ocal bi ma da naskerdiş. Ma bi wasitaya mamosta Serdar Ocalî xo resna çend dewanê Dêrike. Birêz Dawud Yeşîlmenî mamosta Selçuk Karaman bi ma da naskerdiş. Birêz Selçuk Karaman û mamostayê dewa Cobînî ma mêman kerdî û têkilîyê ma û dewijan viraştî. Mamosta Yusuf Balukenî hem çend dewijî bi ma day naskerdiş hem zî hetê çimeyan ra hetkarîya ma kerde. Bi nê çimeyan ma bi çimêko tarixî ewnîyay roportajanê xo ra. Embazo erjaye Mehmet Yonat

şertanê zaf zoran de ma reyde ame dewanê Dêrike. Ey bi sebr karê teknîkîyê komputure de zî hetkarîya ma kerde. Embazo erjaye Cihan Kaya ma reyde ame çend dewan û herçiqas ke nêwaşt zî mecbur mend ke goşt biwero. Birêz Salih Tekînî Dêrike de ma rê rêberî kerde û berê keyeyê xo ma rê akerd. Dewanê Dêrike ra Kurşêran de ma keyeyê Ehmed Otun û cinîya ey Sureya de, Çepenya de keyeyê Celal Karataşî de, Aywêrî de keyeyê Hasan Arslanî de, Cobîn de keyeyê İzzet Piçakî de, Tomat de keyeyê Fuat Yatan û cinîya ey Şeboy de, reyna Tomat de keyeyê Siltan Kaya de, Herbelî de keyeyê Cuma Çetînerî de, Xarawarî de keyeyê Çetîn Gunduzî de, Şawêrdî de keyeyê Tewfîq Ovetî û cinîya ey Amîne, Kêtû de keyeyê İkram Dagdelenede bî mêmân.

Ma nê merdimanê erjayeyan hemîne rê yew bi yew sipas kenê. Keyeyê înan awan bo.

Bêguman na xebate de şarê dewanê ma ra sewbîna cinî û camêrdan zî ma rê hetkarî kerde û melumat da ma. Ma deyndar û sipasdarê înan ê la mumkun nîyo ke ma tîya de nameyê hemîne binusî.

Ma na xebata xo de zaf kesan reyde roportajî kerdî, seba melumatdayişê înan sipas. Ma, nameyê nê kesanê erjayeyan peynîyê xebata xo de nuşt û derheqê înan de bi kilmî melumat da.

KILMVATE

Mîyanê lehçeyanê kurdkî de tewr erey kirmanckî (zazakî) ameya nuştiş. Tesîrê nê ereykewtişî hem edebîyatî ser o hem zî zıwanî ser o virazîya. Standardîzasyonê zıwanî erey kewt coka xebatanê zıwannasî, ferhengnasî û fekan de zaf kêmaneyî estê û nê xebatî seserra vîst û yewine de xebatkerdoxanê xo pawenê. Nê ereykewtiş û kêmaneyan xebatanê akademîkan ser o zî tesîr kerd. Bêguman akademî de ereykewtişê kirmanckî girêdayeyê polîtîkayanê înkarkerdiş û asîmîlasyonî bi. Nê serranê peyênan de çend unîversîteyan berê xo kurdkî rê akerd. Dimayê nê akerdîşî, kirmanckî zî cayê xo mîyanê akademî de girewt.

Seba ke kirmanckî hema newe-newe akademî de cayê xo girewto zaf xebatan rê îhtîyacîya ma esta. Hema zî zaf fekanê kirmanckî ser o xebatî nêbîyê û nê fekî "nimite" mendê. Ma na xebata xo fekêkê kirmanckî yê "nimite"yî ser o kerde. Yanî fekê kirmancanê ke mabênê qezaya Çinarî ya Dîyarbekirî û qezaya Dêrike ya Mêrdînî de yê ser o, bi vatişêko bîn fekê kirmancanê derûdorê Qerejdaxî ser o.

Nê kirmancî, derûdorê xo de bi nameyê eşîra xo "mehelî" yenê şinasnayîş. Heta nika eşîra înan û zıwanê înan ser o xebatî nêameyê kerdiş û hayîya zaf kesan nê kirmancan ra çin a. Seba ke meheli mabênê mintiqayanê kurmancan de yê û ê û kurmancî yewbînî reyde zewijîyenê, merdimî û embazî kenê lehçeya înan roje bi roje hîna zaf binê tesîrê kurmanckî de manena. Hetêk ra zî hem kirmanckî hemkurmanckî zaf leze tirkî ver de apey şinê.

Ma na xebata xo de hem eşîra meheliyan daye naskerdiş hem zî zıwanê înan ser o vindetê û zıwanê înan ra çend tekstî pêşkêş kerdê.

Kilîtçekuyî: meheli, meheliyan, me'lic, kirmancê Çinarî, kirmancê Dêrike, kirmancê Qerejdaxî, kirmanc, kirmanckî, kird, kirdkî, zaza, zazakî.

ÖZET

Kürtçenin lehçeleri arasında en geç Kırmancki (Zazaki) yazılmıştır. Bu gecikme etkisini hem dil üzerinde hem de edebiyat üzerinde gösterdi. Dilin standardizasyonu gecikti bu yüzden dilbilim, sözlükbilim ve ağız farklılıkları sahalarında çok fazla eksiklikler bulunmaktadır ve bu çalışmalar yirmi birinci yüzyılda hâlâ araştırmacılarını beklemektedir. Bu gecikme ve eksiklikler akademik çalışmaları da etkiledi. Şüphesiz kırmanckinin akademideki gecikmesi inkar ve asimilasyon politikalarının bir sonucuydu. Son yıllarda birkaç üniversite kapılarını Kürtçeye açtı. Bunun ardından Kırmancki de akademide kendine bir yer buldu.

Kırmancki akademide daha yeni-yeni kendine bir yer bulduğundan birçok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Hâlâ Kırmanckinin birçok ağız üzerine çalışmalar yapılmamıştır ve bu ağızlar "saklı" kalmıştır. Biz bu çalışmamızı kırmanckinin "saklı" kalmış bir ağız üzerine yaptık. Yani Diyarbakır'ın Çınar ilçesi ve Mardin'in Derik ilçesi arasında kalan Kırmancların ağızları üzerine, başka bir deyişle Karacadağ yöresindeki Kırmancların ağızı üzerine yaptık.

Bu kırmanclar çevrelerinde aşiretlerinin adı olan "Meheli" adı ile tanınmaktadırlar. Şimdiye kadar bunların aşiretleri ve dilleri üzerine çalışmalar yapılmamıştır ve bu Kırmanclar birçok kişi tarafından bilinmemektedirler. Meheliler kurmancların bölgelerinde yaşadıklarından ve onlarla kurmanclar arasında evlilik, akrabalık, arkadaşlık ilişkileri kurulduğundan, lehçeleri günbegün daha çok Kurmancinin etkisinde kalmaktadır. Öte yandan hem Kırmanckî hem de Kurmanci büyük bir hızla Türkçe karşısında gerilemektedir.

Biz bu çalışmamızda hem meheli aşiretini tanıtmak hem de dilleri üzerinde durmak istedik, ayrıca dillerinden birkaç tekst de sunmak istedik.

Anahtar Sözcükler: meheli, meheliyan, me'lic, kirmancê Çinarî, kirmancê Dêrike, kirmancê Qerejdaxî, kirmanc, kirmanckî, kird, kirdkî, zaza, zazakî.

ABSTRACT

Among dialects of Kurdish, Kirmancki (Zazakî) is the last to be written out. This latency has shown its effects both on language and literature. The standardization of the language has been late so that many deficiencies exist in fields of linguistics, lexicon and sub-dialect variations and these studies are still in store for researchers even in twenty first century. These latency and deficiencies have affected academic studies as well. The latency of Kirmancki in academia is without doubt a result of denial and assimilation policies. A few university has opened their gates to Kurdish in recent years. Consequently Kirmancki dialect has found its place in academia.

As Kirmancki is new in academia it is in need for various studies. There are still no studies on many sub-dialects of Kirmancki so they have remained “unseen”. We have applied this study on an “unseen” sub-dialects of Kirmancki. It is on sub-dialect of Kirmancs between Diyarbakır’s district of Çınar and Mardin’s district of Derik, in other words it is on sub-dialect of Kirmancs of Karacadag area.

These Kirmancs are known as “meheli” which is the name of their tribe. There have not been any studies on their tribe and language so far, hence these Kirmancs are not known widely. Since Mehelis live in Kurmanc areas and have relations such as marriages, kinships and friendships between them, Kirmanc’s dialect has fallen the effect of Kumanci day by day. On the other hand, both Kirmanci and Kurmanci is deteriorating against Turkish.

In this study we both introduced Meheli tribe and studied their language, we also presented some texts from their sub-dialect.

Key Words: Meheli, mehelis, me’lic, Kirmanc of Çınar, Kirmanc of Derik, Kirmanc of Karacadag, Kirmanc, Kirmancki, Kird, Kirdki, Zaza, Zazaki.

TEDEYÎ

VATEYO VERÊN	I
KILMVATE	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
LÎSTEYA XERÎTA Û TABLOYAN	X
KILMNUŞTEYÎ	XI
DESTPÊK	1
1.Amancê Cigêrayîşî	1
2.Metodê Cigêrayîşî.....	1
3.Çarçewaya Cigêrayîşî.....	2
1.BEŞO YEWIN	4
1.1.ÇIMEYANÊ NUŞTEKÎYAN DE KIRMANCÊ (ZAZAYÊ) QEREJDAXÎ.....	4
1.2.DEWÊ KIRMANCAN YÊ QEREJDAXÎ.....	6
1.2.1.Dewê Çinarî yê ke Şarê Înan Kirmanc o.....	7
1.2.2.Dewê Dêrike yê ke Şarê Înan Kirmanc o.....	12
1.3.EŞÎRA MEHELÎYAN	15
1.3.1.Dewa Erefatî, dewa Kerêcinî û mezraya xo Darbenîşt (Eldînan)	17
1.3.2.Mezraya Belek.....	18
1.3.3.Dewa Êxlîya (Alabaş)	19
1.3.4.Dewa Çinarca (Mer'îna).....	19
1.4.DEWÊ KE KIRMANC Ê LA MEHELÎ NÎYÊ	20
1.4.1.Dewa Herbelî.....	20
1.4.2.Qirxincik (Kirkhencik).....	21
1.4.3.Kela Mîr Xidir (Kabahıdır)	21
1.4.4.Îngicî (Çiçekliyurt)	22
1.4.5.'Elimî (Çakırbağ).....	22
1.4.6.Sirmê (Gömmetaş)	22
1.4.7.Qerexan (Karahan)	22
1.5.DEWÊ BERANÊ MEHELÎYAN.....	22
1.6.NUFUSÊ DEWANÊ MEHELÎYAN.....	24
1.6.1. Nufusê Dewanê Eşîra Şeynan	24
1.6.2.Nufusê Dewanê Eşîra Kalayîban	25
2.6.3.Nufusê Dewanê Eşîra Xaltan	26

1.6.4.Nufusê Dewanê Husukan	26
1.6.5.Nufusê Dewanê Sefan	27
1.6.6. Dewê ke Mîyanê Eşîra Mehelîyan de yê la Eslê Înan Cîyayo	28
1.6.7. Dewê ke Şarê Înan Kirmanc o la Eşîra Mehelîyan ra Nîyo	28
1.7.PROSESÊ CABEDILNAYÎŞÊ MEHELÎYAN	29
1.7.1.Mehelî Ça ra Ameyê Herêma Qerejdaxî?	31
1.7.2.Parolaya Mehelîyan.....	34
1.7.3.Mehelî Key Ameyê Herêma Qerejdaxî?	35
1.7.4.Kalikê Mehelîyano Ke Çewlîg ra Bar Kerdo	37
1.7.5.Mehelîyan Çirê Herêma Çewlîgî ra Bar Kerdo?	38
1.8."DIMILÎ"YÊ MAZÎDAXÎ Û MEHELÎ	44
2.BEŞO DÎYIN.....	46
2.1.VÎNDÎBÎYAYÎŞ Û VURÎYAYÎŞÊ VENGAN	46
2.1.1.Tayê Vengî Vîndî Bîyê	46
2.1.2. Tayê Vengî Zîyade Bîyê	48
2.1.3.Tayê Vengan Cayê Xo Vurînayo (Métathèse).....	49
2.1.4.Tayê Vengî Vurîyênê.....	49
2.2. NAME.....	53
2.2.1.Nameyê Aqrebayan (Merdimanê Kesî)	54
2.2.2.Nameyê Rojan	56
2.2.3.Nameyê Mewsîman.....	57
2.2.4.Nameyê Mengan (Aşman).....	57
2.2.5.Nameyê Hetan (Cîhetan)	58
2.2.6.Nameyê Organanê Merdimî.....	58
2.2.7.Nameyê Rengan	60
2.2.8.Nameyê ke Tayê Mintiqayan de Makî, Tayê Mintiqayan de Nêrî Yê	61
2.2.9. Îzafe	63
2.2.9.1. Seba Nameyanê Yewhûmaran	63
2.2.9.2. Seba Nameyanê Zafhûmaran	65
2.2.9.3.Îzafeya Rêzilkî	65
2.3.ZEMÎR	66
2.3.1.Zemîrê Kesî (Zemîrê Şexsî)	66
2.3.1.1.Gruba Yewine	66
2.3.1.2.Gruba Dîyine.....	67

2.3.1.3.Zemîro Agêrok (Reflexive)	68
2.3.2.Zemîrê Yewbînînî.....	68
2.3.3.Zemîrê Nişanî.....	69
2.3.3.1.Halê Xoserî de.....	69
2.3.3.2. Halê Oblîkî (Oblique) de	71
2.3.4.Zemîrê Wayîrîye	73
2.3.5.Zemîrê Persî.....	73
2.3.6.Zemîrê Nedîyarîye	73
2.4.SIFET	75
2.4.1.Îzafeya Sifetî	75
2.4.1.1.Îzafeya Sifetî Ya Nedîyare	76
2.4.2.Hûmarnameyî.....	77
2.4.3.Sifetê Nişanî.....	80
2.4.4.Sifetan De Pêveronayîş.....	82
2.4.4.1.Seyyewbînaniye (Têduştîye).....	82
2.4.4.2.Dereceya Berzêrîye	83
2.5.KAR (FÎÎL)	83
2.5.1.Mesderê Karan (Fîîlan)	83
2.5.2.Karo Nêmcet (Kopula)	83
2.5.3.Demo Vîyarteyo Dîyar	86
2.5.4.Demo Vîyarteyo Nedîyar	87
2.5.5.Demo Nikayin	88
2.5.6.Demo Ameyox.....	91
2.6.EDAT	92
2.6.1.Verdatî.....	92
2.6.2.Peydatî.....	94
2.6.3.Verdat û Peydatî Pîya	98
2.7.BESTOX	98
2.7.1.Bestoxê ke Yew Qîsim ê.....	98
2.7.2.Bestoxê ke Di Qîsim ê.....	100
2.8.ZERFE	100
2.8.1.Zerfê Ca û Hetan (Cîhetan).....	100
2.8.2. Zerfê Demî.....	103
2.8.3.Zerfê Persî.....	105

2.8.4.Zerfê Rewşe	106
2.8.5.Zerfê Çendîye	107
2.9.ÎNTERJEKSÎYON	108
2.10. FERHENGEKE KIRMANCKÎYA (ZAZAKÎYA) MEHELÎ-TIRKÎ.....	108
PEYNÎ.....	137
ÇIMEYÎ	140
ÎLAWEYÎ	145
ÎLAWE-1	145
ZENDEL XATUN Û HEWT BIRAY YA	145
ÎLAWE-2	150
DÊMARÎ Û KEYNEK.....	150
ÎLAWE-3	156
XWEDÊDAYÎ Û PORZÊRÎN	156
ÎLAWE-4	160
MEHELÎYÊ QEREJDAXÎ.....	160

LÎSTEYA XERÎTA Û TABLOYAN

Xerîta 1. Dewê Çinarî yê ke Şarê Înan Kirmanc o.

Xerîta 2. Dewê Dêrike yê ke Şarê Înan Kirmanc o.

Tablo 1. Dewê Beranê Meheliyan

Tablo 2. Nufusê Dewanê Eşîra Şeynan

Tablo 3. Nufusê Dewanê Eşîra Kalayîban

Tablo 4. Nufusê Dewanê Eşîra Xaltan

Tablo 5. Nufusê Dewanê Eşîra Husukan

Tablo 6. Nufusê Dewanê Sefan

Tablo 7. Dewê ke Mîyanê Eşîra Meheliyan de yê la Kokê Înan Cîya yo

Tablo 8. Dewê ke Şarê Înan Kirmanc o la Eşîra Meheliyan ra Nîyo

Tablo 9. Têvernayîşê Nameyanê Tayê Dewanê Herêma Çewlîgî û Meheliyan

KILMNUŞTEYÎ

- b. biewnîre/biewnî/nîyade: Bak
- çc çimeyo corên : Yukarıda edı geçen eser
- (m) makî : Dişil
- (n) nêfî : Eril
- r. rîpel : Sayfa

DESTPÊK

Kirmanckî ser o zaf tay xebatê akademîkî bîyê. Mavajî, bi kirmanckî tezê masterî yo yewin serra 2013 de Nadîre Guntaş Aldatmaze nuşt.¹ Nuştişê tekstanê folklorîkan hîna rew dest pêkerd û hema zî dewam keno. La nê xebatê erjayeveyî tena qîm nêkenê. Çunke hema zî tayê fekê kirmanckî nênusîyayê. Yanî seba naskerdişê kirmanckîya tayê mintiqayan xebatî lazim ê. Bi tekstanê nuştekiyan ma xususîyetanê zaf fekan zanê; sey fekê Sêwregi, Çewlîg, Dêrsim, Pali, Pîran, Licê, Gimgimî la ma xususîyetanê fekanê nênuştayan nêzanê. Sey nimûne, kirmancanê Sasonî û fekê înan ser o zaf melumatê ma çin o. Bi xebatanê warî, merdim şêno hîna baş cematî û ziwanê înan nas biko. Bi nê xebatan beno ke xerîtaya cayê ciwîyayîşê kirmancan hîna hîra bibo. Ewro ma roje bi roje helênayîşê lehçeya kirmanckî vînenê. Na rewşe, girîngîya xebatanê derheqê kirmanckî de, hîna zîyade kena.

1. AMANCÊ CIGÊRAYÎŞÎ

Heta ewro kirmancanê mehelîyan û ziwanê înan ser o xebatêka taybetî nêbîya. Coka mehelî û ziwanê înan weş nêne şinasnayîş. Amancê na xebate, dayîşşinasnayîşê kirmancanê mehelîyan û kirmanckîya înan o.

2. METODÊ CIGÊRAYÎŞÎ

Materyalê nê tezî yo bingeyî bi xebata warî peyda bîyo. Materyalo ke war de pêser bîyo, dima seba dayîşşinasnayîşê kirmancanê mehelîyan tehlîl û tesnîf bîyo. Ziwanê înan, goreyê metodê deskriptîfî tesbît bîyo.

War de xebata ma ya bingeyî dewijan de roportajkerdiş bi. Ma waşt heta ke mumkun bo fekê mehelîyan ra zaf materyal arê bidîn. Ma seba roportajan şîyî lîdewanê mintiqaya ûuca de 37 kesan de roportajî kerdî. Dewê mehelîyan resmîyet de girêdayeyê qezayanê Çinarî û Dêrike yê. (Çinar qezaya Dîyarbekirî, Dêrike qezaya Mêrdînî ya.)

Ma seba xebata xo şîy nê dewan:

¹ Nadîre Guntaş Aldatmaz, Folklorê Kirmancan Ser o, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2014.

Dewanê Çinarî ra: Aywêrî, Cobîn, Çepenya, Herbelî, Xarawara.

Dewanê Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî ra: Tomat.

Dewanê Dêrike ra: Hoz, Kêtu, Kurşêran, Selamet û Şawêrdî.

Yew qismê mehelîyan ewro mîyanê Dîyarbekirî de roşenê. Ma tena şarê dewan de ney, nê şarê Dîyarbekirî ra hîrê kesan de zî roportajî kerdî. Ma yew kesî reyde zî Çarikli de roportaj kerd.

Ma roportajo yewin 02.08.2015 de, roportajo peyên zî 01.06.2016 de kerd.

Seba ke merdimê mehelîyan qezayanê Dîyarbekirî ra Çêrmûge de zî estê, ma şîy Çêrmûge û dewa aye Bistîn.

Pêsero çewres û hîrêkesî beşdarê roportajanê xebata ma bîy. Nê çewres û hîrê kesan ra vîst û hîrê kesî camêrdî, hîrêsin cinîyî û hewt kesî zî doman ê. Nê hewt domanan ra yew lajek, şeş kênekî bî. Nê domanî heme hîrêsserrebî û sinifa hewtine de wendêne.

Seba ke ma waşt mîyanê na xebate de heme şeş berê eşîra mehelîyan estbê, ma her bere ra qet nêbo kesêk reyde qisey kerd. Haman, eşîra mehelî ra berêk a la mensubê haman nika bîyê kurmanc û zafaneyê înan kurmanckî qisey kenê. Coka ma dewanê haman ra tena şîyê dewa Selamet û uca Xalit Talayî de roportaj kerd. Roportajo ke ma ey reyde kerd kurmanckî bî.

Ma tayê çimeyanê nuştekiyan ra zî îstîfade kerd û cayê xo de nê çimeyî nuştî.

Na xebate, destpêk û peynî ra teber di beşan ser o awan bîya:

Beşê yewinîde, ma dewan, mezrayan, beran, cabedilnayîş û nufusê eşîra mehelîyan ser o vindetî û hewl da ke eşîre bidî naskerdiş.

Beşê dîyinî de, ma gramerê fekê kirmanckî yê na mintiqa ser o vindetî û ferhengêkê fekê na mintiqa îlawe kerd.

3.ÇARÇEWAYA CIGÊRAYÎŞÎ

Çarçewaya cigêrayîşê na xebate, eşîra mehelîyan û zîwanê na eşîr o. Dewê mehelîyan qezayanê Çinar û Dêrike de yê. Çend dewê înan zî nika girêdayeyê Şaredarîya Rezan ya

Dîyarbekirî yê. Seba ke nê dewî derûdorê Qerejdaxî de yê, na xebate de nê kirmancan ra sey “kirmancê Qerejdaxî” behs bîyo.

Qezaya Çinarî ya Dîyarbekirî de, dewanê meheliyan ra teber zî çend dewê kirmancan estê. Çend dewê ke kirmanc ê la meheli nîyê zî girêdayeyê Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî yê. Na xebate de, derheqê nê dewanê ke meheli nîyê de zî tayê melumat ame dayîş la nê dewî çarçewaya na xebata ma de nîyê.

Na xebate de ma nêşkayê heme dewanê meheliyan ra bigêrê. Çunke eşîra meheliyan mintiqayêka hîra ra vila bîya. Eşîre mabênê qezaya Çinarî ya Dîyarbekirî û qezaya Dêrike ya Mêrdînî de vila bîya.

1.BEŞO YEWIN

1.1.ÇIMEYANÊ NUŞTEKÎYAN DE KIRMANCÊ (ZAZAYÊ) QEREJDAXÎ

Cayê ke kirmancî tede ciwîyênî, verê ameyê tesbîtkerdiş. Mesela Malmîsanijî listeya wîlayet, qeza, dew û mezrayanê kirmancan 1988 de neşr kerde². Goreyê ey, eke merdim înanê ke Kurdîstan ra bar kerdo (koç kerdo) yan zî dewlete dayê barkerdiş nêhesibno, mîyanê sînoranê nê duyês wîlayetan de kirmancî estbî: Semsûr (Adıyaman), Çewlîg (Bîngol), Bedlîs (Bitlis), Dîyarbekir (Diyarbakır), Xarpêt (Elazığ), Erzirgan (Erzincan), Erzirom (Erzurum), Mûş (Muş), Sêwas (Sivas), Sêrt (Siirt), Dêrsim (Tunceli), Riha (Urfa). Nê wîlayetan ra teber wîlayetanê Meletî (Malatya), Qers (Kars), Gumuşhane û Seyhanî [Adana] de zî tay kirmancî ciwîyênê.”³La hem na xebata Malmîsanijî de hem zî xebatanê bînanê na babete de yan qalê kirmancanê Çinarî û Dêrike nêbibi yan zî zaf zaf kilmek bibi. Seke ma cor ra zî vat, ma nê kirmancan ra vanê “kirmancê Qerejdaxî” (zazayê Qerejdaxî). Çünke dewê nê kirmancan herçiqas resmîyet de girêdayeyê qezaya Çinarî û Dêrike bibîn zî nê dewî derûdorê Qerejdaxî de rêz bîyê. Qerejdax, mabênê sînoranê wîlayetanê Dîyarbekir û Riha de koyêko volkanîk o.

Dewanê kirmancan yê Qerejdaxî ra çend teneyî zî, seke ma cor ra va, resmîyet de girêdayeyê Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî yê.

Ma ke dest bi na xebate kerd, ma waşt tesbît bikê ka kancîn çimeyanê nuştekiyan de behsê kirmancanê Qerejdaxî bîyo. Ma raştê nê çimeyan amey:

Keso tewr verêno ke ma rast amey ke qalê kirmancanê Qerejdaxî kerdo, gêrayoxo danîmarkayij Carsten Niebuhr o. Niebuhrî 1765 de nuştbi ke eşîra dimbilî (“Dembali/Dömbali”) başûrê Dîyarbekirî de esta.⁴

Eduard Sachau zî 1883 de, dewanê Qerejdaxî yê ke şarê înan "dumbulîce" (Dümbüllijje") qisey kenê ra behs kerdbi.⁵

²Malmîsanij, "Bazı Yörelerde Dimli ve Kurmanci Lehçelerinin Köylere Göre Dağılımı", Berhem: kovara lêkolînê civakî û çandî, Stockholm, hejmar: 2, 3, 4 (1988).

³Malmîsanij, Kird, Kirmanc, Dimili veya Zaza Kürtleri, Deng Yayınları, İstanbul, 1996, r. 1.

⁴Carsten Niebuhr, Reisebeschreibungen nach Arabien und Anderen Umliiegenden Landern 1761-1767, Cilt 2, Kopenhagen, 1778, r. 417 ra neqlkerdox: Ercan Çağlayan, Zazalar, Tarih, Kültür ve Kimlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, r. 32.

Oskar Mannî wexto ke behsê kirmancan ("dimilî"yan) kerdbi, vatbi sînore înan "başûr de hetanî Qerejdax" o.⁶

E. Noel, rojaneyanê xo yê ke 1919 de nuştî de, derheqê mehelîyan de rasterast melumat dano û nameyê "mehelî" şuxulneno⁷.

Goreyê Hasan Reşit Tankutî, qismêkê kirmancan ("dimilî"yan) mabênê Dîyarbekir û Qerejdax û Dêrike de ciwîyayênê.⁸

Nazmî Sevgenî gama ke behsê kirmancanê şaffîyan ("Şafîi Zazalar") kerdbi, vatbi Qerejdaxî ser ra resenê Çüle û Şamşak.⁹

Nuşteyê Ridvan Dolgunî de nameyê Dêrike û Qerejdaxî, mîyanê cayanê qiseybîyayîşê kirmancî de nusîyêno.¹⁰

Serdar Öçalî zî tezê xo yê lîsansê berzî de behsê kirmancanê Dêrike keno û tena sey name behsê eşîra sefan keno.¹¹

Ercan Çağlayan, mîyanê nameyanê qezayanê Dîyarbekirî yê ke tede kirmancî (zazayî) estê de, nameyê Çinarî zî nuseno.¹²

Ehmedê Dirihî hûmara 78. ya *Newepelî* de yew xerîta reyde, nameyê nê dewanê Çinarî yê ke kirmancî qisey kenê weşanay: Aywêrî (Ayveri) û mezraya xo Kurik, Bekîya Xerabe (Boğazören) û mezraya xo Şeqşeqe, Bîra Mehmed Axa (Pirahmetağa), Cobîn (Karaçevre), Çepenya (Leblebitaş), Dêlgur (Çakırkaya) û mezrayê xo Misrik û Keysanî, Gelîyê Bûkan (Karasungur) û mezrayê xo Pîrehmed Axa, Delavgur û Gelîyê Buka, Herbelî (Kuyuluhöyük), Husikan (Çömçeli) û mezrayê xo Hîcan, Birûsk û Belek, Îxlîya (Alabaş), Kanîpahnkê

⁵ Eduard Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1883, r. 382, 444. ra neqlkerdax: Ercan Çağlayan, r. 100.

⁶ Karl Hadank, *Zazalar ve Zaza Dili*, Almancadan çeviren: Erol Sever, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara, 1994, r. 16

⁷ E. Noel, *Diary of Major E. Noel on Special Duty*, 1919, r. 5. (Nusxaya PDFyî)

⁸ Hasan Reşit Tankut, *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, Kalan Yayınları, İstanbul, 2000, r. 11 ra neqlkerdax: Ercan Çağlayan, r. 26.

⁹ Nazmî Sevgen, "Yaşayışları Gizli Kalmış Bir Aşiret: Zazalar-I", *Türk Kültürü*, sayı 229, Mayıs 1982, r. 424 ra neqlkerdax: Ercan Çağlayan, r. 115.

¹⁰ Ridvan Dolgun, "Türkiyede Zazaca Nerelerde Konuşuluyor", II. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2012, r. 852-859.

¹¹ Serdar Öçal, *Awayê Lêkirina Navan Li Herêma Dêrikê (Lêkolîneke Onomastîk-Sosyolojîk)*, Üniversiteya Artûklûyî ya Mêrdînî Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdistan, Teza Lîsansê Berzî, Mêrdîn, 2016.

¹² Ercan Çağlayan, *Zazalar, Tarih, Kültür ve Kimlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, r. 50.

(Yarımkaş), Keldizk (Beneklitaş), Kerêcin (Gümüştaş) û mezraya xo Darbeşîn, Qalacûx (Dişlibaşak), Qubik (Bulutçeker) û mezraya xo Şeqşaq, Xirbetisil (Bellitaş).¹³

La na lîsteya Dirihî de tayê tēmîyankewteyî estê. Sey nînan:

Misrik mezraya Dêlgur nîya, yew dewa cîya ya û nameyê aye bi tirkî Çakirtutmaz a; şarê na dewe kirmanc (zaza) nîyê.

Pîrehmed Axa û Gelîyê Buka mezrayê Gelîyê Bûkan nîyê.

Şeqşaq mezraya Qubik nîya. Yew dewa ke girêdayeyê Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî ya.

Reyna Ehmedê Dirihî hûmara 79. ya *Newepelî* de yew xerîta reyde nameyê nê dewan û mezrayanê derûdorê Dêrike yê ke kirmanckî qisey kenê weşanay:¹⁴

Kanîzil (Dikmen) û mezraya xo Hedreşk, Sefa/Kuetê (Pirinçli) û mezrayê xo Devşil, Dirik, Gamir, Goma, Gurmeşk, Hoz, Kanîya Ga, Kura Jor, Kurşêran.

Şahverdî (Şahverdi) û mezrayê xo Kelaşk û Guhera Dirêj, Tehtik (Duztaş) û mezrayê xo Bizmaro, Kunder, Selamet û Xirbê Reş. Zohik / Zoxik (Subaşi).

Na lîste de zî tayê tēmîyankewteyî estê:

Bi nameyê Kura Jor yew mezraya Kêtû çin a.

Şarê mezraya Bizmaro, kirmanc nîyê kurmanc ê û eşîra metînan ra yê.

1.2.DEWÊ KIRMANCAN YÊ QEREJDAXÎ

Bi xebatanê xoyê warî û roportajanê xo, ma nameyê dewanê qezayanê Dêrike, Çinarî û dewê ke girêdayeyê Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî yê nuştî û xerîtaya dewanê înan viraşte.

Dewê kirmancan yê ke girêdayeyê qezaya Çinarî yê, derûdorê Qerejdaxî ra heta sînorê Riha şinê. Gama ke merdim şarê nê dewan ra perseno, zaf rey vanê, "ma Qerejdax ra yê, dewa ma rexta Qerejdaxî de ya"; nêvanê "ma Çinar ra yê".

¹³ Ehmedê Dirihî, "Dewê Qezaya Çinarî ke Kirdkî Qisey Kenê", *Newepel*, Hûmare: 78 (Tebaxe 2015), r. 4.

¹⁴ Ehmedê Dirihî, "Dewê Qezaya Dêrike ke Kirdkî Qisey Kenê", *Newepel*, Hûmare: 79 (Êlule 2015), r. 4.

Dewê kirmancan yê qezaya Dêrike zî derûdorê Qerejdaxî ra resenê sînorê Wêranşar û Çinarî. Şarê nê dewan zî zafane vanê, "ma Qerejdax ra yê".

1.2.1.Dewê Çinarî yê ke Şarê Înan Kirmanc o

Dewê ke girêdayeyê Çinarî yê û şarê înan kirmancî qisey keno, heme mehelî nîyê. Sey fekê dewa Herbelî, fekê şarê tayê dewan û mehelîyan zî qismen cîya yo. Cêr ra ma dewî û mezrayê Çinarî yê ke kirmancî qisey kenê nuştî. Ma numre da her dewe. Mezrayê her dewe zî ma binê nameyê dewe de nuştî la ma mezrayî bê numre nuştî:

1-Aywêrî (Ayveri)

Kurik (Kurik)

2-Bekoya Xiraba (Boğazören)

3-Bîra Mehemed Axa (Bira Mehmet Ağa)

4-Cobîn (Karaçevre)

5-Çepenya (Leblebitaş)

6-Çinar (Çınarca)

Qeracbelk (Karaçbellik)

7-Darê (Görece)

8-Dêlgur (Çakırkaya)

Keysan (Keysane)

9-Erefat (Arafat)

10-Êxlîya (Alabaş)

11-Gelîyê Bûkan (Karasungur)

Çinarêr

Delavgur (Çatmadal)

Girê Reza (Girveza)

Mewtuware (Ağaçlı)

Qadirgo

Şarge

Tuhêr

12-Xems (Yeşilbağ)

Gêgur (Gurgur)

13-Girgewr yan zî Husuka (Çömçeli)

Belek (Belek)

Birûsk (Şimşek)

Xîça (Hiça)

14-Gogêrîn (Yıllarca)

Herrick (Harik)

Qalix (Kalik)

15-Herbelî (Kuyuluhöyük)

16-Kanîpank (Yarımkaş)

17-Keldizk (Beneklitaş)

18-Kerêcin (Gümüştaş)

Darbenîşt (Yeşil)

19-Qelecûxan (Dişlibaşak)

20-Qubik (Bulutçeker)

21-Qurxun (Yeşiltaş)

22-Xiraba (Harabe)

23-Xirbêsîtil (Bellitaş)

24-Xirbizîl (İkizoluk) (Xirbizîl mezraya Baxterî -bi tirkî"Ekinveren"î- ya la şarê Baxterî kirmanc nîyê, kurmanc ê.)

25-Xirçik yanzî Xarawara (Halîören)

Digurk (Durik)

Jûjik (Suçıkan)

Zûrnîya (Zurniya).

Nê dewan ra teber, dewê ke ma cêr ra rêz kerdê, resmîyet de girêdayeyê Şaredariya Rezan ya Dîyarbekirî yê. Seba ke nê dewî sînorê dewanê Çinarî het ê, ma xerîtayadewanê Çinarî de ê zî mojnay.

1-Dewelî (Develi)

2-Îngicî (Çiçekliyurt)

3-Kela Mîr Xidir (Kabahıdır)

4-Qirxincik (Kırkhencık)

5-Şeqşeq

6-Tomat (Tokluca)

7-'Elimî (Çakırbağ)

8-Sirmê (Gömmetaş)

Nê dewê corênî, keyepelê Şaredariya Rezan ya Dîyarbekirî ser o sey "mahalle" nusîyayê la ma xebata xo de înan ra sey dewe behs kerd.

Ma nameyê dewan goreyê varyantê ke şarî mîyan de tewr zêde yenê vatiş nuştî. Mesela varyantê nameyê dewa Qelecûxan wina bî: Qelecûx, Qelecix, Qelacûx, Qalacûx, Qelecixan, Qelecûxan. La ma xebata xo de Qelecûxan şuxulna. Çunkevaryanto ke ma tewr zaf eşnawit no bi.

Ma lîsteya nameyanê tirkîyan yê dewanê Çinarî, malperê Şaredarîya Çinarî (Çinar'ın Belde Köy ve Nüfusları) ra girewte. Ma bi hetkarîya dewijanê na mintiqa dewê kirmancan tesbît kerdî. Listeyaxoya corêne de, ma nameyêtirki yê dewan sey nuştîşê malperî nuştî la yê kirmancî goreyê vatişê dewijan nuştî. Şaredarîya Çinarî lîsteya xo de nameyê 98 dewan û 55 mezrayan nuştî. La kitabo¹⁵ ke qaymeqamîya Çinarî veto de, nameyê 93 dewan nusîyayê û nameyê mezrayan nê nusîyayê. Eke ma nê dewan goreyê lîsteya Şaredarîya Çinarî rêz bikê, nê 98 dewan ra 23 dewî û 55 mezrayan ra 21 mezrayî kirmanc ê.

Ma xerîtaya cêrêne de, dewê Çinarî yê keşarê înan kirmanc o mojnay.

Xerîta 1: Dewê Çinarî yê ke şarê înan kirmanc o.

¹⁵ Yusuf Kenan Haspolat (Editor), Medeniyetler Kavşağında Bir İlçe Çınar, Çınar Kaymakamlığı, MRK Matbaası, Ankara, 2015.

1.2.2. Dewê Dêrike yê ke Şarê Înan Kirmanc o

Dewê qezaya Dêrike yê ke kirmanc ê, di beranê eşîra mehelîyan ra yê: Sefan ûhaman ra. Çar dewê bera sefan girêdayeyê Çinarî yê. Berasefan, herçiqaş binê tesîrê kurmanckî de bimano zî hema zî kirmancî qisey kena la berahaman herçiqaş mîyanê eşîra mehelî de bibo zî nika zafaneyê mensubanê na bere, kurmanckî qisey keno. Ma listeyanê xo de êzî sey dewanê kirmancan nawitî (mojnay). Dewê qezaya Dêrikeyê ke şarê înan kirmanc o, nê yê:

1. Mezrayê Demirlî. Demirlî bi xo kirmanc nîya la mezrayê aye yê cêrênî kirmancê.

Kato (Işıklar)

Silik (Akça)

Oamçîyan (Karaca)

Urt (Urt)

2. Kanîzil (Dikmen)

Hedreşk (Karaca)

3. Karsan (Aydınlar)

Êlasko (Temel)

Koder (Üçkaya)

4-Kêtû (Pirinçli)

Peyê Girî (Aslantepe)

Devşil (Defşıl)

Dirik (Dikenli)

Gamir (Gamır)

Goman (Konaklı)

Hoz (Hoz)

Kanîya Ga (Öküzpınar)

Kurbeşk (Körbeşk)

Kurşêran (Erdemli)

5-Sîyamed (Akça). Sîyamed yew mezraya Mensurî (Bozbayır) ya la şarê dewa Mensurîyî kirmanc nîyê, kirmanc ê.

6-Şawêrdî (Şahverdi)

Guhera Dirêj (Uzunova)

Keloşk (Çavuşlu)

7-Tehtik (Düztaş)

Kundir (Tarlacık)

Selamet (Selamet)

Xirbêreş (Çiçekli)

8-Zok (Subaşı).

Goreyê berpîrsîyanê Şaredarîya Dêrike, 71 dewî û 85 mezrayê qezaya Dêrike estê. Seke cor ra zî aseno, nê 71 dewan ra 6 dewî, 85 mezrayan ra zî 22 mezrayî kirmanc ê. Nê dewî û mezrayî, Dîyarbekir ra dest pê kenê heta Çinar, uca ra resenê heta Dêrik û sînorê Vêranşarî.

Dew û mezrayê Çinar, Dêrike û Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî yê ke şarê înan kirmanc ê, pêro pîya 80 tene yê.

Ma xerîtaya cêrêne de, dewê Dêrike yê ke şarê înan kirmanc o nawitî.

Xerîta 2: Dewê Dêrike yê ke şarê înan kirmanc o.

1.3.EŞÎRA MEHELÎYAN

Kirmancê derûdorê Qerejdaxî, yanî kirmancêdewanê qezaya Çinarî, Dêrike û Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî, sey eşîre bi nameyê *mehelî* yan zî *mehelîyan* yenê namekerdiş.

Ganî ma verê vajî ke eşîre beran ra yena ware (virazîyêna), yanî çend berî pîya yew eşîre anê ware. Her bere, mensubê eşîr a.

Kirmancê şeş beranê derûdorê Qerejdaxî, yanî sefan, şeynan, kalayîban, husukan, xaltan, haman pêro pîya sey yew eşîra girde bi nameyê *mehelî*, *mehelîyan* yan zî *me'lic* name benê. Heta, no name tena nameyê eşîra înan nîyo, nameyê mintiqaya înan o zî. Wexto ke maşîyê dewa Çepenya, cîranê înanê kurmanckî zî ma reyde amebîy. Nînan ra yewî gama ke telefon de qîsey kerd kurmanckî va, "*niha em hatine bolgeda meheliyan*".

Mensubê şeş beranê corênan pêro xo bi nameyê *mehelî* name kenê. Seba kurmancanê na mintîqa, kirmancê ke derûdorê înan de yê yan *dimil* ê, *dimlî* yê yan zî *mehelîyê*. Ma meraq kerd ke na çekuye ça ra yena û manaya aye çî ya. Coka roportajanê xo de ma dewijan ra nê persan zî persay. Dêrike ra heta Çinar cewabê ke ma girewtê, hema-hema sê yewbînî bîy. Ê manaya na çekuye bi di şeklî îfade kenê:

1-Vanê, gama ke kalikê ma ameyê Qerejdax de ronayo, o ca Mehel o, yanî nameyê êcaî Mehel o. Coka nameyê eşîre zî bîyo meheli. Ma do dima na babete ser o hîna derg vindê.

2-Goreyê tayêne zî, mintiqaya înan de darê "mehel"î zaf bîyê û înan nameyê xo na dare ra girewto. Heta ke ma xebata warî nêkerde ma qet sey nameyê yew dare, nameyê dara meheli nêşnawitibi. Ma fekanê bînan de zî rastê nê nameyî nêameyê. La ma roportajanê xo de fehm kerd ke kirmancê na mintîqa,şabelûyêrê (dara şabelûye) ra vanê dara meheli. Yanî vanê seba ke mintiqaya înan de nê darî zaf bîyê, nameyê na dare ser o ameyê namekerdiş.

Melumatê zaf dewijanê na mintiqa¹⁶ ra fehm beno ke wexto ke kalikê înano verên Çebaxçur ra ameyo Qerejdax, cayêk de ronayo; nameyê ê cayî Mehel bîyo. Uca şabelûyêrî zaf bîyê. Seba nameyê cayî ra, yanî seba nameyê “Mehel”î ra şabelûyêre ra zî vato "dara meheli". Seba ke eşîra înan zî “Mehel” de ca girewto û uca menda, aye ra zî “meheli” vajîyayo. Bi kilmî "dara meheli" şabelûyêr a, Mehel mintiqa ya, "meheli" nameyê eşîr o.

Nika, gama ke merdim hetê Qerejdaxî ra şero, uca zaf darî çin ê la ma roportajanê xo de fehm kerd ke wexto ke nê kirmancî ameyê a mintiqa, uca darî zaf bîyê. Zaf ney, heta verê pancas serran zî wina bîyo la înan nê darî birnayê rotê û vera-vera nê darî kor bîyê.

Goreyê vatişê yew kerêcinijî, maya ey vato verê pancas serran uca darî hende zaf bîyê ke înan xo yew dare ser ra eştêne yewêna dare ser.¹⁷

Dewê kirmancan yêke derûdorê Qerejdaxî ra vila bîyê, pêro meheli nîyê. Ma xerîtayanê xo yê corênan de kirmancê ke meheli nîyê zî nawitî, cêr ra ma do derheqê înan de tayê melumat bidi la seba ke na xebata ma meheliyan ser oya, ma do fek û tarîxê nê dewanê bînan ser o nêvindê.

Eşîra meheliyan nê şeş beran ra virazîyaya: Haman, husukan, kalayîban, sefan, şeynan, xaltan.

Resmîyet de, dewanê nê şeş beran ra dewê haman û sefan girêdayeyê Dêrik ê, dewê husukan, kalayîban, şeynan û xaltan girêdayeyê Çinarî yê. La çar dewê bera sefanqezaya Çinarî ser o yê. Tayê dewan de ge-ge nê şeş beran ra di yan zî hîrê berî têmîyan de ciwîyenê.

Eşîra meheliyan têkilîyanê malbatî ra virazîyaya. Yanî endamê na eşîre bawer kenê ke yew babî (pîyî) ra, yew gonî ra peyda bîyê û vila bîyê. Goreyê înan, no xususîyet zaf muhîm o, yanî eke kesêk teber ra bêro mîyanê înan, qebul kenê la mabên ra çend serrî şoro û têmîyan de bimanê zî reyna vanê, "kokê înan cîya yo". Mavajî dewijan ra yewî bi kurmanckî wina va:

"Îro meheli olaraq ti bigrî, yanî îsanê ji der de hatîyi nav meheli tuneyi. Koka wî yek i. Îro ti metîni bibêjî, Mala Qaso dibê 'em ji Cizîra Bota hatini', Mala Hecî Teyîp dibê 'em ji Îraqê hatini', Mala Hecî Bozaxa, Cemalêk heye dibê 'em ji Urdun hatini'. Yanî aşiqê

¹⁶ Ma nê melumatî dewa Aywêrî ra Hasan Arslanî ra, dewa Cobînî ra Hecî Elî Omer Deniz, Hecî Sebrî Deniz û Mahmud Denizî ra, dewa Çepenya ra Celal Karataşî ra, dewa Kanîpank ra Seyîdxan Akmanî ra, dewa Kerêcinî ra Edîb Doxan û Hemdîn Doxanî ra, dewa Kurşêranî ra Ehmed Otunî ra girewtî.

¹⁷ Ma no melumat 09.08.2015 de Hemdîn Doxanî ra girewt. O dewa Kerêcinî (Gümüştaş) ra yo. Kerêcin girêdayeyê Çinarî yo.

*[cîngane] hatini nav metîni jî navê wî buyi 'metîni', halbukî navê çîya Metîna buyi, Çîyayê Metîna. Wayi anka li alîyê Îraqê wan jî dibê Metînan Daxî, yanî navê çîya Metîna buyi. Kîjanê hatîyi li wir danîyi, gotî 'metînan', halbukî metîni her yek ji derkê yi. Yanî wexta ti bajo, du gund aqrabayê hevdû [an jî] xwîna wan yek tune yi. Ana 'mehelî' olaraq ti bigrî, ne macir nav de heni ne xerb di nav de heyi ne xurb di nav de heyi, yanî giş koka wî yek i."*¹⁸

Şarê tayê dewanê mehelîyan zî bi eslê xo kurmanc o, yanî kalikê înan ameyo mîyanê mehelîyan, uca mendo, mîyanê înan de zewijîyayo, zêde bîyê, tewr (heta) bîyê wayîrê di-hîrê dewan zî. Herçiqas ke nê dewî mîyanê mehelîyan de bibê û şarê nînan xo yew leteyê mehelîyan bihesibno zî ne ê eslê xo înkâr kenê ne zî mehelî înan xo ra xesibnenê. Heme roportajanê ma de her di hetan zî xo mecbur hîskerdêneke eslê xo vajê.

Hetê dîni ra eşîra mehelîyan pêro musulman ê û mezhebê şafi ra yê.

Ma cêr ra dewê ke mîyanê eşîra mehelîyan de yê la eslê şarê înan cîya yo, yanî **haman, husukan, kalayîban, sefan, şeynan û xaltan ra nîyo**, nawnenê.

1.3.1. Dewa Erefatî, dewa Kerêcinî û mezrayaxo Darbenîştî (Eldînan)

Şarê dewa Erefatî, dewa Kerêcinî û mezraya xo Darbenîştî zî mîyanê eşîra mehelîyan de yo la eslê şarê înan kurmanco. Goreyê vatişê dewijan, kalikê înan Eledîn (Eldîn) gênc bîyo, keyeyê xo ra heridîyayo, keye terk kerdo şîyo. Rayîr ra resayo karwanê kalayîban. Karwanê înan reyde şîyo keyeyê înan. Keyeyê înan de mendo, karê înan, şîwanîya înan kerda.¹⁹ Mîyanê kalayîban de zewijîyayo û bîyo kirmanc.

Eldînan vera-vera zêde bîyê û mîyanê kalayîban ra abirîyayê, xo rê dewa Kerêcinî hêrînya. Şarê Erefatî, Kerêcinî û Darbenîştî nika kirmancî qîsey kenê, xo mehelî hesibnenê, kalayîbî hesibnenê la sey cêrnameyî xo bi nameyê eldînan name kenê. Kalikê înano ke ameyo mîyanê kalayîban, nameyê ey Eledîn bîyo, coka ê xo bi nameyê ey name kenê; benê "eldînan". Mehelîyê bîni herçiqas înan xo ra bihesibnê zî reyna vanê "ê eldînan ê".

Yew dewijî na babete de wina va:

¹⁸ Ma no melumat 08.04.2016 de Xalit Talayî ra girewt. O dewa Selametî ra yo, Selamet (Selamet) girêdayeyê Dêrikî yo.

¹⁹ Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Sebrî Denizî ra girewt. O dewa Cobîni (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

“Eslê ma Xidûr ra amê. Amê mîyandê Cobîn di mendê, hêlê Qerecdaxî di. Kalikê ma Xidûr ra yo. Verê coykurmanc o, dewdê in di şer virazîyawo, merdimê kişîyayo; hewt serrî gonya yê merdimî day. Mesela bîyo zemanê amnanî, wexto k' palî-malî kenê, teney virazînê, xeley çî-mî. Na rey qest [qestî ra]yeno, vano 'gere şima gonya yê bidî'. Namê nê merdimî jî Kirro bîyo. Serray [bi serran] serray gonya yê merdimî day, heqê yê. Hewt serrî ino daw, daw, dewam kerdo.

Inî hewnênê nêbi, 'vanê welle ma xu rê hêja ra biremi şî'.

Kalikê ma şîyo resawo Qerecdax. Yew tenya we şîyo Qerecdax. E nêza biray yê çen hebîyî, e nêzana. Yew Xidûr di maneno, taydê in şinê ver hêldê Qiziltepe û heta cêr ra vilay benê.

Ino kurmanc bîyo, amo mîyandê zazan d' mendo. Demekê weyra zewecîyaw, de ka pîreka yî zaza bîya ka çî hewal, derûdormey yê pêro zazay bî, musayê zazatey [zazakî] û dewam kenê zazatey.

Eldîn kalikê ma w'. Eslê yê Eledîn bîyo. Zazay namê milletî degîş kenê. Namê Mihemmedî ra vanê Miho, Ehmedî ra vanê Ehmo, Elî ra eko vajê Elo. Eno, namê yê Eledîn bîyo, ci ra vanê Eldîn.”²⁰

Eldînanê Kerêcinî, Darbenîştî û Erefatî verê hewt azan (nesilan) Xidûr ra ameyê mîyanê kalayîban.²¹ Vanê "Eldînan Baravî yê."²²

1.3.2. Mezraya Belek

Mezrayanê Girgewrî ra Belek herçiqas mîyanê meheliyan de bibo û şarê Belekî ewro kirmancî qisey biko û xo meheli bihesibno zî eslê belekijan meheli nîyo, badikî yo; kurmanc o. Eşîra badikan nika mintiqaya Pasûrî (Qulpî) de zî esta.²³ Meheliyan rê yew kokî ra ameyîş, seba ruhê eşîre çîyêdo zaf muhîm o. Seke ma cor ra zî nuşt, êyê ke kokê înan cîya yo, hem

²⁰ Ma no melumat 14.09.2015 de Edîp Doxanî ra girewt. O dewa Kerêcinî (Gümüştaş) ra yo. Kerêcin girêdayeyê Çinarî yo.

²¹ Ma no melumat 14.09.2015 de Edîp Doxanî ra girewt. O dewa Kerêcinî (Gümüştaş) ra yo. Kerêcin girêdayeyê Çinarî yo.

²² Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Sebrî Denizî ra girewt. O dewa Cobînî (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

²³ Ma no melumat 04.11.2015 de Hasan Arslanî ra girewt. O dewa Aywêrî (Ayverî) ra yo. Aywêrî girêdayeyê Çinarî ya.

mehelî înan cîya vînenê hem zî ê xo cîya vînenê. Şarê tayê dewanê mehelîyan zî esto ke kokê înan tam bellî nîyo. Zafê mehelîyan înan xora vînenê, ê zî xo mehelî vînenê.²⁴

1.3.3.Dewa Êxlîya (Alabaş)

Dewa Êxlîya (Alabaş) ewro mîyanê mehelîyan de ya, şarê dewe kirmanckî qisey keno la derheqê şarê înan de tayê fikrê têmîyankewteyî estê. Êxlîya verê mîyanê sefan de bîya, axayê înan, axayê heme mehelîyan bîyo. La ê kesê ke mi înan reyde roportaj kerd, şarê dewa Êxlîya nêkerdene mîyanê şeş beranê mehelîyan ra yewî zî. Înan vatêne, "êxlîya [eşîra]pizika ra yê". Vatêne kalikê înan koşkar bîyo, ameyo mîyanê kalayîban de mendo, uca zî koşkarî kerda.²⁵

Şarê dewa Êxlîya ra vanê "pizika". Goreyê vatişê yew dewijî, "pizikan, armenîyê Dêrik ê. Ê zî eyro mîyandê mehelî d' ê, ê zî vanê 'ma mehelî yê'. Vanê 'verê ê file bîyê' ". Ma nêşkenê na babete de çiyêko net vajê la şarê dewa Êxlîya ewro dîndar o û heta ma eşkenê vajê babeta dînî de yew qismê înan radîkal o zî.

1.3.4.Dewa Çinarca (Mer'îna)

Dewa Çinarca zî mehelî ya la şarê Çinarca şeş beranê mehelîyan ra mensubê yewe zî nîyo. Mezrayanê Çinarca ra şarê mezraya Qeracbelkî şeynan ra yo.

Çinarca ra Çinara Mehelîya zî vajîyeno.

Dewa Cobîn (Karaçevre) ra Hecî Sebrî derheqê "mer'îna" de no melumat da:

"Namê kalikdê ma Şawelî Beg bîyo. Şeş tene lajê ey bîyê: Eyub, Husên, Şahîn, Xalit, Sefer û Humud. (Bera Hama, nê Humudî ra yena.) Inê pêro lajê Şawelî Begî bîyê, Mihedîn biray yê bîyo. Şarê Çinarca jî me'lij o [mehelî yo], yê jî merdimê ma yê. Şarê Çinarca, nê Mihedînî ra virazîyo [peyda bîyo]. Mihedîn ra virazîyo, cora vanê 'mer'îna' [mihedînan]. Nika jî yew-yew rey ma ra vanê 'em apê we ne'. Wextê k' qarşî ma quwetêk virazîyo, îşêk bibo, ê jî mehelî yê; desteg danê ma."

²⁴ Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Sebrî Denizî ra girewt. O dewa Cobînî (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

²⁵ Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Sebrî Denizî ra girewt. O dewa Cobînî (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

Seba meheliyan, şertê meheliyayîşîyo esasî o yo ke merdim mensubê şeş beran ra yewe bo. Nê şeş berî yew pîyî ra peyda bîyê, kokê înan yew o. Zafê meheliyan bawer kenê ke Sefer, Şahîn, Xalit, Husên, Kal Ayîb (Eyub), Hama (Humud Ehmo) lajê Şawelî bîyê û berê sefan, şeynan, xaltan, husukan, kalayîban, haman nê lajan ra peyda bîyê. Mabênê şarê dewanê meheliyan yê ke nê birayan ra peyda bîyê û nêbîyê de cîyayîyêk hertim esta.

1.4.DEWÊ KE KIRMANC Ê LA MEHELÎ NÎYÊ

Şarê dewanê **Herbelî, Qirxincik, Kela Mîr Xidir, Îngicî, 'Elimî, Sirm û Qerexanî** kirmanc o la meheli nîyo.

1.4.1.Dewa Herbelî

Dewa Herbelî mintiqaya dewanê meheliyan de ya û mîyanê dewanê Şeqşeq, Tomat, Bekoya Xerabe, Dewelî û Êxlîya de manena. Şarê na dewe herçiqas cîranê meheliyan bibo, nas, dost û kerwayê yewbînî bibê zî xo meheli nêhesibneno.

Meheli zî herbeliyijan meheli qeub nêkenê. Hecî Sebrîyo cobînij vano:

"Wextê gedandê Kê Hecî Canoy d' rayk herbeliyijan va 'ma zî şima dir bêş bidi'. Ma ra Hecî Fetay qeub nêkerd, va 'hela na ray vinderê'. Yanî ma besê xu nê [yê], ma zaf ê, ma nêwazenê zêde îsan ma ya bizeleqîyo. Ma eşkenê cilê xu aw ro di."

Reyna Hecî Sebrî seba herbeliyijan vano: *"Yê dêrsimlî yê, zazay Dêrsimî yê."* (Biewnî Îlawe-4)

Goreyê vatişê yew herbeliyije²⁶, ê dewanê Sewregi (mintiqaya Bucaqî) ra verê cû Dîwan ra ameyê Gozelek, uca înan û dewijan pê nêkerdo, uca roto Herbelî hêrînaya, ameyê tîya.

Herçiqas eslê şarê dewa Herbelî kirmanc bibo zî nika bîyê kurmac. Înan verê dapanças serran dewa Herbelî qîlvaniyan ra hêrînaya û nika xo bi xo yê. Hema wexto ke mintiqaya Sêwregi de bî dest bi kurmanckî qiseykerdişî kerdo. Coka nika dewe de zaf kes nêzano kirmanckî qisey biko û meyl kurmanckî ser o yo. Mesela ma na dewe de Zeynebe reyde roportaj kerd, aye kirmanckî zanayne la domananê aye yê ke uca bî nêzanaynê kirmanckî qisey bikê, biney fehm kerdênê.

²⁶ Ma no melumat 29.11.2015 de Adile Koyuncu ra girewt. A dewa Herbelî (Kuyuluhöyük) ra ya. Herbelî girêdayeyê Çinarî ya.

Kirmanckîya herbelfîyan zî nêmanena kirmanckîya mehelîyan, manena kirmanckîya Sêwregi. Fekê înan de zaf çiyê karakterîstîkî yê fekê Sêwregi estê. Qiseykerdişê înan ra çend nimûneyî:

-Ciçi yo namê ci?

-Pêranê ci Feqî ra yê.

-Qeçê werdî weriştê, ê tew nêzanê.

-Ma vanê, şima kotî ra yê.

-Awa ma bol a.

-Mî, çarwê, pes.

-Vanê nîyajê, cinîya dedê ci ya.

-Îne, paşîne, bazar, dişeme, sêşeme, çarşeme, pancşeme.

-Menge esta vîst û heşt rojî ancena.²⁷

1.4.2.Qirxincik (Kırkhencık)

Şarê na dewe kirmanc o la mehelî nîyo. Nê kirmancî dewa Banqirsi (Bonqirsi) ya qezaya Pîranî ra ameyê na mintiqa.²⁸

1.4.3.Kela Mîr Xidir (Kabahıdır)

Şarê na dewe kirmanc o la mehelî nîyo. Nê kirmancî, dewa Qizlanî ya Gêlî ra ameyê na mintiqa. Seba debara xo na dewe hêrnaya û ameyê. La têkilîyê înan Gêl ra nêbirîyaya, uca de merdimê înan estê. Nê kirmancî, herçiqaş kurmanckî musayê zî mîyanê xo de kirmanckî qisey kenê. Nika na dewe de kirmancî û kurmanckî pîya ronîşenê. Eşîra nasirana ke derûdormeyê înan de hukum kena û kurmanckî a, ameya dewa înan de ca girewto.²⁹

²⁷ Ma no melumat 29.11.2015 de Zeynep Çetînera ra girewt. A dewa Herbêlî (Kuyuluhöyük) ra ya. Herbêlî girêdayeyê Çinarî ya.

²⁸ Ma no melumat 01.09.2016 de Serhat Kiliçî ra girewt. O Pîran ra yo la seba ke dewa Çinarî Kerrîkê (Kılıçkaya) de mamosta yo, mintiqa baş şinaseno.

²⁹ Ma no melumat 01.09.2016 de Serhat Kiliçî ra girewt. O Pîran ra yo la seba ke dewa Çinarî Kerrîkê (Kılıçkaya) de mamosta yo, mintiqa baş şinaseno.

1.4.4.Îngicî (Çiçekliyurt)

Şarê na dewe kirmanc o la mehelî nîyo. Nê kirmancî Sêwregî ra ameyê na mintiqa, kirmancî qisey kenê la kurmanckî zî zanê.³⁰

1.4.5.'Elimî (Çakırbağ)

Şarê na dewe kirmanc o la mehelî nîyo. Nê kirmancî, Nêribe ra amey na mintiqa, kirmancî qisey kenê la kirdasî zî zanê.³¹ Nêribe, dewa qezayê Hênîyî ya.

1.4.6.Sirmê (Gömmetaş)

Şarê na dewe kirmanc o la mehelî nîyo. Nê kirmancî, Nêribe ra amey na mintiqa, kirmancî qisey kenê la kirdasî zî zanê.³² Nêribe, dewa qezayê Hênîyî ya.

1.4.7.Qerexan (Karahan)

Şarê na dewe kirmanc o la mehelî nîyo. Nê kirmancî Pîran ra ameyê na mintiqa. Şarê dewa Qerexanî kirmancî qisey keno la kirdaskî zî zano.³³

Ma tabloyê cêrênî de dewanê mehelîyan goreyê şeş beran mojnênê. Nê tabloyî ra hîna baş fehm beno ke dewê kancîn bere hîna zaf ê.

1.5.DEWÊ BERANÊ MEHELÎYAN

ŞEYNAN	KALA-YÎBAN	XALTAN	HUSUKAN	SEFAN	HAMAN	Dewê ke na mintiqa de yê la "mehelîyê eslî" nîyê.
1.Bîra Mehemed Axa	1.Aywêrî Kurik 2.Cobîn	1.Darê 2.Dêlgur Keysan	1.Girgewr (Husuka) Birûsk	1.Bekoya Xiraba 2.Demir-	1.Karsan Êlasko Koder	1.Belek (Mezraya Girgewrî) 2.Çınarca

³⁰ Ma no melumat 01.09.2016 de Serhat Kiliçî ra girewt. O Pîran ra yo la seba ke dewa Çinarî Kerrikê (Kiliçkaya) de mamosta yo, mintiqa baş şinaseno.

³¹ Ma no melumat 02.09.2016 de Serhat Kiliçî ra girewt. O Pîran ra yo la seba ke dewa Çinarî Kerrikê (Kiliçkaya) de mamosta yo, mintiqa baş şinaseno.

³² Ma no melumat 02.09.2016 de Serhat Kiliçî ra girewt. O Pîran ra yo la seba ke dewa Çinarî Kerrikê (Kiliçkaya) de mamosta yo, mintiqa baş şinaseno.

³³ Ma no melumat 02.09.2016 de Serhat Kiliçî ra girewt. O Pîran ra yo la seba ke dewa Çinarî Kerrikê (Kiliçkaya) de mamosta yo, mintiqa baş şinaseno.

2.Gelîyê Bûkan Girê Reza Tuhêr Çinarêr Şarge Qadirgo Delavgur Mewtuwar e 3.Gogêrîn Herrik Qalix 4.Kanî- pank 5.Qerac- belk(Mezra ya Çinarca ya.) 6.Qubik 7.Xirbêsî- til ³⁴ 8.Xiraba	3.Çepen- ya 4.Kel- dizk 5.Qelecûx an 6.Tomat ³⁵	3.Gêrgur (Mezrayê Xems, Yeşilbax) 4.Qurxun 5.Xirçik (Xarawara) Zûrnîya Jûjik Digurk	Xîça	lî Kato Qamçî- yan Silik 3.Dewelî 4.Kanîzil Hedreşk 5.Kêtû Peyê Girî Devşil Dirik Gamir Goman Hoz Kanîya Ga Kurbeşk Kurşêran 6.Siyame d(Mezray a Mensurî ya.) 7.Şawêr- dî Guhera Dirêj Keloşk 8.Şeqşeq 9.Tehtik Kundir Xirbêreş 10.Xirbizî 1 (Mezra-	2.Sela- met (Mezraya Tehtik) 3.Urt (Mezraya Demirlî)	3.Erefat 4.Êxlîya 5.Kerêcin Darbenîşt
--	--	--	------	---	--	--

³⁴ Dewa Xirbêsîtilî de şeynan, sefan û haman têmîyan de yê.

³⁵ Dewa Tomatî de kalayîban û sefan têmîyan de yê.

				ya Baxterî- ya.) 12.Zok		
--	--	--	--	----------------------------------	--	--

Tablo 1. Dewê Beranê Mehelîyan

Seke ma tablo de zî vînenê, nê beran ra berê sefan û şeynan hîna zaf vila bîyê, ê wayîrê hîna zaf dewan û mezrayan ê. Berê husukan û xaltan, goreyê ê bînan hîna tay vila bîyê, dewe û mezrayê înan tay ê.

Dewê kalayîban, husukan, şeynan û xaltan resmîyet de girêdayeyê qezaya Çinarî yê. Dewê haman û zafaneyê dewanê sefan girêdayeyê qezaya Dêrik ê. Dewanê sefan ra Dewelî û Şeqşeq girêdayeyê Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî, Bekuya Xirabe û Xirbizîl girêdayeyê Çinarî yê.

1.6.NUFUSÊ DEWANÊ MEHELÎYAN

Tabloyanê cêrênan de, ma nufusê eşîra mehelîyan, goreyê serra 2015î, bere bi bere nusênê.³⁶

1.6.1. Nufusê Dewanê Eşîra Şeynan

Dewî	Nufus
1.Bîra Mehemed Axa	159
2.Gogêrîn û mezrayê xo Herrik, Qalix	993
3.Kanîpank	555
4.Xiraba	359
5.Qubik	839

³⁶<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

6.Gelîyê Bûkan û mezrayê xo Girê Reza, Tuhêr, Çinarêr, Şarge, Qadirgo, Delavgur, Mewtuware	2288
7.Xirbêsîtil	584
Kome	5777

Tablo 2. Nufusê Dewanê Eşîra Şeynan

1.6.2.Nufusê Dewanê Eşîra Kalayîban

Dewî	Nufûs
1.Çepenya	1284
2.Qelecûxan	628
3.Cobîn	1848
4.Keldizk	584
5.Aywêrî û mezraya xo Kurik	1219
6.Tomat	
Kome	5563

Tablo 3. Nufusê Dewanê Eşîra Kalayîban

2.6.3.Nufusê Dewanê Eşîra Xaltan

Dewî	Nufus
1.Dêlgur û mezraya xo Keysan	1009
2.Qurxun	647
3.Darê	436
4.Xirçik (Xarawara) û mezrayê xo Zûrnîya, Jûjik û Digurk	1188
5.Gêgur	400
Kome	3680

Tablo 4. Nufusê Dewanê Eşîra Xaltan

1.6.4.Nufusê Dewanê Eşîra Husukan

Dewî	Nufus
Girgewr û mezrayê xo Xîça, Brûsk, Belek ³⁷	1597

Tablo 5. Nufusê Dewanê Eşîra Husukan

³⁷ Belek mezraya Girgewr a la şarê na mezra husukan ra nîyo, badikan ra yo.

Nufusê Dewanê Eşîra Haman

Dewî	Nufûs
Karsan û mezrayê xo Êlasko Koder	383

Tablo Nufusê Dewanê Eşîra Haman

1.6.5.Nufusê Dewanê Sefan

Dewî	Nufus
1.Bekoya Xiraba	832
2.Demîrlî ³⁸ û mezrayê xo; Kato, Qamçîyan, Silik û Urt ³⁹	957
3.Dewelî	717
4.Kanîzil û mezraya xo Hedreşk	585
5.Kêtû û mezrayê xo; Peyê Girî, Devşil, Dirik, Gamir, Goman, Hoz, Kanîya Ga, Kurbeşk, Kurşêran	2069
6.Sîyamed	250
7.Şawêrdî û mezrayê xo; Guhera Dirêj û Keloşk	735
8.Tehtik û mezrayê xo; Kudir, Xirbêreş û Selamet ⁴⁰	994
Kome	7139

Tablo 6. Nufusê Dewanê Sefan

³⁸ Şarê Demîrlî kirmanc nîyo, kirmanc o.

³⁹ Şarê Urtî haman ra yo.

⁴⁰ Şarê Selametî haman ra yo.

1.6.6. Dewê ke Mîyanê Eşîra Mehelîyan de yê la Eslê Înan Cîyayo

Dewî	Nufus
1.Çinar (Çinarca) û mezraya xo Qeracbelk	951
2.Erefat	202
3.Êxliya	1266
4.Kerêcin û mezraya xo Darbenîşt	933
Kome	3352

Tablo 7. Dewê ke Mîyanê Eşîra Mehelîyan de yê la Eslê Înan Cîyayo

1.6.7. Dewê ke Şarê Înan Kirmanc o la Eşîra Mehelîyan ra Nîyo

Dewî	Nufus
Herbelî	276
Îngicî	383
Kela Mîr Xidir	560
Qirxincik	241
Sirmê	1456
Kome	2916

Tablo 8. Dewê ke Şarê Înan Kirmanc o la Eşîra Mehelîyan ra Nîyo

Goreyê hûmaranê corênan, meheli û kirmancê bînî yê na mintiqa pêsero 30407 kes ê.

1.7. PROSESÊ CABEDILNAYÎŞÊ MEHELÎYAN

Tarîxê eşîranê kurdan bi şeklêko sîstematîk nêameyo nuştîş. Nê semedî ra ma nêeşkenê tarîxê eşîranê kurdan weş taqîb bikê. Seba ke eşîra mehelîyan ser o çimeyê tarîxî heme-hema ke çin bî, na xebata xo de ma çimeyanê fekkîyan ra îstîfade kerd. Herçiqaş çîyê ke mîyanê şarî de yenê vatiş pêroyê înan rast nêbê zî tede zaf çîyê rastî zî estê. Nê çîyê rastî ge rasterast ge zî nerasterast vajîyenê. Nê vatişan de, ge zafî û mubalexaya yan zî zurî ge zî kêmaneyî estê. Naye ra, ganî merdim melumatê çimeyanê fekkîyan zaf bi dîqet weçîno.

Tena çend çimeyanê nuştekiyan dema rastê nameyanê beranê na eşîre amey. Ma çimeyanê nuştekiyan ra tena rojaneyanê E. Noelî⁴¹ de rastê nameyê eşîra mehelî bi xo amey. Beno ke verê, na eşîre bi nameyê "mehelî" nêameyêne naskerdiş, bi nameyêko bîn ameyêne namekerdiş yan zî mîyanê yewna eşîre de ca girewtêne. Ma yew nimûne bidê:

“Eşîrê kurdanê ke Mêrdîn de yê, mîyanê Alayanê Hemîdiye de cayê xo girewto. Alayanê ke binê serekîya eşîra milan de cayê xo girewto, bi înan eşîrî nizdîyê otorîteyê merkezî bîyê. Goreyê endamanê eşîre, eşîra metînan ke nimûneyê na xebata bi nameyê temellî⁴² mîyanê alayan de cayê xo girewto.”⁴³

Yanî eşîranê na mintîqa ra eşîra metînan, verê bi yewna name ameya namekerdiş. Vajîyeno ke nameyê metînan nameyêko newe yo:

“Merdîm gama ke ewnîyeno belgeyan ra, vînenê ke bi nameyê metînan yew eşîre çina. Tena Mêrdîn de ney, mîyanê nameyê eşîranê wîlayetanê bînan de zî bi nameyê metînan eşîrêk çina. Endamê ke ma înan de qisey kerd, înan ra kesî nêva no name key ameyo dayîş la bi nameyê temela şî mîyanê Alayanê Hemîdiye û belgeyan de bi nameyê metînan rastnêameyîş, mojneno ke no name serê serranê 1900an de ameyo dayîş.”⁴⁴

⁴¹ E. Noel, Diary of Major E. Noel on Special Duty, 1919, r. 5, r. 20. (Nusxaya PDFyî)

⁴² Goreyê melumatê ke serokanê eşîra metînan M. Şerîf Temellî ra ameyo girewtîş, keyeyê Temela temsîlen kalikê înan zî Alayanê Hemîdiye de cayê xo girewto. Keyeyê Temela bi rutbeyê serwanî, binê serokatîyê İbrahîm Paşayî yo ke reîsê eşîra milan o de mîyanê ê alayan de cayê xo girewto. (Safiye Ateş Durç, Türkiye’de Aşîret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşîreti Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı, Ankara, 2009, r. 45.)

⁴³ Safiye Ateş Durç, Türkiye’de Aşîret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşîreti Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı, Ankara, 2009, r. 45.

⁴⁴ Safiye Ateş Durç, Türkiye’de Aşîret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşîreti Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı, Ankara, 2009, r. 47.

Çimeyanê nuştekiyan ra çimeyo ke tewr rew û bi melumat behsê eşîra meheli keno, rojaneyê E. Noelî yê. Noel, meheliyan konfederasyonê milîyan mîyan de mojnenî û seba înan vano "Zaza Kurds" (kurdê zazayî). Rojaneyanê Noelî ra fehîm beno ke o Qerejdax de bîyo mêmânê meheliyan. Reyna goreyê Noelî, o wext (1919 de) 15 dewî, 400 keye û 50 çekê meheliyan estbîy. Meheli mabênê Mazîdax û Qerejdaxî de ciwîyayêne û her dewe wayîrê muxtarê xo bî. Melumatê bînî yê Noelî wina yê:

*"Nê kurdê zazayê ke konfederasyonê milî ra yê, verê 14 azan (nesilan) mintiqaya Erziromî ra bar kerdo (koç kerdo). Ê, riz ramenê û bi awa ke Qerejdaxî ra yena awe danê. Nêmeyê înan ra zafêr hamnanî şinê kaşanê rojhelatê Qerejdaxî, nê hîrê dewê înan binê Dîyarbekirî de yê."*⁴⁵

Meheli ewro bawer kenê ke kalikê înan mintiqaya Çewlîgî ra ameyê. Noel zî cayêk de nuseno ke *"nêzdîyê Erziromî de herêma ke sey Cabaççurî yena şinasnayîş"*⁴⁶ raameyê.

Mi na babete Mehmed Zekî Bayanayî yê çewlîgijî ra pers kerde. Goreyê vatişê ey, meheli merdimê înan ê û tay merdimê înan zî Erzirom de yê.

Abdullah Demîr zî gama ke behsê tarîxê suweydîyan keno, wina nuseno: *"Mesela, 25 sibate 1676 (10 Z. 1086) de, Xînis û dewanê ke derûdorê ey de xîr û xalî yê de, ca dîyayo tay kesanê ke eşîra suweydîyan ra yê."*⁴⁷ Reyna goreyê Demirî, Gêxî û herêma Rihade Bîrecîk de zî ca dîyayo înan.

Ziya Gökalp, bê hewt esasanê "amare"yanê eşîra milî, gama ke "amare"yanê bînan rêz keno, maddaya çarine de wina nuseno: *"Mehel (nê zî zaza yê)."*⁴⁸

Gökalp wexto ke behsê yew beşê eşîra qeregêçî keno, nuseno:

*"Reîsê înano [qeregêçîyano] nikayên mensubê "betin"ê aminan o. No keyeyê serekîye, qaşo [goya] Çabaççur ra ameyo."*⁴⁹

⁴⁵ E. Noel, Diary of Major E. Noel on Special Duty, 1919, r. 20. (Nusxaya PDFyî)

⁴⁶ E. Noel, Diary of Major E. Noel on Special Duty, 1919, r. 5. (Nusxaya PDFyî)

⁴⁷ Abdullah Demir, XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 04-06 Mayıs 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2012, r. 113.

⁴⁸ Ziya Gökalp, Kürt aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, r. 38.

⁴⁹ Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, r. 39.

Seke ma verê zî nuşt, mehelîbawer kenê ke kalikê înano verên Şawelî û lajê xo Çewlîgî ra ameyê. Dewa Çepenya (Leblebîtaş) ra Celal Karataş qiseyanê xo yê cêrênan de vano ke eşîra qeregêçî merdimê kalayîban ê.

*"Vanê olayîkerda. Dewrdê Sultan Reşatî d' o, dewrdê kamî d' o ez nêzana, weriştê amê hêldê Sêwreg. Hêldê Sêwreg di inî qeregêçî estê, mîreka[n], ê zî merdimê ma yê. Wexto amey wêja, mehkumê, surgun biyê. Wexto amey no Qerecdax, no bolge pêro ormano siqî yo. Mîrekî aqilî biyê. Ê mîra, kalikê in, 'law' vato 'ma ro bibo siba, ma go bigeyrê, ma rê nija nêbeno'."*⁵⁰

Lazim o ma naye vajê ke herçiqas her bera mehelîyan barkerdişê (koçkerdişê) kalikanê xo bi şeklêko cîya bizano û vajo zî mîyanê nê vatişanê înan de tayê çîyî estê ke yew ê (eynî yê). Ma na xebate de behsê înan zî kenê.

1.7.1.Mehelî Ça ra Ameyê Herêma Qerejdaxî?

Goreyê zaf mehelîyanê Qerejdaxî, kalikanê înan herêma Çewlîgî de *"olayî kerda"* û mecbur mendê ke uca ra bar bikê, hetê Qerejdaxî ra şêrê. Nika tayê mehelîyê ke teferuatê nê şîyayîşî weş nêzanê zî vanê *"ma Bîngol ra ameyê"*, tayê vanê *"ma Çewlîg ra ameyê"*, *"ma Çebaxçur ra ameyê"* yan zî *"ma dewê Teyerek ra ameyê"*.⁵¹

Seba ke na babete hîna weş fehm bibo, ma fekê çend mehelîyan ra qalanê înan neql bikî:

Ehmed Otun: *"Ma seyîn xu dîyo nêdîyo, ma naja gird bî. Mesela ma vanê, 'kokê ma kanca ra weriştö?' Ma pêşîyandê xu ra eşnawito, vanê, 'ma Bîngol ra y', ma Çebaxçur ra weriştê."*⁵²

⁵⁰ Ma no melumat 20.09.2015 de Celal Karataşî ra girewt. O dewa Çepenya (Leblebîtaş) ra yo. Çepenya girêdayeyê Çinarî ya.

⁵¹ Ma nê melumatî nê kesan ra girewtê:

01.06.2016 de Zubeyr Paçînî (Zibo) ra girewt. O heştay û şeş serre yo, qet nêşîyo mekteb la kirmancî, kurmanckî û tirkî zano. Zubeyr dewa Şawêrdî (Şahverdi) ra yo. Şawêrdî girêdayeyê Dêrik a.

27.10.2015 de Ehmed Otunî ra girewt. Ehmed Otun mezraya Kurşêran (Erdemli) ya dewa Kêtûyî (Pirinçli) ra yo. Kêtû girêdayeyê Dêrik o.

12.01.2016 de Seyîdxan Akmanî ra girewt. O pancas û çar serre yo. Dibistane (ilkokul) ra mezun o. Dewa Kanîpankî (Yarımkaş) ra yo. Kanîpank girêdayeyê Çinarî yo.

01.06.2016 de Seydo Savciyî ra girewt. O çewres û çar serre yo. Kirmancî, kurmanckî, tirkî, fariskî û erebkî zano. Ey medrese de wendo. Eslê ey dewa Kêtûyî (Pirinçli) ra yo la dewa Şawêrdî (Şahverdi) de mela yo. Kêtû û Şawêrdî girêdayeyê Dêrik ê.

⁵² Ma no melumat 27.10.2015 de Ehmed Otunî ra girewt. Ehmed Otun mezraya Kurşêran (Erdemli) ya dewa Kêtûyî (Pirinçli) ra yo. Kêtû girêdayeyê Dêrik o.

Hecî Elî Omer Deniz: *Mîyandê ma d' keyêk didi kirmancî estê.* (Kurmancan ra vano "kirmanc". - Notê Pinar Yildize) *Zemano k' mîletê ma Bîngol ra weriştô amo tîya Qerecdax, amo kirmancan mîyan, yanî kirmancan ra vinderto; bi kirdasî vanê "pêsekinî". Yanî bi kirmancan ra vindertê. Zazakî di ma kirmancan ra vanê "kirdas". Ê kirdasê ke ez vana zî eşîr olaraq eslê ci kerroyî bîyê. Çend keyê zî no Qerecdax ra. Pîyê [kalikê] ma zî wexto k' Bîngol di olayî kerda, uja ra weriştê, amê Qerecdax. Zaza tim xo kerrî ya gêno. Bîngol ra, kerre ra weriştê, fina şîyê kerre.*"⁵³

Tayê mehelî vanê, gama ke kalikê mehelîyano yewin Çewlîgî ra ameyo, [eşîra] kerroyan ra vindeto. Kerroyan kurmanc ê.

Celal Karataş: "*Yanî enî zazay enî welatî kokê yîn Îraq ra amo. Îraq ra amo, şîyo Bîngol. Bîngol d' olayî kerda.*"⁵⁴

Mehelîyan ra Zubeyr (Zibo) Paçînî yê heştay û şeş serreyî, derheqê barkerdîşê kalikanê xo yê verênan de ma rê yew varyanto cîya va:

"*Kok' ma Çewlîg ra hamê. Ma hamê Çimdê Hênî, uja ma yazlix şeş aşmî mendê. Uja ra ma hamê Şel. Duyes serrî Şel d' mendê. Kalikê ma 'Elo Golikwan Şel de wefat kerdo, mezelê yî hunîk o Şel a.*"

Goreyê vatişê nê camêrdî, Şeldewêka Licê ya la ma zanî ke bi nameyê Şel, di dewê qezaya Hênîyîstê (Şela Heydan û Şel). Nameyê 'Elê Golikwanî yo ke tîya behsê ey beno, yewna Golikwanî ano vîrê ma. Tayê licêyij û çewlîgijî nuştayanê xo de qalê yew kalikê xo yê verênî kenê ke leqeba ey Golikwan yan zî Biragolik bîyo. Goreyê nuştayêkê Roşan Lezgînî, Golikwan birayê qij yê Bot, Mist û Mirtezayî yo. Nê hîrê kesê peyenî, goreyê rêza xo, kalikê eşîranê botîyan (buetîyûn), mistan (mistûn) û mirtezan/murtezan (murtezûn) ê. Agahdarîyanê Yusuf Balukenî ra zî fehm beno ke no Golikwan/Biragolik (Bêrem), kalikanê verênanê eşîra azî ra yew o. Eşîra azî, ewro herêma Çewlîgî de eşîrêka gird a. No melumato ke Roşan Lezgîn fekê Huseynê Kaxkîkî ra neql keno zî qalê têkilîya kirmancanê [zazayanê] herêma Dara Hênî û Qerejdaxî keno⁵⁵:

⁵³ Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Elî Omer Denizî ra girewt. O dewa Cobînî (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

⁵⁴ Ma no melumat 20.09.2015 de Celal Karataşî ra girewt. O dewa Çepenya (Leblebîtaş) ra yo. Çepenya girêdayeyê Çinarî ya.

⁵⁵ Seba agahdarîyanê Roşan Lezgînî û Yusuf Balukenî b. Roşan Lezgîn, Toplumsal Kürt Gruplarından Zazalar (Köken-Coğrafya-Din-Dil-Edebiyat), Roşna Yayınevi, Diyarbakır, 2016, r. 9-31.

"Pîlanê ma vatêne, eslê xo de kokê ma Bermekeyî ra yo. (...) Gelek merdimê ma Bawon [yew dewa Dara Hênî] ra şîy hetê Qerejdaxî de ronayo. Kirdê [kirmancê/zazayê] ke hetê Qerejdaxî de yê, heme kalikê ma ra yê."

Yeno zanayîş ke gelek rey kes yan zî komê merdiman, wexto ke mintiqaya xo ra bar kenê şinê mintiqayêka bine, nameyê dewe, bajar yan zî mintiqaya xoya kane (verêne), na mintiqaya newîye de nanê cayan ra. Mavajî nameyê dewa xoya kane, nanê dewa xoya newîye ra. Çîyêko balkêş o ke nameyê tayê dewanê ke nika girêdayîyê merkezê Çewlîgî û qezayanê Çewlîgî yê, sey nameyanê tayê dewanê mehelîyan ê.

Nimûneyî:

Nameyê Dewe yan zî Mezra (Mîyanê parantezan de nameyê înanê tirkî nusîyayê).	Qeza û Şaristan	Nameyê Dewe yan zî Mezraya Mehelîyanê Kirmancan (Zazayan) (Mîyanê parantezan de nameyê înanê tirkî nusîyayê).	Qeza û Şaristan
Kurik (Kumgeçit)	Çewlîg (Bingöl)	Kurik (Kurik)	Çinar (Dîyarbekir)
Xiraba (Gözeler)	Çewlîg (Bingöl)	Xirabe (Harabe)	Çinar (Dîyarbekir)
Xirçik/Hirçik (Çamlıca)	Azapêrt (Adaklı)	Xirçik yan zî Xarawara ⁵⁶ (Halîören)	Çinar (Dîyarbekir)
Xarik/Harik/Arîg (Kırkpınar)	Azapêrt (Adaklı)	Herrik (Harik)	Çinar (Dîyarbekir)
Xiraba (Kavaklı)	Dara Hênî	Xirabe (Harabe)	Çinar

⁵⁶"Amê Girdê Rezana yerleşmiş bî, Girdê Reza mehela î. Mehela zî war d' esta. Mehela ziwandê erepçe [de] zemanê verê 'har' vatê. 'Har' mehella ya. Hara Warî, Hara Dîyarî. Xarawarî, 'harda warî' ra amo tîya. Harda warî [ra] Xarawarî name neyaw pa. Uja cêr a eşîr bî, êdî tay cayk a yerleşmiş bî. Vanê Bingol ra werîştê amê. Ek merdimê cê yê, biray cê yê, senîn o, ma nêzanê." Ma melumato corên 29.05.2016 de, dewa Xarawara de Badîn Gunduzî ra girewt. Rasta "hare" erebkî de manaya "mehla" (bi tirkî "mahalle") de yo.

	(Genç)		(Diyarbakir)
Kurik (Devecik)	Kanîreş(Karlı ova)	Kurik (Kurik)	Çinar (Diyarbakir)
Qalencik/Qelencûx (Kalencik) ⁵⁷	Kanîreş (Karlıova)	Qelecûxan (Dişlibaşak) Qelecux (Kalecik)	Çinar(Diyarbakir)

Tablo 9: Têvernayîşê Nameyanê Tayê Dewanê Herêma Çewlîgî û Mehelîyan

Goreyê "Nüfus İcmal Defterleri" yê seserra 19. zî Cabaxçur de nameyê yew dewe Kalancuk⁵⁸ yew dewe Horik (Harik) a⁵⁹.

Yasîn Bayanayo çewlîgij vano, têkilîyê "*qebîlaya mehalîyana ke derûdormeyê Qerejdaxî de wayîrê erdanê hîrayan a*" û tayê merdimanê înan yê çewlîgijan 1950 ra dima birîyayê.⁶⁰ Mehelî bi xo, sey Bayanayî seba birîyayîşê nê têkilîyan tarîxêk nêvanê. Nika mehelî û ê çewlîgijî yewbînî hol nêşinasnenê. Tena hayîya çend rîsipîyanê (erdîşsipîyanê) înan yewbînî ra esta. La mehelî ge-ge seba wareyî (zozanî) şinê Çewlîg, uca tayê kesan şinasnenê. Yew dewijî va, nika ma hîrê kêneyê xo day Çewlîg û înan ra hîrê kêneyî ardê.

1.7.2.Parolaya Mehelîyan

Gama ke kalikanê mehelîyan mintiqaya Çewlîgî ra bar kerdo û vila bîyê, seba ke yewbînî vîndî nêkerê yew parola tesbît kerda. A parola, mîyanê înan de ewro zî yena zanayîş. Yanî a parola resaya meqsedê xo. Mensubanê înan hîna zî parolaya xo xo vîr ra nêkerda. Ewro mensubê şeş beranê eşîra mehelîyan zî a parola ra haydar ê. Varyantê a parola sey yewbînî yê. Parola na ya:

"Şeva reş, şûva reş, mîya qer, berx li ber".

Çîyêko balkêş o ke parolaya înan kurmanckî ya. Manaya aye: "Şewa sîyaye, şûva sîyaye (filhano sîya), mîya qere (mêşnaya qere), verrek ver de (kavir ver de)."

⁵⁷ Ehmedê Dirihî, Nameyê Dewanê Çewlîgî, <http://www.kirdki.com/?p=1930>, 17 Gulane 2016.

⁵⁸ Abdullah Demir, XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 04-06 mayıs 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2012, r. 127.

⁵⁹ Çc., r. 133.

⁶⁰ Yasîn (Lek) Bayanay, Lek Ağalarının Soyu, http://gomanweb.org/GOMANWEB2/2009_HABERLERI/HABERLER-2009/Ekim/17Ekim/yasin.htm, 17.05.2016., r. 30.

Mehelîyan ma rê zaf rîwayetê na parola vatî. Ma înan ra tena yewe neql kenê:

*"Merdimanê xu rê jî vato: Bewnî, paroley ma jî, ez wexto şima dima bî [bêrî], vînayîşê ma go no şikl bo: Şeva reş, şuva reş, mîya qer, berx li ber'. Paroloy ma jî ino yo."*⁶¹

Na parola seba meheliyan zaf muhîma û mîyanê înan de vila bîya. Heta êyê ke parola tam nêzanê zî qet nêbo qismê "şeva reş, şuva reş"î zanê. Tayê meheli vanê, kesê ke na parola nêzanê ma ra nîyê.

Yewna çîyo balkêş zî no yo: Na parola tena mîyanê eşîra meheli de vila nêbîya, tayê eşîrî bînî zî na parola zanê û vanê "na parolaya ma ya". Ma pê hesîyay ke merdimê meheliyanê Qerejdaxî, qezaya Çermûge ya Dîyarbekirî de zî estê. Seba vînayîşê înan ma şîyÇermûge. Uca kek Polat Aydinê çermugijî va: *"Pîyê mi zî behsê na parola kerdêne û mi vatêne qey na parola tena ê ma ya. Dima mi dî ke zaf kesê ke ma ra nîyê zî, bi na parola xo yew eşîre ser o hesibnenê û name kenê. O wext êdî mi şerm kerd ke ez vajî 'na parolayê ma ya'."*

Çermûge de zaf kesê ke eşîranê cîya-cîyayan ra yê, na parola rê wayîr vejîyênê. Tena Çermûge de ney, sewbîna herêman de tayê eşîrê kurmancî zî na parola rê wayîr vejîyêne. Mesela yew dewijê kurmanc yê Gundê Mezinî (Kebir Köy) na babete de melumat dano. Goreyê nê melumatî, wextê ebbasîyan de fermanê tayê bermekîyan vejîyêno. Nê yenê mabênê Êlih (Batman), Şernex û Mêrdînî de ca gênê. Rojêk, yew amirê mulkî yê dewlete çim ver kêneyêka nê bermekîyan dano. Nê hewt bira yê. Merdimê înan "amirê mulkî" kişenê û nê hewt birayî û merdimê xo remenî. *"Şeva reş, şuva reş"* de, "mîyanê yew erdê sîyayî yê ke şewa tarî de ramîyayo de" kom benê. Uca qerar danê ke her yew hetêk ser de şêrê, şopa xo bidê vîndîkerdiş. Mîyanê xo de, sey parola zî *"şuva reş", "şevreşî"* qebl kenê. Nê birayan ra yew şîyo Gundê Mezin, uca mendo. Gundê Mezin⁴⁴ kilometreyî bakurê Dîyarbekirî de bî. Ameya veşnayene û rijnayene, nika nêmenda.⁶² Şarê Gundê Mezinî kurmanc o û kurmanckî qisey keno.

1.7.3. Meheli Key Ameyê Herêma Qerejdaxî?

Meheli keyê amey herêma Qerejdaxî? Ma zanê ke Çewlîg ra barkerdîşê meheliyan tarîxêko nêzdî de nêbîyo. Ma roportajanê xo de çend meheliyan ra pers kerd. Herçiqaş

⁶¹ Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Sebrî Denizî ra girewt. O dewa Cobînî (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

⁶² 500 Yıllık Terkan (Tirikan) Tarihi, Diyarbakır, r. 13, 77.

mehelîbi xo nê tarîxî tam nêzanê zî na babete de tayê vateyanê pî û kalikanê xo fekkî neql kenê. Mabênê vateyanê înan yê na babete de tayê ferqîestê. Reyna zî nê vate û rîwayetanê înan ra merdim beno wayîrê fikrêk. Cêr ra ma tayê vateyanê înan nusenê:

Hecî Sebrî Deniz: "*Hecî Elî va, ame kêdê ma, va. Xeylî erdîşsipî bi. Va, lawe, emser şe sê û nêza çeqa serr o bawê [kalikê] şima amo no welat'. E, Bîngol ra amo no welat*"⁶³

Nê şeş sey û pancas, şeş sey û hewtay serrê ke Hecî Sebrî vano, texmînî yê. Goreyê vatişê zaf meheliyan, kalikê înano tewr verêno ke herêma Çewlîgî ra ameyo herêma Qerejdaxî, Şawelî yo. Ma fikirîyay, eke ma bizanê mabênê azê (nesilê) ewro û Şawelîde çend azî estê, derheqê tarîxê ameyîşê Şawelî de texmînê ma hîna nêzdîyê rastî beno. Naye ra, ma çend kesan ra nameyê pî û pîrbavanê înan pers kerd. Mavajî înan ra yewî nameyê pî û pîrbavanê xo wina rêz kerdî:

"*Ez lajê Mela Ezoy a. Mela Ezo lajê Mehmudî yo. Mehmud lajê Musay o. Musa lajê Heytoy o. Heyto lajê Bekirî yo. Bekir lajê Îbrehîmî yo. Îbrehîm lajê Sadiqî yo. Sadiq lajê Xelîlî yo. Xelîl lajê Şeynî yo. Şeynî zî lajê Şawelî Begî yo.*"⁶⁴

Nê melumatî ra fehm beno ke nika(serra 2016î) ra heta Şawelî Begî yewendes azî estê. Eke ma her azî teqrîben hîris serrî bihesibnê, yewendes azî kenê hîrê sey û hîris serrî. Yanî goreyê nê texmînî, hîrê sey û hîris serrîyo ke kalikê meheliyan Çewlîgî ra ameyo tîya.

Na babete de çimeyo nuşteki zî destê ma de esto: E. Noelî kitabê xo de nušto ke serekê meheliyan Ebdulkerîmî [1919 de] ey ra [E. Noelî ra] vato: Kalikanê minê verênan ra Şawelîverê çarês azan herêma Cebaçurî ra ameyo herêma Qerejdaxî.⁶⁵

Eke ma nê vateyanê Ebdulkerîmî rast qebul bikî û ma vajî 1919 ra heta ewro zî hîrê azî vîyartî, Şawelî ra heta ewro benê hewtês azî. Ma her azî teqrîben hîris serrî bihesibnê, hewtês azî kenê panc sey û des serrî. Eke ma her azî vîst serrî bihesibnê, hewtês azî kenê hîrê sey û çewres serrî.

⁶³ Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Sebrî Denizî ra girewt. O dewa Cobînî (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

⁶⁴ Ma no melumat 12.01.2016 de Seyîdxan Akmanî ra girewt. O dewa Kanîpankî (Yarımkaş) ra yo. Kanîpank girêdayeyê Çinarî yo.

⁶⁵ E. Noel, Diary of Major E. Noel on Special Duty, 1919, r. 5, (Nusxaya PDFyî)

1.7.4. Kalikê Meheliyano Ke Çewlîg ra Bar Kerdo

Ma zanê ke eslê meheliyan herêma Çewlîgî ra ameyo herêma Qerejdaxî.

Gelo wexto ke Çewlîg ra bar kerdo ameyo/ameyê, yew kes tenaameyo yan zaf kesî ameyê? Eke yew kes ameyo, o kam o? Tîya de, ma do cewabanê nê persan ser o vindî.

Çimeyanê nuştekiyan ra ma tena kitabê E. Noelî de rastê cewabê nê persan amey. E. Noelfekê serekê meheliyan Ebdulkerîmî ra vano, eşreherêma Cebaçqurî ra şîya cayê înanê nikayînî (herêma Qerejdaxî).⁶⁶

Goreyê zaf meheliyan nameyê kalikê înano ke Çewlîg ra bar kerdo û ameyo Qerecdax, Şawelî bîyo. Tayê vanî Şawelî û birayê xo pîya ameyê, tayê zî vanê Şawelî tena ameyo.

Bera kalayîban ra Hecî Hesen wina vano: "*Goredê texmînêda quwetlî, biray yewino ke [Bîngol ra] amo no memleket Şawelî yo. Kalikê ma vîst û heşt serr ra vêşîr zî Bîngol di nêmendê. Olayî kerda, weyra ra werîştê amê. Pîyê Şawelî **mutewellî** bîyo. Ê mutewellî [yê ke nika Bîngol de yê] ma ra yê. Na rey tayê zaza vato, Mîre Xal⁶⁷, tayîn vato Xalit.*"⁶⁸

Seke ma do badê zî behs bikî, E. Noelî na çekuya "Mitowlî" (Mutewellî) sey "Mitowri" nušta. Ma fekê tayê meheliyan ra zî na çekuye bi formê "muturîzade"yî eşnawite.⁶⁹ Yanî herinda "mutewellî"ya erebkî de ewro zî meheli vanî "muturî". Fehm beno ke vengê "L"yî kerdo "R". Ewro Çewlîgî de keyeyê (aîleya) "Mutewellîzade"yan esto. "Mutewellî"yê ke Hecî Hesen cor ra behs keno, no keye yo. Ma mutewellîzadeyanê Çewlîgî ra Ruştu Mutewellîzadeyî ra persay. Goreyê melumatê ey zî mutewellîzadeyî û meheli merdimê yewbînî yê. Qicîya ey de, meheliyan ra yewî yew kêneke remnaya. Seba ke keyeyê kêneke înan gêrenê, remayê şîyê Çewlîg de keyeyê Ruştu Mutewellîzadeyînan de mendê. Maya Ruştuyî vato, "inî merdimê ma yî, Qerejdax ra ûmey".⁷⁰

⁶⁶ E. Noel, Diary of Major E. Noel on Special Duty, 1919, r. 5, (Nusxaya PDFyî)

⁶⁷ Ewro yew dewa qezaya Dara Hênî (Genç) bi nameyê Xal Welîyan/Xal Welîyûn (Yeniçevre) esta.

⁶⁸ Ma no melumat 04.11.2015 de Hecî Hesen (Hasan Arslan)î ra girewt. O dewa Aywêrî (Ayverî) ra yo. Aywêrî girêdayeyê Çinarî ya.

⁶⁹ Ma no melumat 12.01.2016 de Seyîdxan Akmanî ra girewt. O dewa Kanîpankî (Yarımkaş) ra yo. Kanîpank girêdayeyê Çinarî yo.

⁷⁰ Goreyê Ruştu Mutewellîzadeyî, şeceraya înan zî estbîya la pîyê ey wextê derbeya leşkerî ya 1980 de na şecera binê erdî de nimita. Dima înan şecera veta la nêameya wendiş. Yew merdimê înano ke Fransa de ciwîyeno, seba ke bimojno tayê kesan û biwanê, şecera înan ra girewta berda la nêameya wendiş û peyser zî nêameya.

Tayê meheli ge-ge zî vanê, kalikê ma yo ke Bexdad ra ameyonameyê eyŞawelî yo, yan zî Muttayîb o.⁷¹

1.7.5.Mehelîyan Çirê Herêma Çewlîgî ra Bar Kerdo?

Mehelîyan çirê herêma Çewlîgî ra bar kerdo?

Derheqê cabedilnayîşê kalikanê meheliyan de ma zaf kesan ra persay la kesê ke bi teferuat na babete bizanê tay bî. Na babete de hikayeyêka înan esta. Çimeyanê nuştekiyan de ma tena kitabê E. Noelî de rastê na hikaye amey. Noelî fekê serekê meheliyan Ebdulkerîmî ra nušta. Seba ke 1919 de nusîyaya, ma tîya de verê na hikaye, goreyê nuştîşê E. Noelî binusî:

"Verê çarês azan, wexto ke kalikanê minê verênan ra Şawelî [Shawali] weş bî, ma sey Mitowrî [Mitowli] ameyêne şinasnayîş û nêzdîyê Erzirom (Erzerum)î de herêma ke sey Cabaççur (Jabakchur)î yena şinasnayîş de ciwîyayêne. Rojêke efserêko (zabitêko) tirk bi çend eskeran ra seba girewtîşê bacê mêşnayan ame û şan de serekê eşîre ra va, wa o a şewe kênaya xo bişawo çadira ey.

Kalikê mino verên Şawelî nîşankerdeyê a kêneke bi, dima ame serekî ra va: 'Ti nê meseleyî mi rê verde. Ez zana ez senî namûsê ma seveknena (muhafeze kena). O wext Şawelî merdimêko hende ciwan bîyo ke hema rîyê ey de muyî nêvejîyayê. Ey sey yew kêna xo têbest û serekê xo ra va, wa tirkî rê xebere bişawo ke waştîşê ey do qebul bibo la ganî o eskeranê xo dûrî fino ke ê nêbê şahidê nê şermê ey [Şawelî]. Efser naye qebul keno û wexto ke eskerî dûrî fînîyay Şawelî şino xeymatirkî û ey kişeno. Eynî şewe eşîra înan heywananê xo bar kena û şinê cayê înanê nikayinî [herêma Qerejdaxî]"⁷²

Tena nê varyantê Noelî de na kêneke nîşankerdeyê Şawelî ya û Şawelî xortêk o ke "hema rîyê ey de muyî nêvejîyayê". Varyantê ke meheliyan ma rê vatê, goreyê ê varyantan a kêneke kênaya Şawelî ya û Şawelî mêrdekêko kal (kokim) o.

Varyantê cîya-cîya yê na hikaye estê la bingeyê aye yew o (eynî yo). Ma bera kalayîban ra Hecî Sebrî Deniz, Celal Karataş, Hecî Hesên (Hasan Arslanî)î ra, bera şeynan ra Seyîdxan Akman û bera sefan ra zî Zubeyr (Zibo) Paçîmî na hikaye goşdarî kerde. Varyantê

⁷¹ Ma no melumat 04.11.2015 de Hasan Arslanî ra girewt. O dewa Aywêrî (Ayverî) ra yo. Aywêrî girêdayeyê Çinarî ya.

⁷² E. Noel, Diary of Major E. Noel on Special Duty, 1919, r.5, (Nushaya PDFyî).

Hecî Sebrî de hetê tarîxê meheliyan ra teferuato muhîm esto. Baş o yo ke ma qisayanê ey tîya de neql bikê:

"Şawelî verê jî qeza kerdbîyo, di zozanê Hekarî [di], qeza kerdbîyo. Qey Mîrê Hekarîyan to namê ci şinawito. Ê şîyê zozanê Hekarî, malê xu çerênay û -heşê huzurdê haziran di- yewdo fitne şîyo vato:

-Mîrê Hekarîyan, no Şawelî yeno ser zozanê to, çerêneno û ti ne bêşêk ne saylanêk ne tenekê ruen ne tenekê penîr ne verêk ne çîyêk ti ci ra nêgêrenê. Boşîboşina nê zozanî d' çerêneno, şino.

Eno vano:

-Welle xabera to ya.

Serra dim ra Şawelî fina şino zozanê Hekarî, şino koçerey. Mîrê Hekarî vano:

-Şawelî Beg, ti gere heqê çerî bidê. Yanê, heywan otleme parasinî vêrecax.

No vano:

-Mi senî çimê xu akerdê, ez yena nê zozanî çerênena, kêçî de 'wê çî mi nêkerda.

Teq û req, danê pêro. Şawelî în ra zêde peya kişeno. Yeno Bîngol, daha nêşino zozandê xu.

Ino amîrêdê dewlet esto, verê nêvatê amîr vatê "zabite", ka usttegmen o, yuzbaşî yo, onbaşî yo e nêzana. Vano:

-Şawelî Beg.

Vano: Vaje.

Vano:

-Ti wazenê fina şorê zozanê xu? Zozanê Hekarî çi weş o.

Vano: Xwezî!

Vano:

-Sozêdê mi esto, to [ti do] sozê mi ca bîyarê, ezo de'wa to virazê, ti şorê zozandê xu. Ti keynê xu mi dê, ezo de'wê to virazê.

No Şawelî zaf mereqlî zozanî yo. Vano:

-Hela ez lajandê xu ra pers kî. Lajê mi vajê "erê", ezo keyna xu to dî; vajê "nê", welle nêbeno.

Ê girdî ra vano, beno. Ê didîn ra, beno. Tay vanê o qic Eyub bîyo, ê ma bîyo yanê. Tay huna vanê, nêzana. Eyubî ra pers keno, Eyub vano:

-Ez way xu nêdana.

Vano:

-Yaw ti çira nêdanê? Ez wayê to bidê mêrdê, xu rê mêrde biko. Ma beno, ti nêdê?

Vano:

-Welle e nêdana!

Eyub jî hema erdîşê yê çin ya, a zê to, yanê zê keynek a rut o. Vano:

-Anika şima madem ki mi nêgeyrenê, bîyarê kincanê veyvitey mi ra dê û mi berê miqamdê yê, şima xu rê bar kê, biremê şorê.

Inî kincanê veyvitey danê Eyubî ra. Ma vajê Eyub. Ek Eyub o Eyub nîyo, tay vanê "o qic Eyub bîyo". Eyubî benê, vanê:

-A ma hanîk a keynê xu day to.

Û inî bar kenê, ya şewe koçber benê, remenê.

Ino zabite şino, tabî keyfê yê yeno, înan nêkeno ki piro bibo şew. Şino, lajek vano:

-Sebir bike yaw! Hela vînde! Ecel' o, to xeyr o? Hela sebir kî, ma vîstê xu rê yewbînî d' kay kim.

Virde-wêde, ya şewe nêverdeno nizdî bo. Hetanî şinê durî konê ha! Vanê, xencerêdê yê bibîya. Xencera xu verdê xu ra wereno, dano ê zabite ro, kişeno. Merdimanê xu rê jî vato:

Bewnî, paroley ma jî, ez wexto şima dima bî [bêrî], vînayîşê ma go no şikl bo: "Şeva reş, şuva reş, mîya qer, berx li ber". Yenê, şuvêda sîya ya. Ya şewe çadira xu qurmîş kenê, hilika [mêşna] în jî yena. Emirdê Elay, ya jî verêk arêna [ana]; vere qer o, mîy qer a. Yanê "Şeva reş, şuva reş, mîya qer, berx li ber."

Verê namê Erxenî, Osmanî [Osmaniye] bîya. Lajek yeno Erxenî ya reseno merdimanê xu û yenê, yenê, yenê Qerecdax. Êdî nêşinê welatê xu."

Mehelîyê ke ma înan de qîsey kerd, înan ra tena Hecî Sebrî Denizî behsê serebûtê Şawelî Begî û Mîrê Hekarîyan kerd.

Tayê varyantanê fekkîyanê babeta na kêneke de, "zabite" yan zî "merdimê hukmatî" seba zewacî kêneke pîyê aye ra nêwazenê, zorkanî kênayanê şarî benê, namusê înan herimnenê:

[Herêma Çewlîgî de]"hîrê hebî merdimê hukmatî bibîyê. Her şewe keynêdê şarî benê pîs kenê, serê sibay anê. Sira yena wadê [waya] inî hewt birayan. Vanê, 'keynê xu bişarwê' [waya xo bişawê]. Birayo şenik namê ci Şemso yo. Şemso vano, 'wa bo'. Birayanê xu ra jî vano: 'Şima keyanê xo bar kê şorê, ayîdê mi'.

Şemso pirênanê wadê xu dano xu ra. Inî bar kenê.

Inî merdimê hukmatî konê dorme, [Şemso] vano: Yaw, şewe xeylî ya, ecele mekerî!

Şewe epîya şina, no vano 'e welle, biray mi xelesîyay'. Yewî beno kişeno. Nîme seet pey ro yewna beno, ê kişeno. Nîme seetêna pey ro yewna beno, ê jî kişeno."⁷³

Derheqê nê "zabite" yan zî merdimê hukmatî de, mîyanê meheliyan de no varyanto muhîm zî esto:

[Wexto ke nê hewt birayî herêma Çewlîgî de bî, uca] "Delîbaş bib'. Delîbaş zê qomtanêkib. Na rê hewt biray û yew waydê [waya] în bib'. Delîbaşî vatê, 'waya kê, keyna kê rind bo, wa şewê mi rê bîyo [bîyaro]', -yanî afedersin-. Na rê sire yeno nê biran, birawo qice vano, 'şima, mi veyv kê ci rê berê, ezo nê qomtanî bikşê, şima jî xu rê biremê'."⁷⁴

⁷³ Ma no melumat 04.11.2015 de Hasan Arslanî ra girewt. O dewa Aywêrî (Ayverî) ra yo. Aywêrî girêdayeyê Çinarî ya.

⁷⁴ Ma no melumat 12.01.2016 de Seyîdxan Akmanî ra girewt. O pancas û çar serre yo. Dibistane (ilkokul) ra mezun o. Dewa Kanîpankî (Yarımkaş) ra yo. Kanîpank girêdayeyê Çinarî yo.

Nê qisayan de, çekuya "Delîbaş"î balkêş a. Çünke zafaneyê dewijanê meheli ewro manaya na çekuye ra haydar nêbê zî na çekuye sey termêkê tarîxî, dewrê Împeratoriya Usmanî de esta. Fehm beno ke wextê ê hedîseyî ra, fek ra fek neql bîya û heta ewro ameya, vîrê tayê merdiman de menda. Eslê çekuya "delîbaş"î "delil baş" yo. "Delil baş", mîyanê yew grûba orduyê usmanîyan de sey yew rutbeyî bî û muqabilê serwanî (yuzbaşîyî) bî. "Delîl baş", dima mîyanê şarî de formê "delîbaşî" (delibaşı) girewto. Verê Rûmelî de, dima Anadolî û Kurdistan de delîbaşî ameyê xebitnayîş. Anadolî û Kurdistan de peynîya seserra 17. ra hetanî 1829 delîlbaşî estbî.⁷⁵Tîya ra zî merdim şeno fehm biko ke hedîseyê Delîbaşî û a kêneke mabênê nê serran de qewimîyayo.

Varyantê barkerdişê meheliyan yê ke ma heta nika behs kerd, vanê meheli herêma Çewlîgî ra ameyê. Cor ra ma nuştî ke tayê merdimê meheliyan herêma Çêrmûge de estê. Ma varyantêk zî fekê nê çêrmugijan ra yewî ra nuşt. O, herinda Çewlîgî de behsê Palîyî keno, vano ke ucar ameyê: *"Ma Pali ra amê, zeman di. Nê hewt biray bîyê. Aca jew yuzbaşî şino dewe, boligi nano ro.. (...) Hewt biray remenê yenê, Pali ra yenê kotî nêzana. Vanê, 'ma tîya ayrilmîş bê'. Nê uca ayrilmîş benê, benê vila."*Goreyê eynî çêrmûgijî, senî ke nameyê dewa înan Qelecux a, a dewa Palîyî zî Qelecux bîya; Qerejdax de, Adîyeman de, Riha (Urfa) de - hema ke merdim nêresayo Riha, rayîrê Riha ser o- û Tersus de dewa Qelecux esta; şarê nê dewan pêro merdimê yewbînî yo; şarê Bistînî (dewa Çêrmûge) û Cingilşîna (dewa Erxenî) zî merdimê nînan ê; kokê nînan yew o û pêro Pali ra ameyê.⁷⁶ (Şarê Cingilşîna kurmanckî ewro kurmanckî qisey keno.)

Zafê meheliyan bawer kenê ke herêma Çewlîgî ra hewt biray ameyê herêma Qerejdaxî la înan ra yew nêresayo birayanê xo, vîndî bîyo (goreyê tayê rîwayetan, di birayî vîndî bîyê) û şeş birayan ra şeş berê eşîra meheliyan peyda bîyê. Tayê zî vanê, hewt biray herêma Çewlîgî ra vejîyayê, her yew cayêk ra vila bîyo, înan ra tena yew bira ameyo Qerejdax û ey ra şeş berê eşîra meheliyan peyda bîyê.

Bera kalayîban ra Hecî Hesên (Hasan Arslan) zîyew rîwayete neql keno. Goreyê a rîwayete, kalikê înan wextê Harunê Reşîtî de Bexdad ra ameyo herêma Çewlîgî. Ma zanê ke Harunê Reşîtî (763-809), xelîfeyê namdarê ebbasîyan bî.

⁷⁵ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 422-423.

⁷⁶ Ma no melumat 08.11.2015 de Mahmut Dalkılıçî ra girewt. O şeşî û hewt serre yo. Çêrmûge ra yo.

Herçiqas eşîra meheliyan şeş beran ra viraziyo zîmeheliyî bawer kenê ke teberê herêma Qerejdaxî de, tayê herêmanê bînande zîmerdimê înan estê. Çünke goreyê tayêne, wexto ke Çewlîgî ra bar kerdo, her yew bira şîyo cayêk de ronayo û yewbînî ra dûrî kewtê. Goreyê vatişê Seyîdxan Akmanî, yew bira (êyê ke "qomtan" kişto) nêresayo birayanê xo û vîndî bîyo, yanî nika kes nêzano çi ameyo ey sere de û ça de yo. Yew Şawelî yo, ameyo Qerejdax de ronayo û eşîra meheliyan ey ra peyda bîya. Yewreyna agêrayo dewa Teyerek (herêma Çewlîgî de). Yew şîyo herêma Mazîdaxî. Yewşîyo Adiyeman; uca de bi nameyê dewa Qelecix dewêke esta, dewê înan a. Di birayî zî şî Çermûge.⁷⁷

Ewro meheliyan û tayê merdimanê xo yê herêmanê bînan yewbînî dîyo, şîne-yenê la tayêne de îrtibatê înan biriyayo. Hecî Hesen behsê tayê çermûgijan keno û cayêk de behsê eşîra têrkan keno, vano "têrkan vanê, îşaretê ma şeva reş, şuva reş a!".⁷⁸

Seba saxkerdişê têkilîya ê çermûgijan û meheliyan ma şîy Çermûge û weyra ma yew merdimê (aqrebayê) meheliyan de qisey kerd. Bi nameyê Qelecux/Qelacix dewêka Çermûge esta. Şarê na dewe xo merdimê meheliyan vînenê. Mabênê nê qelecuxijan û meheliyanê Qerejdaxî de ewro sey eşîre îrtibat nêmendî la embazî û dostîya înan esta. Hayîya înan yewbînî ra esta. Seke ma verê zî nuştî, bi nameyê Qelecûxan dewêka bera kalayîban qezaya Çinarî de esta, bi nameyê Qalencik/Qalencûx zî dewêkherêma Kanîreşî (Karlîova) de esta.

Ewro tayê kesî, tarîxê meheliyan resnenê suweydîyan la na babete roşn nîya, hîna zaf tayê rîwayetan ser o menda. Şerefxanê Bidlîsî, Şerefname de qismê Mîreyanê Suweydîyan de vano, goreyê rîwayetêka namdare, eslê mîreyanê suweydîyan reseno bermekîyan û domananê bermekîyan ra hîrê tenan Bexdad terk kerdo ameyê Kurdistan de, nêzdîyê Genc de Xançuk de ca dayo xo, uca mendê. Nê birayan ra birayo pîl bîyo şêx. Demeyêk ra pey, no Şêx û birayê xo Mîr Şehab, waştîşê eşîra suweydîyan ser ra şîyê înan het. Şêxî demeyêko derg hem serekîya suweydîyan kerda hem zî xebata îrşadî kerda. Mergê Şêxî dima, birayê ey Mîr Şehabî cayê ey girewto. Mîreyê a wîlayete, nesla nê Şehabî ra yê.⁷⁹ Ewro mensubê tayê

⁷⁷ Ma no melumat 12.01.2016 de Seyîdxan Akmanî ra girewt. O pancas û çar serre yo. Dibistane (ilkokul) ra mezun o. Dewa Kanîpankî (Yarımkaş) ra yo. Kanîpank girêdayeyê Çinarî yo.

⁷⁸ Ma no melumat 04.11.2015 de Hecî Hesen (Hasan Arslan)î ra girewt. O dewa Aywêrî (Ayverî) ra yo. Aywêrî girêdayeyê Çinarî ya.

⁷⁹ Şeref Han, Şerefname Kürt Tarihi, Arapçadan Çeviren: Mehmet Emin Bozarslan, Ant Yayınları, İstanbul, 1971, r. 284-285.

Şerefxan Bitlisi, Şerefname Cilt- I Kürt Tarihi, Farsçadan Çeviren: Abdullah Yegin, Nûbihar, İstanbul, 2013, r. 294.

eşîranêherêma Çewlîgî, xo resnenê suweydîyan û bermekîyan⁸⁰. Tîya de ganî merdim naye xo vîr ra nêko: Rîwayeta ke Şerefxanê Bidlîsî neql kerda û ma cor ra bi kilmî nuşte, mojnena ke Şêxo bermekî teber ra şîyo mîyanê suweydîyan û înan rê serekî kerda. Yanî, goreyê na rîwayete, suweydî bermekî nîyê, bermekî zî suweydî nîyê la tayê bermekî bîyê mîreyê eşîra suweydîyan. Yanî neslê eşîra suweydîyan û mîreyanê înan cîya yo. Xora cayêko bîn de Şerefxan -reyna goreyê rîwayete-, akerde vano "neslê mîreyanê suweydîyan reseno bermekîyan" û neslê eşîra suweydîyanEswedê sehabe yê Pêxemberî ra besteno. Vano, goreyê rîwayetêka bîne, welatê eslî yê suweydîyan dewa Suweyd a ke herêma Medîneyî de (Erebîstan de) ya⁸¹. Seke aseno heme rîwayet ê û rîwayetan de, cêmîyan ra vetişê rastî û xeletî asan nîyo.

1.8."DIMİLÎ"YÊ MAZÎDAXÎ Û MEHELÎ

Herêma Mazîdaxî de eşîrêk esta nameyê aye "dimilî" yo. Hîrês (des û hîrê) dewê na eşîre girêdayeyê Mazîdaxî yê. Nika na eşîre kurmanc a û kurmanckî qisey kena. Tayê meheli vanê, eslê na eşîre kirmanc (zaza) bîyo la dima bîya kurmanc. La mi muxtarê dewêka nê "dimilî"yan de qisey kerd, ey kurmanckî qisey kerd û kirmancî [zazakî] nêzanaynê. Reyna ey va ke qet nedîyo ke ne pîyê ey ne zî kalikê ey kirmancî qisey kerdo.

Zaf meheliû mensûbê nê "dimilîyan"ê Mazîdaxî vanê, tena dostanîya înanû meheliyan esta, yewbînî şinasnenê la yew eşîre nîyê. Meheliyan ra çend kesan va, wexto ke eşîra meheli û eşîra metînan dayo pêro, na eşîra "dimilî" piştî daya meheliyan. Tayê zî vanê, ma merdimê yewbînan ê. Mavajî, Seyîdxan Akmanvano: "*Dimilîyê Mazîdaxî meheli nîyê, yê zî yew bawêk o. Bîngol ra amê, yê [kalikê înano verên] zî biray Şawelî Begî yo. (...) Vatê, merdimê ma yê. Heta ray wexto ma w' [meheliyan û] metînan şer kerd, înan metînan rê va, 'vinderê, şima nêvinderê ma wo zî no hêl a şima ro dê'.*"⁸²

Dewa Cobînî ra Hecî Sebrîzî vano: "*Mazîdax, eslê înan licêlî yê, şarê licê yo. Narê yê jî ziwanê ma pêro yew o, o samed ra vanê, "ma jî dimilî yê". Yê ma dir nêwerişte nêamê no welat. Eslê înan licêlî yo, Licê ra amê no welat. Heta, hetanî eşîretêk ana kişt dir esta, vanê "metînan". Belkî to name eşnawito. Înan o [û] qolêdê ma da pêro, peyî-meyî yewdêbînî ra kiştê.*

⁸⁰ Sey nîmûne, biewnî: Yasin (Lek) Bayanay, Lek Ağalarının Soyu, http://gomanweb.org/GOMANWEB2/2009_HABERLERI/HABERLER-2009/Ekim/17Ekim/yasin.htm, 17.05.2016.

⁸¹ Şeref Han, Şerefname Kürt Tarihi, Arapçadan Çeviren: Mehmet Emin Bozarlan, Ant Yayınları, İstanbul, 1971, r. 22i

⁸² Ma no melumat 12.01.2016 de Seyîdxan Akmanî ra girewt. O pancas û çar serre yo. Dibistane (ilkokul) ra mezun o. Dewa Kanîpankî (Yarımkaş) ra yo. Kanîpank girêdayeyê Çinarî yo.

Qolêdê ma esto, ma vanê "şeynan". Ez bi xu jî şîya; ez, pîyê min. Şima bawê ra vanê "pî", ma vanê "bawe". Ez, bawê mi û başqe jî dewijî, ma zaf şî. Kenê barişmîşê pê bibê ha! Ma şî; reîsê Çinar, Memduh -şima tê zanê-, we jî amebi. Va, mi metînî ra vato, 'Metînano! Mêze kin, gere hun me jî pêşîya xu bibînin'. Vato, wa îş biqedîyo şoro, wa nê ra tepîya qewxe nêvirazîyo, wa şer nêvirazîyo. Şima nêvinderê, ma jî paştîyê şeynî yê, ma jî şeynî di danê şima ro. Yanê îr rê ferqê ma w' şeynî çin ya. Eynî mi dî yê Memduhî, Qeracbelk d' va. Yanê yê xu ma ra gêrenê [gênê] feqet bi bawetey ma pêro yew memleket ra nêweriştê nêamê tîya. Ma pey ro amey."⁸³

⁸³ Ma no melumat 05.11.2015 de Hecî Sebrî Denizî ra girewt. O dewa Cobînî (Karaçevre) ra yo. Cobîn girêdayeyê Çinarî yo.

2.BEŞO DÎYIN

Ma nê beşî de waşt fekê mehelîyan bidê şinasnayîş. Yanî ma hetê vurîyayîşê (bedilîyayîşê) vengân û tayê meseleyanê gramerî ra fekê mehelîyan û kirmanckîya standarde dayî têver. Kirmanckîya standarde ra meqsedê ma standardê Gruba Xebate ya Vateyî yê.

2.1.VÎNDÎBÎYAYÎŞ Û VURÎYAYÎŞÊ VENGAN

2.1.1.Tayê Vengî Vîndî Bîyê

"Tayê vengê ke mîyanê tayê çekuyan de yê mîyanê wextî de nêne şuxulîyayîş. Nê bi şeklê kewtişê vengê verênî (aphérèse), kewtişê vengê mîyanênî (syncope) yan zî kewtişê vengê peyênî (apocope) benê."⁸⁴Fekê mehelîyan de kewtişê vengân bi nê hîrê şeklan zî esto. La fekê mehelîyan de tewr zaf, vengê "-e"yê peynîya çekuyanê makîyan keweno, vîndî beno. No vîndîbîyayîş tena fekê mehelîyan de ney fekanê bînan yê kirmanckî de zî zêde yo. "Kirmanckî de zaf çekuyê makî bi vengê "-e"yî qedîyenê. No vengê "-e"yî, tayê fekan de vurîyayo bîyo "-i", tayêne de zî nêmendî."⁸⁵

Nimûneyî:

<u>Fekê Mehelîyan</u>	<u>Kirmanckîya Standarde</u>
Ø	D
mêrmek	mêrd ^e dek/mêrd ^e dimek
Ø	E
adar	adare ^e
çarşem	çarşeme ^e
duşem	duşeme ^e

⁸⁴ M. Malmîsanij, Kûrtçede Ses Değişimi, Vate Yayınevi, İstanbul, Birinci Baskı, 2013, r. 140.

⁸⁵ M. Malmîsanij, Kûrtçede Ses Değişimi, Vate Yayınevi, İstanbul, Birinci Baskı, 2013, r. 143.

gep gep**e**

gulan gulane**e**

hêt hê**te**

ling ling**e**

nîsan nîsane**e**

pançsem paşeme**e**

sêşem sêşeme**e**

sibat sibate**e**

Ø **G**

ven dana veng dana

Ø **H**

amnan **h**amnan

arsinî **h**erçene

Omay **H**oma

Ø **î**

xalza xalîza

Ø **K**

gere gerek

Ø **N**

amna amnan

îsan î**n**san

nig	linge
rû	rûn
zimista	zimistan
Ø	S
çiq̄a	çiq̄as
kê	kes
Ø	Ş
Şe sey, se sê	şeş sey
Ø	T
heş sey	heşt sey
hew sey	hewt sey
Ø	Y
bizêk	bizyêk
orxan	yorxan
Ø	Z
e	ez

2.1.2. Tayê Vengî Zîyade Bîyê

Nimûneyî:

Fekê Mehelîyan Kirmanckîya Standarde

A Ø

ankanika

2.1.3. Tayê Vengan Cayê Xo Vurînyo (Métathèse)

Nimûneyî:

<u>Fekê Meheliyan</u>	<u>Kirmanckîya Standarde</u>
-----------------------	------------------------------

cey nek	cinî yeke
----------------	------------------

ger we /ger wa	gew re
------------------------------	---------------

2.1.4. Tayê Vengî Vurîyênê

Mabênê fekê meheliyan û kirmanckîya standarde de nimûneyê vurîyayîşê vengî:

Nimûneyî:

<u>Fekê Meheliyan</u>	<u>Kirmanckîya Standarde</u>
-----------------------	------------------------------

A	E
----------	----------

çar as	çar es
---------------	---------------

ra yna	re yna
---------------	---------------

C	J
----------	----------

çi ok	çi je
--------------	--------------

dewi c	dewi j
---------------	---------------

vace	v aje
------	--------------

ve c îyayîş	ve j îyayîş
--------------------	--------------------

Ç	K
----------	----------

ç efi kefi	
--------------------------	--

Ç	S
----------	----------

ki çî	kes, kes î
--------------	-------------------

D

dira kerdiş

E

edar

ode**e**

E

w**e**lle

E

baw**e** bab**î**

Ê

k**ê**banî

k**ê**

Ê

êne

EY

axat**ey**

kurman**cey**

zazat**ey**

H

hunî

ki**h**o

T

tira kerdiş

A

adare

oda**a**

I

w**i**llayî

Î

E

k**e**banî

k**e**s

Î

îne

Î

axat**î**

kurman**ckî**

zazak**î**

W

w**i**nî

ke**w**e

ku**h**o ke**w**e

H **X**

hatik **x**alike

I **E**

ç**i**le ç**e**le

imşo **e**mşo

imser **e**mser

isker **e**sker

iste **e**ste

istor **e**stor

ki**h**o ke**w**e

roj**h**ilat roj**h**elat

I **U**

vak**i**r vak**u**r

J **C**

aja **u**ca

nê**j**a no**c**a

uja **u**ca

K **G**

nenû**k** nenû**g**

L **R**

gulçike gurçike

N **M**

kanca kamca

N **L**

nig linge

O **Î**

yano yanî

R **L**

kirît kilît

S **Z**

simêlî (zh) zimbêlî (zh)

U **E**

rakuw rakewe

U **I**

duşem dişeme

wulla willayî

U **O**

xu xo

W **B**

bawî babî

mektuw mektub

ya**w**an ya**b**an

WE **O**

we (n) o (n)

We yo. O yo.

Y W

du**y**es di**w**ês

eyro**e**wro

Goreyê tekstanê ke ma fekê mehelîyan ra arêdayê, ma eşkenê vaje ke, ewro tayê vengê karakterîstîkê fekê Çewlîgî fekê mehelîyan de çin ê.

Sey numûne, "*Kirmanckîya mintiqaya Çewlîg û Palîyî de, tayê çekuyan de diftong (ua/ue/uê/ui/ui) esto.*"⁸⁶ La fekê mehelîyan de ma rastê diftongî nêameyê. Tena seba çekuya "rûn"î ma "ruen" tesbît kerd. Seba na çekuye fekê mehelîyan de formî "rû"yî zî esto.

Reyna vengê "-am"î ke fekê Çewlîgî de sey "-om" yan zî "-ûm"î vajîyeno, fekê mehelîyan de "-am" o. Sey numûne, çekuyê "**ameyîş**" û "**zama**"yî yê fekê mehelîyan, fekê Çewlîg de sey "**ûmeyîş**" û "**zûma**"yî vajîyenê.

Vengê "-an"î yê fekê mehelîyan fekê Çewlîgî de "-ûn" o. Mavajî çekuyê "**panc**", "**amnan**"/"**amna**" yê fekê mehelîyan, fekê Çewlîgî de "**pûnc**", "**ûmnûn**"/"**ûmnû**" yê.

2.2. NAME

Nê qîsmî de ma fekê mehelîyan ra nameyê bingeyênî nuştî. Ma nê nameyê fekê mehelîyan û forma kîrmanckîya standarde dayê têver û tirkîya înan nuşte.

⁸⁶ M. Malmîsanij, Kurmanca ile Karşılaştırmalı Kırmancca (Zazaca) Dilbilgisi, Vate Yayınevi, İstanbul, 2015, r. 41.

2.2.1.Nameyê Aqrebayan (Merdımanê Kesî)

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
amojn	emcinî	amca karısı
ap	ap	amca
apo	babo	baba (hitap hali)
bawe: b. bawî		
bawî	babî	baba
birâ	birâ	ağabey
biraza	biraza	erkek kardeşin çocuğu
cenîya apî	cinîya apî	amca karısı
dadî	dadî	Anne
dayê: b. dadî		
deza	datîza	amca oğlu
dezkeyna	datkêna	amca kızı
dêmarî	dêmarî	üvey anne
em	eme	Hala
emê	emê	hala (hitap hali)
ennê	dayê	anne (hitap hali)
hatik	xalike	teyze
hewî	hewî, wesnî	Kuma
jinap	cinîya apî	amca karısı

kalik	kal, kalik	dede
keynê apî	kênaya apî	amca kızı
lajê apî	lajê apî	amca oğlu
lajê waye	lajê waye, wareza	kız kardeşin oğlu
lajê xalî	lajê xalî	dayı oğlu
met	eme	hala
peye	mêrde	koca (eş)
pîrek	cinî	karı (kadın, eş)
pîreka xalî	cinîya xalî	dayı karısı
pîrik	pîrike	nine
veyv	veyve	erkek kardeşin eşi, gelin
warza	wareza	kız kardeşin çocuğu
waye	waye	kız kardeş, abla
xal	xal	dayı
xale	xale	teyze
xalojn	xalcinî	dayı karısı
xalojnê	xalcinî	dayı karısı (hitap hali)
xalza	xalîza	dayı oğlu
zama	zama	damat, enişte
zava: b. zama		

2.2.2.Nameyê Rojan

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
dişeme	dişeme	pazartesi
duşem: b. dişeme		
duşeme: b. dişeme		
sêşem: b. sêşeme		
sêşeme	sêşeme	salı
çarşem: b. çarşeme		
çarşeme	çarşeme	çarşamba
pançsem	panşeme	perşembe
parşeme: b. pancşem		
paşeme: b. pancşem		
êne	îne	cuma
şeme	şeme	cumartesi
bazar	yewşeme, bazar	pazar
pazar: b. bazar		

2.2.3.Nameyê Mewsıman

Fekê Mehelfıyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
wesar	wısar	ilkbahar
anman	hamnan	yaz
amna: b. anman		
payîz	payîz	sonbahar
zimistan	zimistan	kış
zimista: b. zimistan		

2.2.4.Nameyê Mengan (Aşman)

Fekê Mehelfıyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
çille ⁸⁷ , çile	çele	ocak
sibat	sibate	şubat
adar	adare	mart
edar: b. adar		
nîsan	nîsane	nisan
gulan	gulane	mayıs

⁸⁷ Çele (çile) eslê xo de çewres rojê serdin yê zimistanî yê.

2.2.5.Nameyê Hetan (Cîhetan)

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
rojawan	rojawan	batı
rojhilat	rojhelat	doğu
vakir	vakur	kuzey

2.2.6.Nameyê Organanê Merdımî

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
arsinî	herçene	dirsek
bijangî (zh)	bijangî (zh)	kirpik
birûyî (zh)	birûy (zh)	kaş
çare	çare	alın
çene	çene	çene
çenge: b. çene		
çicok	çije	meme
çim	çim	göz
çîp	çîp	incik, baldır
çok	çok	diz
dest	dest	el
dil	dil, zerrî	yürek
dindan	didan	diş

fek	fek	ağız
gep	gepe	yanak, avurt
gişt	engište	parmak
goş	goş	kulak
gulçike	gurçike	böbrek
heneke	çene	çene
hêt	hête	but, uyluk
kefa destî	kefa destî	aya
kift	kift	omuz
lew	lew	dudak
ling	linge	ayak
mîyane	mîyane	sırt
nengû: b. nenûk		
nenûk	nenûg	tırnak
nig: b. ling		
pêsîr	çije	meme
pirnik	pirnike	burun
pirûyî: b. birûyî		
pişike	pişike	akçiğer
por	por	saç
qaf	qafike, qaf	baş, kafa

qelp	qelb	kalp
qeseba	qeseba	karaciğer
qirik	qirrike	boğaz
roqla	roqila	bağırsak
sere	sere	baş, kafa
ser û çim	rî	yüz, surat
simêlî (zh)	zimbêlî (zh)	bıyık
sîne	sêne	göğüs
velk	velke	böbrek
vêre	vêre	işkembe, karın
vîye	vîye	boyun, ense
zerê destî	zereyê destî	avuç içi
zerrî	zerrî	kalp, yürek, gönül
ziwan	ziwan	dil
zon: b. ziwan		

2.2.7.Nameyê Rengan

Fekê Mehelfîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
cûn	qeweyî, şalên	kahverengi
çeçer	çeçer	açık sarı

gewr	gewr ⁸⁸	beyaz
hewz	hewz	yeşil
kesk	kesk	yeşil
kiho	kewe	mavi
kuho: b. kiho		
qawerengî	qeweyî	kahverengi
sipî	sipî	beyaz
sipîgewr	çîlsipî	bembeyaz
sîya	sîya	siyah
sûr, sur	sûr	kırmızı
zerd	zerd	sarı

2.2.8. Nameyê ke Tayê Mintiqayan de Makî, Tayê Mintiqayan de Nêrî Yê

"Hem kirmanckî hem zî kurmanckî de nêrîtî û makîtîya tayê çekuyan, goreyê mintiqayan vurîyena. Yanî tayê çekuyê ke yew mintiqa de nêrî yê, yewna mintiqa de makî yê."⁸⁹

Ma seba na babete, nê çekuyê ke kitabê M. Malmîsanijî de estê tesbît kerdî⁹⁰: ders, îşlig, legan, mektub, ode, perde, qehwe, Qur'an, roj, rayîr, xizmet. Ma xebatanê xo yê warî de cînsîyetê nê çekuyan panc kesan ra persay. Nê kesan ra hîrê kesî eşîra kalayîban ra, yew sefan ra, yew zî şeynan ra bî. Ma cêr ra tayê cumleyî fekê dewijan ra neql kerdî û dima, mîyanê parantezan de nameyê eşîre û dewanê ê dewijan nuştê.

Ders: Tayê kirmancê meheli na çekuye sey makî tayê zî sey nêrî xebitnenê.

⁸⁸ Na çekuye manaya "gri"yê tirkî de ya.

⁸⁹ M. Malmîsanij, Kurmanca İle Karşılaştırmalı Kırmıncı (Zazaca) Dilbilgisi, Vate Yayınevi, İstanbul, 2015, r. 68.

⁹⁰ Ç. c, r. 69.

Dersê mi. (Şeynan, dewa Kanîpank)

Dersa mi. (Kalayîban, dewa Aywêrî)

Îşlig: Ma seba na çekuye mîyanê meheliyan de tena formo nêrî tesbît kerd: "Îşligê/îşligê mi". Dewa Aywêrî ra yew dewijî va, şarê dewa Êxlîyan vanê, "îşliga mi."

Legan: Sey makî zî sey nêrî zî vanê.

Legana mi. (Kalayîban, dewa Kerêcin)

Legana mi. (Sefan, Kurşêran)

Leganê mi. (Kalayîban û Şeynan, dewa Aywêrî û Kanîpank)

Mektub: Sey makî vanê.

Mektuba mi. (Sefan û Şeynan, dewa Kurşêran û Kanîpank)

Mektubey mi. (Kalayîban, Aywêrî)

Mektubêy mi. (Kalayîban, Çepenya)

Mektuwa mi. (Kalayîban, Kerêcin)

Ode: Sey nêrî vanê.

Odey mi. (Kalayîban, dewa Aywêrî)

Odê mi. (Şeynan, dewa Kanîpank.)

Wedey mi. (Kalayîban û Sefan, dewa Kerêcin û Kurşêran)

Perde: Ma seba na çekuye formê makî (perda ma) tesbît kerd. Tena eşîra şeynan (dewa Kanîpank) de ma rastê formê nêrî (perdê mi) zî amey.

Qehwe: Ma seba na çekuye tena formê nêrî (qehwê mi) tesbît kerd.

Our'an: Hem sey makî hem sey nêrî vanê.

Qur'ana mi. (Sefan, dewa Kurşêran)

Qur'anê mi. (Kalayîban û Şeynan, dewa Aywêrî û Kanîpank.)

Roj: Ma seba na çekuye tena formê nêrî (rojêmi) tesbît kerd.

Rayîr: Hem sey makî hem sey nêrî vanê.

Rayera ma. (Sefan, dewa Kurşêran)

Rayerey mi. (Kalayîban, Aywêrî)

Rayîrê mi. (Şeynan, Kanîpank)

Xizmet: Ma seba na çekuye tena formê nêrî (xizmetê mi) tesbît kerd.

Ma seba tayê çekuyan zî di formê makî tesbît kerdî. Yanî tayê çekuyê ke makî yê, goreyê eşîran/dewan îzafe de hem bi formê "-a" hem zî bi formê "-ê" vajîyenê ke her di zî formê makîtî yê. Mavajî çekuyê "kef" û "veyv"î makî yê la her yew, îzafe de bi di forman estê.

Kefa destî. (Sefan, Kurşêran)

Kefê destî. (Kalayîban, Aywêrî)

Veyva ma. (Sefan, Kurşêran)

Veyvê ma. (Şeynan, Kanîpank)

Eşîra sefan ra kesêk ma ra va ke çekuya "motor"e ê bi şeklê makî şuxulnenê, yanî vanê "motor^a ma", la eşîra şeynan bi şeklê nêrî şuxulnenê, yanî vanê "motorê ma".

2.2.9. Îzafe

2.2.9.1. Seba Nameyanê Yewhûmaran

Ma cêr ra tayê îzafeyî sey nimûne nuştî, dima mîyanê parantezan de nameyê dewan nuştî.

Fekê Mehelîyan	Kirmanckî ya Standarde	Tirkî
nêrî + nêrî -ê/-dê -î	nêrî + nêrî -ê -î	
bawê muxtarî (Cobîn) mîyandê na şaharî (Cobîn) Berdê Mêrdînî (Cobîn) ortedê keyî (Cobîn) dewrdê Pêxemberî (Çepenya) peydê Qerecdaxî (Çepenya) Emirdê Homay[î] (Çepenya) dormedê behr[î] (Çepenya)		muhtarın babası bu volkanın içi Mardin Kapı(sı) evin ortası Peygamber'in devri Qaracadağ'ın arkası Tanrı'nın emri denizin çevresi
nêrî + makî -ê/-êdê-Ø	nêrî + makî -ê -Ø	
derdê dinya (Cobîn) mîyanê qeza (Çepenya) textê cenyek (Çepenya) amîrêdê dewlet (Cobîn)		dünya derdi devlet amiri ilçenin içi kadının tahtası
makî + makî -y-Ø	makî + makî -a-Ø	

qezay Dîyarbekir (Cobîn)		Diyarbakır'ın ilçesi
makî + nêrî -a -î	makî + nêrî -a -î	
daramehelî (Cobîn)		mehelî ağacı

2.2.9.2. Seba Nameyanê Zafhûmaran

Fekê Mehelîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
-ê/dê -an	-ê -an	
namê kalikan (Cobîn)		dedelerin adları
fekdê pîlan (Cobîn)		büyüklerin ağızları

2.2.9.3.Îzafeya Rêzilkî

Nimûneyî:

heqê vêrtîştê raydê erdê dewdê mi (Cobîn)

pirandê nandê gilgilî (Tomat)

bawê Muxtar Mehemedî (Cobîn)

biray Şawelî Begî (Cobîn)

ortadê ya şahar d' (Cobîn)

mîyandê nê ormandê Mehelî (Çepenya)

cay defînedê mi (Çepenya)

binda çadirda xu (Cobîn)

verê seredê to (Çepenya)

verdê qulikda luye (Tomat)

wextê qijeydê aye (Cobîn)

veyvedê dayîdê mi (Çepenya)

vîyedê biradê mi (Kanîpank)

aşma ewildê payîzî (Tomat)

aşmey ewildê amnanî (Çepenya)

aşmê ewildê zimistanî (Çepenya)

aşmê ewilî ya wesarî (Çepenya)

aşmê dawîdê amnanî (Çepenya)

2.3.ZEMÎR

2.3.1.Zemîrê Kesî (Zemîrê Şexsî)

2.3.1.1.Gruba Yewine

Fekê Mehelîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
ez Ez çewres û çîher serra ya.	ez	Ben Ben kırk dört yaşındayım.
ti Gere ti cê rê kilamêdida weş vajê pîrê.	ti	Sen Sen ona güzel bir türkü söylemelisin, nine.
we/o (n) We , în qicekêr o.	o (n)	o (eril) O, onlardan küçüktür.

ya (m) Ya nêweş a, nêşena qise biko, halê ya çin yo.	a (m)	o (dişil) O hastadır, konuşamıyor, ağır hasta.
ma Ma vanê, ma kirmanc ê.	ma	Biz Biz Kırmancız diyoruz.
şima Hêja ez vajê, şima xu rê goşdarî bikê.	Şima	Siz Ben burada söyleyeyim, siz dinleyin.
yê/ayê Yê bavanê mi ra yê. Ayê dewijin yê.	Ê	Onlar Onlar babamgildendir. Onlar köylüdür.

2.3.1.2.Gruba Dîyine

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde
Mi Mi ci ra va, mi peme nêramito.	mi
to Wule xebera to bibî, çira çinê bî!	to
yê (n) Yê xu kaş kerd.	ey (n)
yay (m)	aye (m)

Yay kilamî eştê xu ser.	
Ma Ma şîyê dare birnay.	ma
Şima Pîrê, şima verê nêşî koçerey?	şima
yîn/în/ayên Yîn va. În wendo. Ayên wendo.	înan

2.3.1.3.Zemîro Agêrok (Reflexive)

Ma fekê mehelîyan de di formê zemîrê agêrokî tesbît kerdê: "xo" û "xu".

Nimûneyî:

Anka zî ma xafik nanê **xo** ser ra. (Xarawara)

Di gedeydê **xu** zewejnaybî zî, keyfê yî waşt zewejîya. (Şawêrdî)

2.3.2.Zemîrê Yewbînî

Seba zemîranê yewbîninan ma fekê mehelîyan de nê formî tesbît kerdî: Cêra, pê, yewbînî, yewbî, yewdêbînî, yewûbînî.

Narê inê **cêra** vanê hela vinde ino dîk çê vano. (Kêtû)

Mehlij, ma heme benê hevalê**pê**, mehlij. (Kurşêran)

Kalikê ma biray **pê** bîyê. (Cobîn)

Ê vanê, ma wo senî **yewbînî** vîne, orman xeylî yo, siq o. (Çepenya)

Çend rojî şino, çîher gencî **yewbî** gêrenê. (Çepenya)

Yilmaz Guney nîzdîyê mi bi, ma **yewbî** dîyê. (Aywêrî)

Kalikê ma û ê merdiman **yewbî** kişto. (Aywêrî)

Vanê, Metînan; belkî to name eşnawito. În û qolêdê ma da pêro, peyî-meyî **yewdêbînî** ra kişte.

Çend heme xu erzenê pêser, bermenê, haho-bawo kenê, emandexîr kenê û **yewûbînî** gêrenê. (Çepenya)

2.3.3.Zemîrê Nîşanî

2.3.3.1.Halê Xoserî de

Fekê Meheliyan		Kirmanckîya Standarde	Tirkî
Semedê Nêzdî			
Nêrî	<p>eno/ino/no (n)</p> <p>Va, welle a eno b'. (Kanîpank)</p> <p>Mesele ino zer o feqet zazatey çequer o. (Kanîpank)</p> <p>Nohino vano yanî, yalniz ewilne ra ma ra yê. (Cobîn)</p>	no (n)	bu
Makî	<p>ena/ina (m)</p> <p>Ma vanê heval, ena kona</p>	na (m)	bu

	<p>kirdasî. (Cobîn)</p> <p>Yanî parola în, ina ya. (Kanîpank)</p>		
Zafhûmar	<p>enî/inê/inî/nê (m)</p> <p>Mewtuware, Qadirgo, Gelîyê Buka, Tuhêr, enî yê. (Kanîpank)</p> <p>Edar, inê kurmancey ê yanî. (Kanîpank)</p> <p>Inî şinê hetê Şawelî Begî. (Kanîpank)</p> <p>A nê gedê min ê. (Cobîn)</p>	nê	bunlar
	Fekê Mehelfyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
Semedê dûrî			
Nêrî	<p>awi/o (n)</p> <p>Ez to rê vacî, torinê mi, to dî awi orte ronîştîbî. (Cobîn)</p> <p>Awî mesele apê peyedê min o.</p>	o (m)	o

	(Cobîn) O jî Mazîdax ra wo.		
Makî	aya (m) To dî to va baluy, anê balu yê, to dî ma vanê, dara mehelfî aya ya. (Cobîn)	a (m)	o
Zafhûmar	ayî/ayê/ay (zh) Eşîrêk ci rê vanê kerroya. Ayî zî uja yê û êzîdî jî uja estê, yêzîdî. (Kanîpank) Yanî ayê zî xaltan ê, di-hîrê keyê ted' ê. (Kanîpank) Nê wulle, ay nînê ma vîrî. (Kanîpank)	ê (zh)	onlar

2.3.3.2. Halê Oblîkî (Oblique) de

	Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
Semedê Nêzdî			
Nêrî	inî/nê (n) Ma inî ra vatê, ê hûdî, yanî yi ê veyvan bî. (Şawêrdî)	ney (n)	bu

	Amê het vato, ez sewal bikê hurmetê nê seyîn o, camêrey nê seyîn a. (Çepenya)		
Makî	ena/ina/inay (m) A ena viraşt, ma jî viraşt. (Şawêrdî) Welle cêra vanê, welle veyv ina nîya. (Kêtû) 'Eyba yî çin ya ha, bewnî inay rê rind o ha! (Şawêrdî)	naye (m)	bu
	Fekê Mehelfîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
Semedê dûrî			
Nêrî	yê (n) Yewdo tirk ame, yê zî saygî kerd, xo ard ward. (Çepenya)	ey (n)	o
Makî	aye (m) Aye zerê keyî d' şiwane ronab', peşmî ta kerdê. (Şawêrdî)	aye (m)	o

Zafhûmar	înan (zh) Feqet ê zê înan nêwendo. (Çepenya)	înan (zh)	onlar
-----------------	--	------------------	--------------

2.3.4.Zemîrê Wayîrîye

Nimûneyî:

Kê orxanekê ma berz kê, vatê, ox **ê** min o. (Tomat)

Vanê ino telik **ê** kê bo, ezo xu rê bîyarê. (Kêtû)

2.3.5.Zemîrê Persî

Nimûneyî:

Law tiçi kes ê, ti çi yê, ti **ça ra** amê? (Çepenya)

E vajê **çi**? (Tomat)

Ti **kamca** ra amê? (Tomat)

Vana, eslê şima **kancara** wo. (Tomat)

Vana, no **ki** yo? (Tomat)

Vano, filankes-filankes **ki** yo? (Çepenya)

Vanê, ino telik ê **kê** bo, ezo xu rê bîyarê. (Kêtû)

2.3.6.Zemîrê Nedîyarîye

Nimûne:

Vana, ezo **her çê** ra **çê** to dê. (Kêtû)

Nê welle ez êdî **çîyê**nêvirazena. (Cobîn)

Mesela ma farz bikê Çinar, Bismîl, Licê **filan-bêvannê heme** eşnawenê. (Çepenya)

Vano, şo filan ca, sewal bike, vaje **filankes-filankes** ayêdo bî hetê to. (Çepenya)

Vana ez pîrekê **filankes** bî ya, ez veyveyfilan begî bîya, gedê mi namê yê **filan ofilanbi**. (Çepenya)

Werzena **hemin** kena torbê, bena kena bindê erdî. (Kêtû)

Va, vana **her yew** sêvê nan dest. (Kêtû)

Kêvatê, xwezî xeylî bivatê. (Hoz)

Benê **kêçî** rê nêbeno. (Kêtû)

Xeberê mi çinê bî, ê ayla ma **kêçî** çinê bî. (Kêtû)

Yanî nê **pêro**, nê hewt heme lajê Şawelî Begî bîyê. (Cobîn)

Şeynan, husuka, hama, sefan ma nê **pêro** eşîrêka meheliyan a. (Çepenya)

Tê rakewtey û gedê hût xu hesyena. (Kêtû)

Va, millet **tê** remena. (Kêtû)

Heta Urfa **têr** destê în d' o, **têr** dewî yê, **têr** çiftlix ê. (Çepenya)

Yewê kilamî vatê, ma şên îşêna kerdê. (Kurşêran)

Bişewe hewnîyeno **yewêkame**, lingay xo day binê lingandê ê ro. (Çepenya)

Na rey **yewdo k'** ma ra kilaman musayo zî, ê zî mecburen kirmancey vato, zazatey kilamî çin yê. (Çepenya)

Meselê ziwani, zaravî her **yewer** qaydêk vajîno. (Kerêcin)

Va, namê **yewerî** kena Hesên, namê **yewerî** kena Husên. (Kêtû)

A **yewir** di lajî ci ra y', a **yewir** jî çîher keyney û hîrê lajî. (Kurşêran)

Yewin ra vatê 'Etra, **yewin** ra vatê Cazya, namê degşîkî nay pa. (Kurşêran)

2.4.SIFET

2.4.1.Îzafeya Sîfetî

Halê Xoserî de

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
	name sifet	name sifet
eke name nêrî bibo	-o/-do/-wo/-w Ø	-o/-yoØ
	peyo pîl (Cobîn) çêdo yanliş (Cobîn) pereydo xeylî (Çepenya) birawo qic (Kanîpank) biraw qic (Kanîpank)	büyük adam yanliş şey hayli para küçük kardeş küçük kardeş
eke name makî bibo	-a/-da Ø	-a -e
	keyneka kor (Cobîn) hilikda qer (Cobîn)	kör kız kara koyun
eke name zafhûmar bibo	-ê -î	-ê/yê -î
	şêxê saxlemî (Cobîn) şêxê feqîrî (Cobîn) şêxê misafirperwerî (Cobîn)	sağlam şeyhler fakir şeyhler misafirperver şeyhler

2.4.1.1.Îzafeya Sıfeti Ya Nedîyare

Nimûneyî:

Fekê Mehelfîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
eke name nêrî bibo merdim êdo zengîn (Çepenya) her êdo sîya (Tomat) paç êko sûr (Cobîn) ban êko anya qiçek (Cobîn)		zengin bir adam siyah bir eşek kırmızı bir bez parçası böyle küçük bir ev
eke name makî bibo murek êda sûr (Cobîn) keynek êda hino rind (Cobîn) gedek êda anya qijkek (Kêtû) her êda herrin (Kêtû) aw êda kiho (Kêtû) yuzuk êka anya parlaq (Cobîn) eşîr êka bîn (Bîra Mehemed Axa)		kırmızı bir boncuk öyle güzel bir kız küçücük bir kız çocuğu topraktan yapılmış bir dişi eşek mavi bir su böyle parlak bir yüzük diğer bir aşiret

2.4.2.Hûmarnameyî

Ma nê hûmarê cêrênî fekê tayê meheliyan ra tesbît kerdê.⁹¹

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
yew	yew	bir
didi	di	iki
hîrê	hîrê	üç
çîher	çar	dört
panc	panc	beş
şeş	şeş	altı
hewt	hewt	yedi
heşt	heşt	sekiz
new	new	dokuz
des	des	on
yandes	yewendes	on bir
diwes, diwês, duwes, duyês	diwês	on iki
hîrês, hîryes	hîrês	on üç
çares, çaras	çarês	on dört

⁹¹ Ma hûmarî fekê nê kesên ra nuştî:

Ahmet Otun (Dewa Kurşêran, eşîra sefan)
Celal Karataş (Dewa Çepenya, eşîra kalayîban)
Hesen Arslan (Dewa Aywêrî, eşîra kalayîban)
Hemdîn Doxan (Dewa Kerêcin, eşîra kalayîban)
Redîfe Kirmanc (Dewa Bîra Mehemed Axa, eşîra şeynan)
Seyîdxan Akman (Dewa Kanîpank, eşîra şeynan)

pancês	pancês	on beş
şês, şiwês, şîyes, şîyês	şîyês	on altı
hewtês	hewtês	on yedi
heştês	heştês	on sekiz
newês	newês	on dokuz
vîst	vîst	Yirmi
vîst û yew	vîst û yew	yirmi bir
vîst û didi	vîst û di	yirmi iki
vîst û hîrê	vîst û hîrê	yirmi üç
vîst û çîher	vîst û çar	yirmi dörd
vîst û panc	vîst û panc	yirmi beş
vîst û şeş	vîst û şeş	yirmi altı
vîst û hewt	vîst û hewt	yirmi yedi
vîst û heşt	vîst û heşt	yirmi sekiz
vîst û new	vîst û new	yirmi dokuz
hîris	hîris	otuz

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
des	des	on
vîst	vîst	yirmi
hîris	hîris	otuz

çewres	çewres	kırk
pancas	pancas	elli
şeştî, şêstî	şeştî	altmış
hewtay	hewtay	yetmiş
heştay	heştay	seksen
neway	neway	doksan
se	se	yüz

Fekê Mehelîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
se	se	yüz
di sey, do sey, du sey	di sey	iki yüz
hîrê sey	hîrê sey	üç yüz
çar sey	çar sey	dört yüz
pan sey	panc sey	beş yüz
şes sey, şes sê, şe sey	şeş sey	altı yüz
hewt sey, hew sey, hew sê	hewt sey	yedi yüz
heş sey	heşt sey	sekiz yüz
new sey	new sey	dokuz yüz
hezar	hezar	bin

2.4.3.Sıfete Nîşanî

Halê Xoserî de

Semedê Nêzdî	Fekê Mehelîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
	sifet + name	sifet + name	Bu
eke name nêrî bibo	ino - Ø	no - Ø	
	Ino lajek waneno.	No lajek waneno.	Bu oğlan okuyor.
eke name makî bibo	ina - Ø	na - Ø	Bu
	Ina keynek wanena.	Na kêneke wanena.	Bu kız okuyor.
eke name zafhûmar bibo	inî - î	nê - î	Bunlar
	Inî lajekî wanenê. Inî keynekî (keyney) wanenê.	Nê lajekî wanenê/î. Nê kênekî wanenê/î.	Bu oğlanlar okuyorlar. Bu kızlar okuyorlar.
Semedê dûrî	Fekê Mehelîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
eke name nêrî bibo	aw/we - Ø	o - Ø	O
	Aw merdim zaf	O merdim zaf	O adam çok

	zengîn bîyo. We lajek waneno.	zengîn bîyo. O lajek waneno.	zengin imiş. O oğlan yazıyor.
eke name makî bibo	ya - Ø	a - Ø	O
	Ya keynek wanena.	A kêneke wanena.	O kız okuyor.
eke name zafhûmar bibo	yê -î	ê/eyî -î	Onlar
	Yê lajekî wanenê. Yê keyney	Ê lajekî wanenê/î. Ê kênayî wanenê/î.	O oğlanlar okuyorlar. O kızlar okuyorlar.

Halê Oblîkî (Oblique) de

Semedê Nêzdî	Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
	sifet + name	sifet + name	
eke name nêrî bibo	inî -î	nê -î	bu
	Inî lajekî wend.	Nê lajekî wend.	Bu oğlan okudu.
eke name makî bibo	ina - Ø	na - Ø	bu
	Ina keynek wend.	Na kêneke wend.	Bu kız okudu.
eke name zafhûmar bibo	inî -an	nê -an/ûn	bunlar
	Inî lajekan wend.	Nê lajekan wend.	Bu oğlanlar okudular.

	Inî keynekan wend.	Nê kênekan wend.	Bu kızlar okudular.
Semedê dûrî	Fekê Mehelfyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
eke name nêrî bibo	yê -î	ê -î	
	Yê lajekî wend.	Ê lajekî wend.	O oğlan okudu.
eke name makî bibo	ya - Ø	a - Ø	
	Ya keynek wend.	A kêneke wend	O kız okudu.
eke name zafhûmar bibo	yê -an	ê -an/ûn	
	Yê lajekan wend.	Ê lajekan wend.	O oğlanlar okudular.
	Yê keynekan wend.	Ê kênekan wend.	O kızlar okudular

2.4.4.Sıfetan De Pêveronayîş

2.4.4.1.Seyyewbînanîye (Têduştîye)

Nimûneyî:

[Ez]**qeysî** to nêzana. (Kerêcin) (Senin kadar bilmiyorum.)

Ti **qeysê** yê derg nîyê. (Kerêcin) (Sen onun kadar uzun değilsin.)

Ti **qeysê** yê derg ê. (Kerêcin) (Sen onun kadar uzunsun.)

Feqet enî şêxanê na kişt **zê** înan nêwendê. (Çepenya) (Fakat bu tarafın şeyhleri onlar kadar okumamışlar.)

2.4.4.2.Dereceya Berzêrîye

Nimûneyî:

Ez to **xeylêr** zana. (Kerêcin) (Ben senden daha çok biliyorum.)

Ti mi **rindêr** zanê. (Kerêcin) (Sen benden daha iyi biliyorsun.)

Ti yê dergêr ê. (Kerêcin) (Sen ondan daha uzunsun.)

Ti ya dergêr a. (Kerêcin) (Sen ondan daha uzunsun.)

Kalayîban, husukanzêdetirîyê. (Bîra Mehemed Axa) (Kalayîban [aşireti], Husukan'dan [aşiretinden] daha çoktur.)

Ti **hema** rind zanê. (Kerêcin) (Sen daha iyi biliyorsun)

2.5.KAR (FÎÎL)

2.5.1.Mesderê Karan (Fîilan)

Kirmanckî de mesderê karan yan bi suffiksê "-iş"/"-[y]îş" qedîyenê yan zî bi "-ene"/"-en"/"-[y]ene"/"-[y]en" qedîyenê. Ma fekê meheliyan de formê "-iş"/"-[y]îş" tesbît kerd. La ma rastê formê "-ene"/"-en"/"-[y]ene"/"-[y]en" nêamey.

Nimûneyî:

-iş: werdiş, vatiş, viraştîş, wendiş, heskerdiş, kiştîş, vêrtîş.

-yîş: zanayîş, geyrayîş

2.5.2.Karo Nêmcet (Kopula)

Ma seba kopula dewanê Aywêrî, Kanîpank, Kerêcin û Kurşêran ra varyantê cêrênî tesbît kerdî.

Dewa Kerêcin û Kurşêranîra

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî

Yewhûmar			
kesê 1. (n, m)	Ez dewij a .	Ez dewij a .	Ben köylüyüm.
kesê 2. (n)	Ti dewij ê .	Ti dewij î .	Sen köylüsün.
kesê 2. (m)	Ti dewij a .	Ti dewij a .	Sen köylüsün.
kesê 3. (n)	We dewij o .	O dewij o .	O köylüdür.
kesê 3. (m)	Ya dewij a .	A dewij a .	O köylüdür.
Zafhûmar			
kesê 1.	Ma dewijî yê .	Ma dewij ê .	Biz köylüyüz.
kesê 2.	Şima dewijî yê .	Şima dewij ê .	Siz köylüsünüz.
kesê 3.	Yê dewijî yê .	Ê dewij ê .	Onlar köylüdür.

Dewa Aywêrîyîra

	Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
Yewhûmar			
kesê 1. (n, m)	Ez dewic na .	Ez dewij a .	Ben köylüyüm.
kesê 2. (n)	Ti dewic nê .	Ti dewij î .	Sen köylüsün.
kesê 2. (m)		Ti dewij a .	
kesê 3. (n)	We dewic no .	O dewij o .	O köylüdür.
kesê 3. (m)	Ya dewic na .	A dewij a .	O köylüdür.
Zafhûmar			

kesê 1.	Ma dewic nîyê .	Ma dewij ê .	Biz köylüyüz.
kesê 2.	Şima dewic nîyê .	Şima dewij ê .	Siz köylüsünüz.
kesê 3.	Yê dewic nîyê .	Ê dewij ê .	Onlar köylüdür.

Dewa Kanîpankî ra

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî	
Yewhûmar			
kesê 1. (n, m)	Ez dewij ina .	Ez dewij a .	Ben köylüyüm.
kesê 2. (n)	Ti dewij inê .	Ti dewij î .	
kesê 2. (m)	Ti dewij inêya . / Ti dewij ina .	Ti dewij a .	Sen köylüsün.
kesê 3. (n)	We dewij ino .	O dewij o .	O köylüdür.
kesê 3. (m)	Ya dewij ina .	A dewij a .	O köylüdür.
Zafhûmar			
kesê 1.	Ma dewij inyê .	Ma dewij ê .	Biz köylüyüz.
kesê 2.	Şima dewij inyê .	Şima dewij ê .	Siz köylüsünüz.
kesê 3.	Ayê dewij inyê .	Ê dewij ê .	Onlar köylüdür.

Çend NimûneyêBînî

Warzay ma **wo**.

Xalzay min **o**.

No qahwe tehl **o**.

Wedey mi hera **yo**.

Ino verg **o**.

Ina verg **a**.

Verg veyşan **o**.

Se ser verî în ra bota ra **w'**. (Hoz)

2.5.3.Demo Vîarteyo Dîyar

Nimûne-1: Vatiş

Fekê Mehelîyan	Tirkî
Mi va.	Ben söyledim.
To va. (n. m)	Sen söyledin.
Yê va. (n.)	O söyledi.
Yay va. (m.)	O söyledi.
Ma va.	Biz söyledik.
Şima va.	Siz söylediniz.
Yîn/În va.	Onlar söylediler.

Nimûne-2: Wendiş

Fekê Mehelîyan	Tirkî
Mi wend.	Ben okudum.
To wend.	Sen okudun.

Yê wend. (n.)	O okudu.
Yay wend. (m.)	O okudu.
Ma wend.	Biz okuduk.
Şima wend.	Siz okudunuz.
Yîn/În wend.	Onlar okudular.

2.5.4.Demo Vîyarteyo Nedîyar

Nimûne-1: Vatiş

Fekê Meheliyan	Tirkî
Mi vato.	Ben söylemişim.
To vato. (n. m)	Sen söylemişsin.
Yê vato. (n.)	O söylemiş.
Yay vato. (m.)	O söylemiş.
Ma vato.	Biz söylemişiz.
Şima vato.	Siz söylemişsiniz.
Yîn/În vato.	Onlar söylemişler.

Nimûne-2: Wendiş

Fekê Meheliyan	Tirkî
Mi wendo.	Ben okumuşum.

To wendo.	Sen okumuşsun.
Yê wendo. (n.)	O okumuş.
Yay wendo. (m.)	O okumuş.
Ma wendo.	Biz okumuşuz.
Şima wendo.	Siz okumuşsunuz.
Ayên/În/Yîn wendo.	Onlar okumuşlar.

2.5.5.Demo Nikayin

Nimûne-1: Wendiş

Fekê Mehelfyan	Tirkî
Ez wanena.	Ben okuyorum.
Ti wanenê. (n.)	Sen okuyorsun.
Ti wanena. (m.)	Sen okuyorsun.
We waneno. (n.)	O okuyor.
Ya wanena.(m.)	O okuyor.
Ma wanenê.	Biz okuyoruz.
Şima wanenê.	Siz okuyorsunuz.
Yê wanenê.	Onlar okuyorlar.

Nimûne-2: Ameyîş

Fekê Meheliyan	Tirkî
Ez yena.	Ben geliyorum.
Ti yenê (n.)	Sen geliyorsun.
Ti yena. (m.)	Sen geliyorsun.
We yeno. (n.)	O geliyor.
Ya yena. (m.)	O geliyor.
Ma yenê.	Biz geliyoruz.
Şima yenê.	Siz geliyorsunuz.
Yê yenê.	Onlar geliyorlar.

"Kirmanckî de goreyê qaydeyê antişî, raweya emrî de seba kesê yewhûmarê dîyinî, karê (fîlê) ke bi "-re" qedênê, tayê fîlan de demê nikayinî de û tayê mintiqayan de antişê emrî de no "-re" vindî beno. Sey nimûne, tayê mintiqayan de raweya emrî de seba kesê yewhûmarê dîyinî "bêre" (gel), "biewnîre"/"bewnîre" (bak), "şore"/"şorî" (git), "bîyare" (getir), "bigîre" (al) vajîyeno. La tayê mintiqayan de herinda înan de goreyê rêze "bê" (gel), "biewnî"/"bonî" (bak), "şo" (git), "bîya" (getir), "bigî"/"bicî"/"bigê"/"bicê" (al) vajîyeno. Kurmanckî de no "-re" zafane ameyo muhafezekerdiş."⁹²

Sey yê kurmanckî, fekê meheliyan de zî no "-re" zafê karan de muhafeza bîyo, vindî nêbîyo.

Nimûne-1: ardiş

"Saz-maz arenê, verê lûlî bibî." (Şawêrdî)

"Ne veyv, a hewt-heşt gedan arena jî anê pirênan nêdanê xu ra." (Şawêrdî)

⁹² M. Malmîsanij, Kurmanca ile Karşılaştırmalı Kırmancca (Zazaca) Dilbilgisi, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2015, r. 234.

"Ez zana zazatey ez cêser nêarena." (Kêtu)

Nimûne-2: girewtiş

"Ez meaşê hîrê aşman gêrena." (Bîra Mehemed Axa)

"Vêranşahar ra ma anê se milyon gêrenê." (Şawêrdî)

"Ses qeydî gêreno, vengê şima gêrena." (Xarawara)

Çend Nimûneyê Bînî:

Fekê meheliyan de, tena demê nikayinî de "-re"yî xo muhafeze nêkerdo. Raweya emrî de zî çend nimûneyan de ma tesbît kerd ke "-re"yî xo muhafeze kerdo.

"Hedoda nê malî ra bibo, ti bîyarê hetê mi." (Çepenya)

"Ma şim way to bîyar." (Çepenya)

"Ê mi bîyarê ezo şî." (Xarawara)

"Ma çay werdê û va bêrê ma şim bizan dek de." (Kêtu)

"Nê memurî vengû mi da va, abê bêrî." (Xarawara)

"Şo gedê mi, wa Şeban şoro." (Xarawara)

"Serê sibay dekê ereba, şorê Dîyarbekir, îşê xo vînê." (Xarawara)

"Ê surî nêwerîyenê." (Cobin)

"Ka ez şêrê." (Cobîn)

Ewro zaf fekanê kirmancî de no "-re" kewto. Goreyê meheliyan, kokê înan Çewlîgî ra ameyo la enteresan o fekê Çewlîgî de zî ewro no "-re" nêmendo. No "re" ewro mîyanê kirmancanê Qerejdaxî û kirmancanê Modanî (Motkanî) de mendo. Reyna enteresan o ke nê her di mintiqayî zî kirmancan (zazayan) ra îzole bîyê. Beno ke nê îzolebîyayîşî ra înan tayê formê çekuyan pawitê.

Fekê Motkanî ra çend nimûneyî⁹³:

Aw **ber**o. (O götürür)

Aw **ker**o. (O yapar)

Aw **nar**o. (O getirmez)

2.5.6.Demo Ameyox

Eksê zaf fekanê kirmanckî, fekê meheliyan de partîkelê demê ameyoxî vîndî nêbîyê. Fekê meheliyan de partîkelê "go" û "do"yî zaf zêde yenê şuxulîyayîş. Bê "go" û "do"yî ma fekê meheliyan de nê partîkelê demê ameyoxî zî tesbît kerdê: "eko"/"yo"/"wo"/"o".

Nimûneyî:

"Vano, de ti **go** roj di panc berdaxê şitî mi rê bîyarê." (Cobîn)

"Ti**go** raşt vajê, ti **go** mi nêxapnê." (Çepenya)

"Vaje, filankes-filankes ayê**do**bî hetê to." (Çepenya)

"Ma **do** bazarê xo bike." (Çepenya)

"Ti **yo** vajê, **ezo** tey evlenmiş bî, tey bizewejî." (Kurşêran)

"Bewnî to e sond daya, mi raşt va, e zî **yo** to sond dê." (Çepenya)

"Dewlet**o** ma bigeyro, mehkumê ya." (Çepenya)

"Ez**o** heqê şima, şima dê." (Çepenya)

"Ê vanê, ma **wosenî** yewbînî vîne." (Çepenya)

"Mesele **eko** degşik yollardan bimeşo." (Kurşêran)

⁹³ Malmîsanij, "Kirmanckîya (Zazakîya) Motkî û Hewelî ra", Kovara Vateyî, Stockholm, Hûmare: 6 (Payîz-Zimistan, 1998), r. 17.

2.6.EDAT

Kirmanckî de edatî hîrê tewir ê: Veredat, peyedat, veredat û peyedat pîya. Fekê meheliyan ra zî ma nê tewirê edatan tesbît kerdî la nimûneyê veredat û peyedatan pîya mîyanê tekstanê ma de zaf zaf tay bî.

2.6.1.Veredatî

Nimûneyî:

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
<p>bê</p> <p>Newe, zerîda yîn bo danê pê, bê zerîda yîn bo nêkenê pê. (Kerêcin)</p> <p>Heywançilixê ya, bê heywançilixê çê çin yo. (Çepenya)</p> <p>Ceynek, peyê xu û gedê xu şinê kewnê gemî û şinê, bê gemî çê çin yo. (Çepenya)</p>	bê/bîye	-sız
<p>bi</p> <p>Bi peranê xo girewta dewe. (Kerêcin)</p> <p>Bi emrdê Homay firtone vindeno. (Çepenya)</p> <p>Bi yanişey şono cilanê biradê xo ser roşeno. (Aywêrî)</p> <p>[Ez] bi teksî şîya dewe. (Kerêcin)</p> <p>Alaqê ma bi înan jî çin yo. (Şawêrdi)</p>	bi	ile, vasıtasıyla
<p>hawê/heway</p> <p>Dar wextî pelî pa çinê bî, zimistanî ci ra vatê, hawê ma dimlî ma vatê "koçen". (Şawêrdî)</p>	hawayê	gibi

Ma, yanî pêro ma, zê heway aylêk o. (Tomat)		
heta Mesela heta newe ma vatê ma dimlî yê. (Kerêcin)	heta	dek (-e dek), değın, kadar
heyani/heyana/heyaya Ana raya asfalta [ke] şima Dîyarbekir a amê heyani mavajim cawo k' şima kewtê raydê dewdê ma. (Cobîn) Nufusê ci jî heyana dormê hîrê hezarî jî esto nêja. (Cobîn) Ez heyana înan nêkişê ez nêageyrena. (Aywêrî)	heyana	dek (-e dek), değın, kadar
pê Vanê balyoz to dî pê kere-meran şiknenê, ma vanê zog. (Kerêcin)	pê	ile, aracılığıyla
qabê Vinde, ez qabê kiştîşî ya nêama hetê to. (Aywêrî) ... çewres, îsan qabê yê merdimî kişeno. (Cobîn) ... qabê çinay amey, ma yê nêzanê. (Cobîn)	qandê	için
semedê Zaten namê eşîrdê ma vanê, mehelfiya ya, a yerleşimi r'. Semedê aya yerleşim, a mehel vanê, mehelfiya. (Cobîn)	semedê	için
sey/zey/sê/zê Sey şardê may corî kurmancey ma w' şeynan zî zê pê nîya, vatê ma bedlêno. (Kerêcin) Xal Hecî, sey Fadilê Kufradî ti tûrikê xu vala ki.		1.gibi (-e benzer) 2.kadar

<p>(Xarawara)</p> <p>Ti zey gedê min ê. (Tomat)</p> <p>Ma bîyê sê pismaman. (Aywêrî)</p> <p>Ti go pîrekdê mi se kerd, ti go sê ci bikê û bîyê mi rê vajê. (Aywêrî)</p> <p>Eynî, ma zê pê yê. (Bîra Mehemed Axa)</p> <p>Zê hewnî yeno mi vîrî, zek ez hewn vînî. (Xarawara)</p>		
<p>verê</p> <p>Zemanê mavajim hema nêamê Bîngol, verê Bîngolî hêldê erebî ra amê. (Cobîn)</p>	<p>verê</p>	<p>önce</p>

2.6.2. Peydatî

Fekê Meheliyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
<p>a: b. ra</p> <p>Namê dayîda xu na min a. (Tomat)</p> <p>Vano çê nêbeno, ma do kulavê, çîyêk, istîyê ser a ancî. (Aywêrî)</p> <p>To xo vîr a kerd. (Tomat)</p>	<p>-ra</p>	<p>-a/-e</p>
<p>de/di/dir/d'id</p> <p>Biray mi dewe de roşeno. (Kerêcin)</p>	<p>-de</p>	<p>-de</p>

<p>Rojêk binda çadirda xu de kewto. (Cobîn)</p> <p>Ez şeş-hewt serî binê hêşan di bîya. (Tomat)</p> <p>Heme çiyê ma têver cê d' o, hew şiyê suke di ronîştê. (Tomat)</p> <p>Hetanî eşîretêk ana kişt dir esta, vanê "metînan", belkî to name eşnawito. (Cobîn)</p> <p>Numarê tayîn mi dir esto. (Aywêrî)</p> <p>Ma bêş û vergîyan î dir bidi, ma jî bib sefî. (Şawêrdî)</p> <p>Law bi pêxember, defterda mi d' nuştî. (Şawêrdî)</p> <p>Çevredê ma d' kiçî nêvano "kirdasî". (Kerêcin)</p> <p>Anê verê tê kort id bî, ena kort id bî, tê nayîk î amê dîyar. (Şawêrdî)</p> <p>Keyê girdî, keye bi vîst kes yew xeym id bi. (Şawêrdî)</p>		
<p>o: b. ro</p> <p>Yewdo yaşlî bi, una postedê heywanî ra yew suzde rakerdib, ser [r]o ronîşte bi.</p>	<p>-ro</p>	<p>-de</p>

(Aywêrî)		
<p>ra/r'-I</p> <p>Ma enî tê işnawitê, tê ma ra vato, pîlanê ma yê verênan. (Hoz)</p> <p>Ê ma, ma r' vanê: Aşmê ewildya wesarî. (Çepenya)</p>	-ra	-e
<p>ra-II</p> <p>Pancês hezarî keye zêde virazîyaw uja ra heta Dîyarbekir. (Hoz)</p>	-ra	-den
<p>ra-III</p> <p>Hîrê rojî ga ray ra bi lingî şorê ga bi lingî şorê-bîyê.(Xarawara)</p>	-ra	-de
<p>rê/rî</p> <p>Xu rê deblê xu vanê.</p> <p>Ma gedeyî bî, ma ronîştên, ma rê sanikî vatê.</p> <p>To rî vajî xaltî, kalayîbî, husukî, yanî inî tê şes sê, hew sê, inî yanî têr 'eynî seviye d' ê. (Kanîpank)</p>	-rê	-e
<p>ro-I</p> <p>Verê veyvî day devan ro.</p>	-ro	-e

<p>(Kerêcin)</p> <p>Law vato, ma ro bibo siba, ma go bigeyrê, ma rê nija nêbeno. (Çepenya)</p> <p>Bişewe hewnîyeno yewêk ame, lingay xo day binê lingandê ê ro. (Çepenya)</p> <p>Ma daynê balûyan ro, ma vatê ma ki binê erdî ra vejenê. (Kerêcin)</p> <p>Way mi se bi to, çawa bi to, nobetçîyan da to ro, nê se kerd? (Çepenya)</p> <p>Inê şinê kenê cenyek ro dê, mêrdekî kişenê. (Aywêrî)</p> <p>Felcî da mi ro, e şîya kêdê şêxî. (Cobîn)</p>		
<p>ro-II</p> <p>Ino Şêxo Zirav jî, mesîn esta ya, xo fekno giro mesîn dano û hêlo qij ro vejîyeno. (Kerêcin)</p> <p>Ez o în bikşê, paca ro berzê. (Aywêrî)</p>	<p>-ro</p>	<p>-den</p>

2.6.3. Veredat û Peyedatî Pîya

Nimûneyî:

di ... d'

Bewnî zazay ça estê **di** kon **d'** ê, **di** rezîley **d'** ê. (Çepenya)

sebê ... ra

Sebê nê zulmî **ra** vanê ma wo şime ya dewe. (Kerêcin)

semedê ... ra

Narey ma zî **semedê** pesî **ra** ma şî uja. (Kurşêran)

2.7. BESTOX

2.7.1. Bestoxê ke Yew Qisim ê

Nimûneyî:

Fekê Mehelfîyan	Kirmanckîya Standarde	Tirkî
ancax Çi tarîx a ma nêzanê, ancax araştîrmacî bizanê, tahlîlê ci kenê. (Cobîn)	ancax	ancak
çimkî Çimkî Per, pîrekêda mêrxas bîya. (Kurşêran)	çunke	çünkü
eger Vano Xelîfe eger soz bido, ezo ci rê çiyêk vajê. (Aywêrî)	eger	eğer

<p>Ek</p> <p>Ek ti şîya oja vaje, Hecî Îdrîs kam o.</p>	<p>eke</p>	<p>eğer</p>
<p>Hala</p> <p>Hama muxrebo tarî û va bê hala ma to rê çêyê vaje. (Kêtû)</p>	<p>hela</p>	<p>hele</p>
<p>Hama</p> <p>Anay day xu ra hama mi nêdaw xu ra. (Şawêrdî)</p>	<p>hema/ema</p>	<p>ama, fakat, lakin</p>
<p>ki/ko/kû/go</p> <p>Hela vinde, vinde a bîne namê ci çi bî? A ki Kê Silo Sidoy rote. (Aywêrî)</p> <p>Darê ko balû pa yenê ma hemin ra vanê daro mehelî. (Hoz)</p> <p>Panc-şeş berî tede bî û kêxu quluz kerdê kû tira vejîyay. (Şawêrdî)</p> <p>Ez vana go şêştî-hewtay ser verê ci bo. (Cobîn)</p>	<p>ki</p>	<p>ki</p>
<p>la</p> <p>Kê bawedê în veyşo la perey zêde mi ra girewtê. (Xarawara)</p>	<p>la</p>	<p>ama, fakat, lakin</p>

û/o	û	ve
<p>Keyfê yî waşt zewejîya, zerrî tey girewt û zewejîya. (Şawêrdî)</p> <p>Yanî nê pêro, nê hewt heme lajê Şawelî Begî bîyê o no Mihedîn jî biray yê bîyo. (Cobîn)</p>		

2.7.2. Bestoxê ke Di Qisim ê

Nimûneyî:

Bawey mi zî **him** dimlî bi **him** zaza bi. (Bîra Mehemed Axa)

Ma vanê birazê, **hem** lajek bo ma vanê birazê **hem** keynek bo. (Kanîpank)

Yaw Mîrê Hekarîyan, no Şawelî yeno ser zozanê to, çerêneno û ti **ne** bêşêk **ne** saylanêk **ne** tenekê ruen **ne** tenekê penîr **ne** verêk ne çîyêk ti ci ra nêgêrenê. (Cobîn)

Vana, **ya** ezo qina xo beroy ro dê bikê hewt perçey **yan jî** to [tio] gişta xu mi rê ber ro vejê, ezo pey bilî. (Kêtû)

Na vana, **ya** to gîştikê xo berî ra vejê **ya zî** e berî bişkê to vejê. (Cobîn)

Ya dayn herê ro **ya** dayn devêk ro. (Cobîn)

2.8. ZERFE

2.8.1. Zerfê Ca û Hetan (Cîhetan)

Nimûneyî:

Welle a ma **aja** bî, welle ber zî akerde bi. (Cobîn)

Vana **bota** şo yaw inî zerdan tê çara bîyaro, yano înan nêkena. (Kêtû)

Rayna **bota** şinê, rayna vana, ez teyšan a. (Kêtû)

Ayî wa **ca** d' bê, ci ra **cêr** Kurbeşk, Zok, Kêtû. (Çepenya)

We hawa ra çê [dewê] şeynan xeylî yê, des **cay** estê. (Çepenya)

Ma yo **cayka** civînê xu biki. (Aywêrî)

Yewka o **cêr** namey ya çî yo lê, o **cêr [r]a** ya. (Çepenya)

Ma ra heta **cor**, esil yerleşim Mehel a. (Cobîn)

Dewa kê bawedê mi, hunîk a Qerejdax a **cor [r]a** ya, namê yê Dirik. Hunîk a **ver** Qerejdax a **nijay** nîya. (Kêtû)

Sefan **cor d'** Keloşk a, Guhera Derg a, Şawêrdî ya, to rê vajê Goman ê, Dirik a. (Çepenya)

Derdormê ma kirmanc ê têt. (Kanîpank)

Derdorê ma zaza yê. Zazay ma y' mehelî têt şa'fî yê, henîfî çin yê. (Kanîpank)

Ez şenikeydê xu ra ez nê îşî **dima** geyraya. (Aywêrî)

Ma pêro şim **ewcaewta**, ma w' xeber baqanan di, mîlletvekîlan di, qaymiqaman di, walîyan di, pêro go bîyê. (Aywêrî)

Yanî cawo k' pa Şawelî Beg ronaw, mewqîyê ey **êja** Mehel o. (Kanîpank)

Şar welatê ma anî nay xu ser, tay şar **hata** bib înanî dismalî nay xu ser. (Şawêrdî)

Inî kerroyan şinê **hetê** Şawelî Begî vanê, hela ti jî bê. (Kanîpank)

Lajê mi jî çîher heme jî **hêja** yê. (Cobin)

Roj erzeno, werzeno xu ser, **hêjana** vîstê geyreno. (Çepenya)

De mi nêdîyo, e no **hêl** nêşîya. (Cobîn)

Narê anewe hamî û sefî baxlîyê Dêrikî yê û **we hêla** y' û enî bînî ma **nêhêla** y' baxlîyê Çinarî yê ma. (Kurşêran)

Namê dewe Mehel bîya, Meheliya na **kişti** d' esta. (Cobîn)

Di keynêdê mi **naja** dewe d' ê. (Cobîn)

Nêja zî mîyandê kalayîban Qelecix **uja** zî esta. (Kanîpank)

Lawe, şima pola bîyê, şima ortadê ya şahar d', şima senî **nêja** d' vindertê. (Cobîn)

Amê **nija** mehel di yerleşmiş bîyê. (Cobîn)

Ma **mîyand'** estê, çawa? (Cobîn)

Şinê în **mîyan d'** xebetiyenê, **hetê** în manenê. (Çepenya)

Qeracbelik ci ra **nata** yê. (Cobîn)

Feqet dewê may corî şinê, yanî ma **nêzdî** Dîyarbêkr ê, ma **nata** amê. (Kanîpank)

Dewe,suke çîyêk **nizdî** çin yo? (Çepenya)

Pîyê ma zî wexto Bîngol ra, **oca** olayî kerda **uja** ra weriştê. (Cobîn)

Mektebe o wext newe virazîyabî,**oja** hîris-çewres ser verê. (Cobîn)

Erê vanê welle **peyra** kewt **dim** şî. (Kêtû)

Ti mevajik, textê gedan **qeyame** şino verdê dewêki. (Çepenya)

We zî **tebera** qaldirimê paca **ser** roneno. (Cobîn)

Eger k' zerdîyê ecêbî **tede** y'. (Çepenya)

Textêk vînenno pey qumî aşarneno, aşarneno û **tever** rakewno. (Çepenya)

Cenek kenê têmîyan ra vecenê **teber**. (Çepenya)

Heme zaza w' kurmanc **têver cêyê**. (Bîra Mehemed Axa)

Enoteko k' zaza **têwer** în d' çin yo, qompîla bîyê kurmanc. (Kerêcin)

Zemano k' milletê ma Bîngol ra werişto, amo **tîya** Qerecdax, amê kirmancan mîyan.
(Cobîn)

Ino xu **vera war** dano şino suke. (Çepenya)

Yew birayk yeno **wetîya**. (Aywêrî)

Bi goredê zanayîşdê mi, kutik **wetya** d' o. (Aywêrî)

Wexto amey **wêja**, wexto amey **nija** mehikum ê, surgun bîyê. (Çepenya)

Na keynek xu resnena **zere**. (Kêtû)

Zere d', teber d', Îstanbul d' estê, Mêrsîn d' estê, hero cay d' estê, Yozgat, Çorum, her ca ra vilay bî. (Çepenya)

2.8.2. Zerfê Demî

Nimûneyî:

Anka telefonê ci hetê min o. (Cobîn)

Ma da **ankay** xo rê tirkî bizani. (Bîra Mehemed Axa)

Anewe şorê eşîrandê xerîban, vanê, "ma zî mehelî yê". (Cobîn)

Anowe ma inê Bîra Bazin ra bota, yanî mehelî nîyê. (Cobîn)

Anya ez, bawê mi Elîyê Sînoy, Sînoy Bişarî, bi hîrê bawey; Bişarê vanê Meyr. (Cobîn)

Bişewe şima zî xu rê biremê. (Kanîpank)

Vinde vernî wesar o, **dima** amnan o, **dima** payîz o, -ez anê, e zana- **dima** zimistan o. (Bîra Mehemed Axa)

Halbukî gere ma bimusnay zazatey, ma **dim ra**, mesele, kurmancey tey bivatê. (Kurşêran)

Ê de nîno mi vîrî **êdî**. (Cobîn)

Eka zaten Mêrsîn di zî merdimê ma estê. (Cobîn)

Pîlêdê yîn vato, ma **endî** zazatey nêpeyvîyenê. (Kanîpank)

Hama jî **ewro** vanê hama, namê yê çi bîyo vanê hama. (Çepenya)

Belkî **eyro**, belkî çîher-panc hezarî keye esto, xeylî yê. (Cobîn)

Dimil, dimil **ewilna rano** çî bibi vatê. (Cobîn)

Ê Leblebîtaş, **ewilne ra** kalayîb ê. (Cobîn)

To dî, mi to rê **gama bîne** va. (Cobîn)

Vana, gişt vejena, pey lîyena, **her roj, her roj**. (Kêtû)

Welle ina **hêdî** zana çi kena çêlek kena. (Kêtû)

Riştâ, riştikê mi **hama** jî esta. (Cobîn)

Yewdo êzidî kişîyayo, şinê Dêrik, yanî gere kenê; şinê Dêrik, **hema** esker nêamo.
(Kanîpank)

Welle [peyeyê mi] rehmet kerdo, **imsêr** di serrî yo kerdo. (Cobîn)

Emser hînk o xeylî heywan, pes hînk o erken doxmîş beno, (Kurşêran)

Va, şima şinê **imşo** mezeli ra yê merdimî vejê, berzêrê û kutikê bikşê dekê uja.
(Cobîn)

Inka estê,çawa? (Cobîn)

Yaw vano, **inkay** ma to ra vanê, ti qebûl nêkenê. (Çepenya)

Wullehî, [kitabî] **newe** mi nêdîyê, mi kirmancey dîyê, zazatey mi nêdîyê. (Cobîn)

Ê xalta, Xalit bîyo, **newe** vanê xalta. (Çepenya)

Şeştî keyedê ma **nika** Mêrsîn d' o. (Cobîn)

Par, imsêr di serrî yo arê ma,qabê Qerecdaxî hebê xerepîyaw'. (Kurşêran)

E, şeynî eynî ma dimlîtey, **peyra** ma vanê, filankesê ma şeynî yo. (Bîra Mehemed
Axa)

Nîm seetêna **peyro** yewna beno, ê zî kişeno. (Aywêrî)

Sultan Murat nanê xu weno, naro **peyro** keno destandê xu bişo. (Cobîn)

Pêrar hamebi, ser mezelê înan duzgun kerdibi. (Kurşêran)

Îsan, wexto to dî yaşê to şoro, ti derdê dinya zî vînê, ti **rew** aqil vinî kena ha. (Cobîn)

Rewêra w', ek bi şe sê, heş sê ser, asirî ra w'. (Cobîn)

Namê yê Şêx Mehemed o, **rewêna** rehmet kerdo. (Cobîn)

Ez yewerî zana, ê de ka mi **rewêne ra** nêvato. (Kêtû)

Va, **roj bi roj** vêrê yay gird bi. (Kêtû)

Serê sibayî, ma şim cay, wedêk vîni. (Çepenya)

Şima imşo nobetê ya bigê heta **serê sibay**, **serê sibay** ma w' bim. (Çepenya)

Wa nê ra **tepiya** qewxe nêvirazîyo, wa şer nêvirazîyo. (Cobîn)

Zaza **tim** xo kerrî ya gêno. (Cobîn)

Verê cûzê koçeran bî. (Cobîn)

Verê ra inya kerdo. Ma ra nî ama verê ra inya kerdo. (Cobîn)

Ma **verêna** vanê dimilkî. (Cobîn)

Mistefa, to **vizêrî** Qur'ana xu wenda. (Kurşêran)

Vizêr e wurişta, ez û Fatma Gezşêxî ma va, ma şime tayê quzvanî bîya. (Cobîn)

2.8.3.Zerfê Persî

Nimûneyî:

Va cenyek va, va ma feqîr ê, hakim zengîn o, **qabo çi** ti do mast ci dê. (Kanîpank)

Vano, ti **çi** ya, ti **ça ra** ama. (Çepenya)

Vana, bota şo yaw inî zerdan tê **ça ra** bîyaro. (Kêtû)

Yaw vano, ti **çira** nêdanê? (Cobîn)

Gedê ya yenê, ê hût, vanê **ka** daya ma. (Kêtû)

Mêmanê to **kamca** ra ya? (Tomat)

Va şima **kanca** ra yê? (Cobîn)

No keno **kata** şoro, no çi kes o? (Aywêrfî)

Kata şonê keçê! (Cobîn)

Aye wur dî nobetçiyêk to imşo irşawitî, rew wa bî, **se** kerdo ina cenek? (Çepenya)

Biray vanê, **se** bîyo to, **çawa** bîyo to. (Kêtû)

Ma go yewbînî **senî** vînim, **senî** yewbînî bişinasnim? (Cobîn)

Qey ti zana espijî çi yê? (Kêtû)

2.8.4.Zerfê Rewşe

Nimûneyî:

Her dewe **ana** vana. (Cobîn)

Hakim **anya** ci ewnîya, [va] law ma yoxurtçî yo, law ezo se kî. (Kanîpank)

Vano şima mi rê **anya**, **anya** virazê. (Çepenya)

Mer'îna yê, Mihedîn ra virazîyo **cora** vanê Mer'îna. (Cobin)

Yanî, tayê **huna** vanê, nêzana zur a. (Cobîn)

Va, tim **huno** kena. (Kêtû)

Va, **hino** kena kuçan d'. (Kêtû)

Mi **inya** fekdê pîlan ra, verînanê ma ra, mi **inya** eşnawita. (Cobîn)

Ezo nê qomtanî bikşê, şima **jî** xu rê biremê. (Kanîpank)

Va, şo ko îşala rizqê şima **zî** koyan d' bo. (Çepenya)

Ê veyvandê verê bi **no hawa** nêvatê. (Kêtû)

Mesele gonî ma **pêdir** bide. (Kurşêran)

Têdir peyvîyenê vano, law şima mi nêxapnê. (Çepenya)

Wexto kalikê ma amo, aşiqê yê **têdir**amê, ê jî vanê, ma mehelî yê. (Aywêrî)

2.8.5.Zerfê Çendîye

Nimûneyî:

Dêrsim, eynî zazakî û, eynî ê Bîngol û, filan û; yalniz belay ku **biney** sivrî xeber danê, **biney** degşik a. (Cobîn)

Mi **çendêk** mi wend, mi ronay. (Cobîn)

Kemî-kemî danê xerîban. (Kerêcin)

Kêm-kêm emrê îsanî vîst beno. (Cobîn)

Ê keyna jî **heyati vajê** rind a ha! (Kêtû)

Gedê mi **xeylî** geyray, ez **hinday** nêgeyraya. (Cobîn)

Yanî texmînî olarak ez jî **inday** zana (Şawêrdî)

Piçikî virazena, kena-nêkena nêqedyeno. (Kêtû)

Ayla yî kiçî newe nêmenda, **taynekî** mendê. (Kurşêran)

We **tenya**, Şawelî **tenya** yeno uca. (Kanîpank)

Ezo heqê to bidî **zêde-zêde**. (Aywêrî)

2.9.ÎNTERJEKSÎYON

Nimûneyî:

La-law -vana- adir kêdê şima kewto! La ez dadîyê şima ya! (Çepenya)

Keçê, ma ez bîya, ez! (Bîra Mehemed Axa)

Ino vano, **yaw** ma mehkumê dewlet ê! (Aywêrî)

Yaw Mîrê Hekarîyan! No Şawelî yeno ser zozanê to, çerêneno. (Cobîn)

2.10. FERHENGEKE KIRMANCKÎYA (ZAZAKÎYA) MEHELÎ-TIRKÎ

Nê ferhengekî de, ma seba tayê çekuyan cumleyî sey nimûne nuştî, mîyanê parantezî de zî ma dewa ke cumle uca ra gêrîyaya nuşte.

a: işte

"**A** huno kerdê." (Şawêrdî)

adayîş: kazmak, eşmek

"Ma şîyê narey erd **adayê**." (Kerêcin)

agirewtîş: b. herem agirewtîş

aldan: yüklük, yük

anay: bu (işaret zamiri)

"**Anay** day xu ra hama mi nêdaw xu ra." (Şawêrdî)

anday: bu kadar, bunca

"**Anday** qalind bi ha!" (Şawêrdî)

anewe: b. newe

"**Anewe** zazateyê ma w' şima, ê ma w' hêldê Siwereg cê nêvejyena." (Cobîn)

anê: bunlar

"Yê jî mehelî, tê kokê în **anê**şêş heme biray pêdir hamey." (Şawêrdî)

anika: b. **anka**

"**Anika** şima madem ki mi nêgeyrenê, bîyarê kincanê veyvitey mi ra dê ..." (Cobîn)

anî: bu, bunu

"Şar welatê ma **anî** nay xu ser." (Şawêrdî)

anka: şimdi

"**Anka** telefonê ci hetê min o." (Cobîn)

ankay: b. **anka**

anowe: b. **newe**

"Yê mehelî nîyê ha, **anowe** ma inê Bîra Bazin ra bota yanî mehelî nîyê." (Cobîn)

antiş: 1) ekmek, biçmek

"Birinc-mirinc **ancenê**, xele-mele ancenê." (Kerêcin)

2) çekmek

"Dişminatey **ancenê**." (Çepenya)

anuwe: b. **newe**

anya: b. **inya**

"Şanêk ez **anya** nobetçî bîya, ez o [û] usttegmenêk bî." (Şawêrdî)

ardiş: 1) getirmek

"Milletê ma şino a darî girdî yê, daran ra ana ca kenê, **arenê**." (Cobîn)

"Saz-maz **arenê**, verê lûlî bibî." (Şawêrdî)

"Ino jî yeno pîrikda xu dir dano pêro, vano, şo Xanik bîya wa pirênanê ma bişû. Pîrik jî şina Xanik **arena**, çira şivanêk nêvînenê. Xanik **arena**." (Şawêrdî)

"Va, ina mi rê awe **arena**, ezo kaxida xu nay dî." (Şawêrdî)

"Ne veyv, a hewt-heşt gedan **arena** jî anê pirênan nêdanê xu ra." (Şawêrdî)

"Hîkayê ma tim yawaş-yawaş hafîza ma **arena**." (Şawêrdî)

"Ez zana, zazatey ez cêser **nêarena**." (Kêtû)

2)doğurmak

"Emirdê Elay, ya jî verêk **arêna**." (Cobîn)

ayla: b. ayle

"Yanê **ayla** yay xeylî herîyena zaf herîyena." (Şawêrdî)

ayle: aile

"Yê jî sonradan hamê sefîya vindertê, keye-keye tabî **ayle-ayle** yê jî." (Şawêrdî)

bawe: baba

"Şîma bawê ra vanê 'pî', ma vanê **'bawe'**." (Cobîn)

batirxa: çok çamur, fazla çamurlu

"Ma şî, vewr bî, çamur bî, **batirxa**. (Xarawara)

belay ku: -den dolayı, için

"Dêrsim, eynî zazakî û, eynî ê Bîngol û, filan û; yalnız **belay ku** biney sivrî xeber danê, biney deşîk a."

bellû'î: ince bulgur

"**Bellû'î:** hûrikê belxurî." (Tomat)

ber: kapı

"Banê çinê bî, banê ma verê inya bî. Sade sî bî, nêseynayey bî, **berê** îna çinê bî." (Şawêrdî)

berêva: gittikçe

"Hunîk o **berêva** wedarîyeno" (Şawêrdî)

bênder: harman

"Payîzî ma çînay, ma derzey antê, ma nay lak ro wegirewtê. Ma kerdê **bênderan** di; herî, dewar ser [r]a çarnay, xir-xir-xir; sap ser [r]a girewtê, çeltuk mendê. Ma vay dayê û ma kerdê çuwalan." (Şawêrdî)

bêş: vergi

"Rayk va ma zî şîma dir **bêş** bidi." (Cobîn)

bişewe: geceleyin

"**Bişewe** hewnîyeno yewêk ame lingay xo day binê lingandê ê ro." (Çepenya)

carna: bazen

"Pîr mîyandê cilan d' a, ma **carna** şînê." (Tomat)

ceft: palıt kabuğu, sepicilikte de kullanılan palamut kabuğu

"Kin viraştê û kin kerdê. Kin sîya bî, wel kerdê, sîya bî. **Ceft**kerdê, sîya bî.

cenan: yarıcı, yetiştirici, ekici

"Wesarî, aşmda dawîdê wesarî çiltuk berdê er a şanay, awe vera ser day û kuho bîyê; **cenanî**kerdê ver, bîyê medreb." (Şawêrdî)

cê: birbiri

"To dî yê jî zê hawadê pêşîyan tê **cê** ra vajîyaw." (Şawêrdî)

ci: o

"Zemanê Harunê Reşît, hîrê pîrekêdê **ci** bîyê." (Aywêrî)

cilê xo awe ro dayîş: kendi işini başkasına gereksinim duymadan yapmak

"Ma nêwazenê ma ra zêde îsan, ma ya bizeleqîyo. Ma eşkenê **cilê xu aw ro di.**"
(Cobîn)

civîn: toplantı

"Ma yo cayka **civînê** xu biki." (Aywêrî)

cun: kahverengi

"Ino **cuno**, e zana **cun** o, qehwerengî..." (Bîra Mehemed Axa)

çawa: nasıl

"**Çawa**, kê aylada dayîda mi, mi rê gêrena." (Kêtû)

çeleng: atik ve zarif delikanlı

"Ka mesele peyê yî bibîyê, yê jî **çelengê** yê bibîyê. Ê keleşî bîyê, nê jî şeş biray bî;
yanê bi xu guvenmîş bîyê, bi xu bawer bîyê." (Şawêrdî)

çeltûk: çeltik

"Ma ino medreb çînay, **çeltûk**, riz çînay ma wegirewtê ardê." (Şawêrdî)

çendêk: bir süre, bir süreliğine

"Mi **çendêk** wend, mi ronay." (Cobîn)

çeq: bir çocuk oyunu

"Lajekan jî xu rê uja **çeq** kay kerdê." (Şawêrdî)

çê: bir şey

"Çaqmaq-maqmaq qey**çê** çinê bîyo." (Kêtû)

çêlek: inek

"Vana, mi hewn dîyo gere **çêleka** Fatma sere birnê û ez goşdê yay burê." (Kêtû)

çîher: dört

"Şanvolçî kêdê ma d' hîrê-**çîher** hebî rakewtê, ma mû ta kerdê." (Şawêrdî)

çiltuk: b. **çeltûk**

dara mehelfî: palamudu büyük bir tür meşe ağacı, kara meşe

derzenî: iğne

"Hîn to rê qoq û **derzenî** û meqes." (Cobîn)

dews: yer

"Remildarî dêmek **dewsda** şêxandê newey d' bîyê." (Şawêrdî)

deyîr: türkü

"Welle, bîlle, ti eynî se ser mi rê vajê, ez nêzana to rê **deyîr** vajê." (Cobîn)

dim ra: sonradan, sonra

"Wulle rojo **dim ra**, na rê keyna yay şîna." (Kêtû)

dir: 1) de (içinde)

"Heta, hetanî eşîretêk ana kişt **dir** esta, vanê metînan..." (Cobîn)

2) ile, birlikte

"Ino jî yeno pîrikda xu **dir** dano pêro..." (Şawêrdî)

"[Cinî] Va, ezo peyedê xu **dir** bê, yano ci nêvisîya." (Tomat)

dişminatey: düşmanlık

Qabê yew bize yewbînî kişenê, olayî virazenê, **dişminatey** ancenê." (Çepenya)

dora: 1960 ve 70'li yıllarda kullanılan bir lastik ayakkabı markası

"**Dora, dora**, ermenek nêbî, **dora** bi, **dora** vecîya. Êdî ci ra nata, êdî heme çî vecîya, maşala bol o." (Xarawara)

doşkerdiş: 1) dolaştırmak, gezdirmek 2) döndürmek

"Medreb a huno kerdê antê, na rê bi istorî eştê ser o [û] **doş kerdê**." (Şawêrdî)

dûrik: tekerleme

"**Dûrika** mi to rê weş bî?" (Şawêrdî)

e: ben

"Çîyok **e** zana, **e** to rê vajî." (Xarawara)

eka: şimdi

"**Eka** zaten Mêrsîn di zî merdimê ma estê." (Cobîn)

Ela: Tanrı

"Ti feqîrê **Elay** pîrek a, bi to tenya nêbeno no îş." (Aywêrî)

endî: artık

"Pîlêdê yîn vato, ma **endî** zazatey nêpeyvîyenê" (Kanîpank)

ennik: anne

ennê: anne (hitap hali)

erê: evet

"**Erê**, zo pîyanzo kiho bo, çîk hardî bibi, kerdê pincar, girêynay." (Şawêrdî)

ermenek: geçmişte giyilen bir ayakkabı çeşidi

"Sewlê ma **ermenekî** bî. (...) Peydê çaroxan **ermenek** vejîya." (Xarawara)

etar: çerçi

"Topikê lakan viraştê û gedê ya jî berdê day **etar** û pê şeker girewtê." (Cobin)

êdî: artık

"Roj werîyaw, **êdî** nobet îcab nêkena." (Çepenya)

êzing: odun

"Dayîdê keynek vana, şo, tay **êzing** bîyar." (Cobîn)

gebe: kilim, püsküllü kilim

"**Gebe** jî peşmî bî û tevn dare vistê, tevn yanî ti çîko k' vajê tevn îsano bizano yê zanê." (Şawêrdî)

gede: çocuk

"Textê geda şino verdê înan, a dewe, hur dî **gedey** ci ra peye benê." (Çepenya)

gedek: çocuk

"Welle verê meqlatikîtey ez **gedek** bîya, mi vatê." (Şawêrdî)

gewrik: beyaz, ak

gewrikê hakî: yumurta akı

"gewrikê hakî" (Bîra Mehemed Axa)

gêrwe: çorap

"Welle di citê **gêrwey** tede bî, ana pel pa bî." (Tomat)

gilok: yumak

"Yano **gilokî** ha!" (Kêtû)

girewtiş: almak

"Ez meaşê hîrê aşman **gêrena**." (Bîra Mehemed Axa)

"Vêranşahar ra ma anê, se milyon **gêrenê**." (Şawêrdî)

"Ses qeydî gêreno, vengê şima **gêrena**." (Xarawara)

gireynayîş: kaynatmak

"Do kuyay, qesnay, serdê adirî **girênay**; bîyê lorik." (Şawêrdî)

giryayîş: kaynamak

"Inya kena tê hûfî yê, tê lênê qîrî-qetranî ser o **giryenê**." (Kêtû)

hama: hala, halen

"Riştta, riştika mi **hama** jî esta." (Cobîn)

hameyîş: gelmek

"Yanî inî hîrê heme biray, ma vaje, Bîngol ra werîştê **hamê**." (Kurşêran)

hard: yer

"Erê, zo pîyanzo kiho bo, çîk **hardî** bibi, kerdê pincar, girêynay." (Şawêrdî)

hatik: teyze

"**Hatika** mi jî nêja ya, cîranama ya." (Kerêcin)

hata: burada

"Tay şar **hata** bib, înanî dismalî nay xu ser." (Şawêrdî)

herem: çadır

"Ê ma vaş çînay, ma **heremî** viraştê, ma rêştta riştê. Ma **heremî** viraştê, ma şîyê bere."
(Şawêrdî)

herem agirewtîş: çadır kurmak

"Ma riştê, ma kerdê heremî, ma kerdê xeym, **agirewtê**." (Şawêrdî)

herîyayîş: küsmek

"We birandê xo ra **herîyaw**." (Kerêcin)

heval: arkadaş

"Şîma vanê embaz, ma vanê **heval**." (Cobîn)

hewnîyayîş: bakmak

"**Hewnêno** reqînê oxlaqê yê kewt ser." (Cobîn)

hêdî: artık

"Welle ina **hêdî** zana çi kena çêlek kena." (Kêtû)

hêl: taraf, cihet

"Taydê în şinê ver **hêldê** Qiziltepe." (Kerêcin)

hinik a: işte, işte ... dir

"... **hênîk** amerda." (Kêtû)

hêş: çadır

"Ez şeş-hewt serrî binê **hêşan** di bîya." (Tomat)

hilik: koyun

"Koyun, zazatey **hilik**îma vanê." (Çepenya)

hinday: o kadar, onca

"Gedê mi xeylî geşay, ez **hinday** nêgeşaya." (Cobîn)

hin: işte, haydi

"**Hin** to rê qoq û derzenî û meşes." (Cobîn)

hinik a: işte, işte ... dir

"Pîrekêda **hinik a** gemî d' a, to berê aya pîrek dê." (Çepenya)

hînk o: işte, işte ... dir

"We **hînk o** Elazix d'." (Kurşêran)

hino: öyle

"**Hino** biberî yano têşt pir bo. Ina xu rê roşena bermena." (Kêtû)

holik: kulübe, alaçık

"Binê hêşan ra ez narê kewta **holika**." (Tomat)

hol kerdiş: zıplamak, hoplamak

"Ma xu **hol kerdê**, biskanê ma jî xu ma dir **hol kerdê**." (Tomat)

Homa: Tanrı

"**Homa** mi rê bêro îman o Qur'an." (Tomat)

huna: öyle

"Yanî, tayê **huna** vanê, nêzana zur a. (Cobîn)

hunîk î: işte, işte ... diler

"... xurubê tut-mutan estê, **hunîk î** kirdasî vanê." (Cobîn)

hunî: b. **hino**

"**Hunî** nîyo Hewê?" (Cobîn)

hunîk a: işte, işte ... dir

"Dewa kê bawedê mi, **hunîk a** Qerejdax a cor [r]a ya, namê yê Dirik." (Kêtû)

hunîk o: işte, işte ... dir

"Ma verê hamey, epey zemanêk o, bi hewtay-heştay serr, heştay, se serr. **Hunîk o** se serr virazîya." (Şawêrdî)

huno: b. **hino**

"Kerdê patîlî ardê day heywanî, a **huno** kerdê." (Şawêrdî)

hûdî: bir renk (bir tür mor)

"Zerd, zerd, ma zerdî nay xu ser. Gulukê î n û tay zerdî jî day piro, heya nija zerdî. A nija ra, anê temezîyê sûrî ê anya, ma inî ra vatê ê **hûdî**; yanî yi ê veyvan bî." (Şawêrdî)

hût:cadı

"Wurzena şına, şına, inya kena tê **hûtî** yê; tê lênê qîrî-qetranî ser o giryenê." (Kêtû)

imşo: bu gece

"Vano, wulle ez**imşo** şına." (Çepenya)

ina: bu (dişil)

"Va, inê biranê ya vatê, law ma se bîyo **ina**." (Kêtû)

inday: bu kadar, bunca

"Yanî texmînî olarak ez jî **inday** zana." (Şawêrdî)

inê: bunlar

"Ma heremî viraştê, tevnî, pelasî, **inê** cilê nexşînî." (Şawêrdî)

inî: b. **inê**

"**Inî** wur dî gedê imşo amê, nobetey mi girewta." (Çepenya)

inka: şimdi

"**Inka** estê, çawa?" (Cobîn)

inkay b. inka

"Yaw vano, **inkay** ma to ra vanê ti qebûl nêkenê, keko ti gere ma rê sond bûrê."
(Çepenya)

ino: bu (eril için)

"Vanê, **ino** telik ê kê bo, ezo xu rê bîyarê." (Kêtû)

inya: böyle

"Ê wellehîn, a ma çîyo k' zanê, **inya** w' Pînar." (Şawêrdî)

irşawitiş: göndermek, yollamak

"Ayê wur dî nobetçiyêk to imşo **irşawitî**, rew wa bî." (Çepenya)

ispar: atlı, süvari

"**Isparan** kay kerdê ..." (Cobîn)

îjar: bu sefer

"Nê şinê, şinê simer zî rijyeno, rijyeno. Pîr jî **îjar**, şinê xu rê banêk vînenê, konê de."
(Cobîn)

în: onlar

"Taydê **în** şinê ver hêldê Qiziltepe." (Kerêcin)

jintî: elti

"Erê, ma **jintîyê** pê yê." (Şawêrdî)

jî: de, da

"E **jî** berdêl bîya, tew ê mi, ez yaban ra arda." (Kêtû)

kalik: kavun

"Mesela ma vanê, **kalik**. Tirkî vanê, kavun. Kurmancî vanê, petêx. Inî cîranê ma [palîyijî] vanê, beşla. (Kerêcin)

kamek: çeşme

"Ma vanê, îneyî, **kamekî**. Ê qicî ma vanê, **kamekî**. Ê xorînî bî, kûrî bî ma vanê, îneyî.
Ê ridê erdî serî ma vanê, **kamekî**."

kamcî: hangî

"Ma vato, mezelê î **kamcî** yê?" (Şawêrdî)

kanca: nere

"Şeynan ki yê, **kanca** ra amê." (Bîra Mehemed Axa)

keçê: kız (hitap hali)

kevn: kalın kumaş (?)

"Erê, qumaşî ra ma vanê **kevn**. Yanê ma perde viraştê, perdo qalin û a ma huno bi? Xeymi d' ma yaşamîş biyê." (Şawêrdî)

kê-I: kim

"Vanê, ino telik ê **kê** bo, ezo xu rê biyarê." (Kêtû)

kê-II: kişi

"Panc-şeş berî tede bî û **kê**xu quluz kerdê." (Şawêrdî)

ki: kim

"Şeynan **ki** yê?" (Bîra Mehemed Axa)

kiçî: kişi

"Çevredê ma d' **kiçî** nêvano kirdasî" (Kerêcin)

kiho: b. **kuho**

"Erê, zo pîyanzo **kiho** bo, çik hardî bibi, kerdê pincar, girêynay." (Şawêrdî)

kin: tuluk, tulum

"**Kindî** yeno mi vîr, **kinî**, awe kerdê **kinan**, **kinî** zê kêvatên, kê buzdolabî ra vetê. Awa în cemedin bî." (Kerêcin)

kind: b. **kin**

"Ma fek girêdayê û ma la kerdê mîyanedê **kindê** xu ro û ma wegirewtê, bin de he, he, he." (Şawêrdî)

kirmanc: Kurmanc

"**Kirmancî** [kurmancî], mîyandê ma d' keyêk, didi **kirmancî** estê." (Cobîn)

kirmancey: Kurmanca (Kurmanci lehçesi)

"Yewdo kirmanc arenê, gere ti yîn d' **kirmancey**[kurmanckî] biarê." (Cobîn)

kirmancî: b. **kirmancey**

"Êkirdasî peyvîyenê, **kirmancî**[kurmanckî] peyvîyenê." (Cobîn)

kitim bîyayîş: nüfusta yazılı olmamak, nüfus kaydı olmamak

"Ino biray mi, wexto kerdo şoro eskerey **kitim bîyo**." (Cobîn)

koçen: meşe tomurcuğu, gonca

"Dar wextî pelî pa çinê bî, zimistanî ci ra vatê, hawê ma dimlî ma vatê **koçen**. Yanî inya çikê în serekê în, werdê heywanî." (Şawêrdî)

kuho: 1) mavi 2) yeşil

"Awe vera ser day û **kuho** bîyê." (Şawêrdî)

kulfet: genelde erkeklerin aileleri için, yani bakmakla yükümlü oldukları kişiler (eş, çocuk) için kullandıkları bir sözcük

"Tew belkî Seyîdxan û **kulfetê**xu ama ban." (Şawêrdî)

kurmancey: b. **kirmancey**

"Anewe **kurmancey** zî degşik a, ê ma w' hêldê Cizîr-mizîr yew nîya." (Cobîn)

kuro: oğul, ulan, yahu

"**Kuro**law vano, anaka bi kirê û bi utêlan nêvêreno." (Çepenya)

lakan: vıcık (çamur)

"Heta nêja warway, **lakan**, heta zeredê Cobîn ma warway amê. Pancas kîlometre. Çamur, **lakan** û newe zî eskerey ra hama. (Xarawara)

lêr: yavru, yılan yavrusu

"Na dor Hebbenar awe wena, mar kona vêrê yay. Va, mar gird bena, **lêrî**tede virazîyenê." (Cobîn)

liva: yapağı

"Sukan ra hamê lûçî bi, **liva** kerdê, kulav yê jî peşmî ra viraştê. Hema jî Sêwregî in ra virazenê." (Şawêrdî)

medreb: çeltik tarlası, pırınç tarlası

"Nija ma çeltûk ramitê, **medreb** îşte." (Şawêrdî)

"Mesele ê **medreb**î estê tapûyê bana estê, wekî dintapûyê cayk-mayk çin yê yanî." (Şawêrdî)

mehelî: b. **darâ meheli**

mehlic: meheli.

"Belek yê zî **mehlic** o." (Xarawara)

me'lic: b. **mehlic**

"Ez xanan ra geyraya, mi tay devê xanêk [di] dî, mi va, enê devê **me'lican** ê." (Xarawara)

me'mele: yarıcılık (hayvan bakıcısı ve sahibi arasında)

"Heywanî danê pê, heywanî me'mele danê pê; ma vanê rastmal, **me'mele**, raştmal. Wey kenê, zêdanîyay ci çi virazîyo nîme kenê, a hino yo. Tim heywan ça bo, serr qedyena, piro zêde benê. Di serran ray hîrê ray par kenê, nîme yê rê, nîme yê rê." (Xarawara)

meqlatik: tekerleme

"Welle verê **meqlatik**î tew ez gedek bîya, mi vatê." (Şawêrdî)

meqlatikçî: tekerleme söyleyen

"Ê şima hamê ina dewe, çira şima nêşî hetê Eyoy, Eyo **Meqlatikçî**? Eyo, hikayê verî xeylî het bibî, gere [şima] bişî kêdê yê, a nayîk a nija wazena vîstê deko ereba." (Şawêrdî)

mer'î: mera

"Nija **mer'î** ma zaf nêverdaya, nê menda; ma pêro kerdê erdî." (Tomat)

merselik: mesel, masal

"Wurzena vana, ka peşmîya xo mi d', ezo burî; heya dana şanî -vana- tê ez to rê bikê peng-pengî. -De **merselik** î ha!- û welle dana ci wena, dana şanî kena peng-pengî.

meşeyayîş: yürümek

"To dî Xalo Mela to vatê, eskerey ra ez bi lingî -to va- mi sewlê xu vetê, ez warwatey **meşeyaya**." (Xarawara)

mezel: mezar

"Vanê, yew kişîyayo, ma kenê **mezel** ra vecim." (Aywêrî)

mêrdek: b. **mêrmek**

"Inê şinê kenê cenyek ro dê, **mêrdekî** kişenê." (Aywêrî)

mêrmek: adam, adamcağız

"Û va, **mêrmek** rema, milletî vera dim da.

miverd: kible, güney, aşağı taraf

"Qîyame û **miverd**, qîyame yanî cor, qulbe jî **miverd**." (Hoz)

mîra-mîra: bir çocuk oyunu

"Ma keynekan destê pê girewtê, ma **mîra-mîra** kerdê. Lajekan jî xu rê uja çeq kay kerdê." (Şawêrdî)

na rey: bu kez, bu kere, bu sefer

"Qabê yew bize yewbînî kişenê, olayî virazenê, dişminatey ancenê; bi se bize û pes **na rey** cê werîyenê. (Çepenya)

na rê: b. **na rey**

"**Na rê** sira yeno nê biran" (Kanîpank)

naja: bura

"Uja ra ma hamê **naja** Girdê Reza, çîqa ser Girdê Rezan a mendê, e nêzana; dim ra na rê hamê **naja** Kêtû." (Şawêrdî)

narey: artık

"Nê çend heme biray amê nija, **narey** her yew bîyo eşîr." (Çepenya)

narê: b. **narey**

"Şel dewa Lic a, **narê** uja ra ma hamê naja Girdê Reza." (Şawêrdî)

nayîk a: işte, işte ... dır

"A **nayîka** nija ..." (Şawêrdî)

newe: şimdi

"Ma vanê, **newe** amnan o." (Kerêcin)

nexşîn: nakışlı, işlemeli

"Ma heremî viraştê, tevnî, pelasî, inê cilê **nexşînî**." (Şawêrdî)

nêja: b. **naca**

"Bîngol ra werîştê hamê Dîyarbekir û tabî hêdî **nêjan** ra vilay bî. Her kesî xu rê yerleşimêk viraştê, tede yerleşmiş bîyê." (Şawêrdî)

nija: b. **naca**

"Mesele qederê vîst-hîris serr ê pey ro hamê **nija**, yerleşmişê nijay bîyê." (Şawêrdî)

o: ve

"Şanêk ez anya nobetçî bîya, ez **o** usttegmenêk bî." (Şawêrdî)

oja: b. **uca**

"Ma şî **oja**, ma hewnîyay, şaher a qeymo sîya w'." (Xarawara)

olaq: binek hayvanı, at

"At, ma vanê **olaq**." (Kanîpank)

oricî: küçükbaş hayvan sürüsü

"Pesî ra ma vanê pes, yê [yanî şeynan] vanê **oricî**." (Kurşêran)

oxlaq: b. **olaq**

"Isparan kay kerdê, yanî bi **oxlaqan** a ha, kay kerdê." (Cobîn)

paşa rê: yoldan geçiş parası (Kurmanca: baca rê)

"**Paşa rê**, wê çaxî, ma vajim kerwanî vêrtê. Şiyê vatê, heqê vêrtişê raydê erdê dewdê mi, erdê mi, ti yo çiyê mi dê." (Cobîn)

patîl: burma (burulup kurutulan ot demeti)

"Kerdê vaş ma ci ra vanê **patîlî**. Kerdê **patîlî**, ardê day heywanî. A huno kerdê." (Şawêrdî)

pa vindertiş: 1) beraber kalmak 2) başvurmak veya talepte bulunmak suretiyle yardımını almak

"Êdî mîyandê ma, tabî ê k' hamê, ma vaji çewre ra hamê vato, ena 'eşîra sefan a, 'eşîr gird a, ma xu rê **pa vinderi**." (Şawêrdî)

"Yê jî mesele biray sefî nîyê, yê jî sonradan hamê sefî ya **vindertê**." (Şawêrdî)

peng: çile (iplik vb. için)

"Wurzena vana, ka peşmîya xo mi d', ezo burî; heya dana şanî -vana- tê ez to rê bikê **peng-pengî**. -De merselikî ha!- û welle dana ci wena, dana şanî kena peng-pengî.

peye: 1) adam, erkek

"Çunkî **peye** w' pîrekî wexto k' dekooy pê destî yanî Homay vato, heram, heram o." (Kanîpank)

2) koca (eş)

"[Cinî] Va, ezo **peyedê** xu dir bê, yano ci nêvisîya." (Tomat)

pey ra: arkasından, sonra

"Welle di sey û pancês, di sey û hewtês serî verê yanê 'eşîr yanî, namê na 'eşîr esto cira **pey ra** êdî ma nêzanê." (Şawêrdî)

pey ro: sonra

"Mesele qederê vîst-hîris serr ê **pey ro** hamê nija." (Şawêrdî)

peyv: 1)sözcük 2)söz

"Melek, ez tamam **peyvê** yay fahm nêkena" (Bîra Mehemed Axa)

peyvîyayîş: konuşmak

"Ez û kulfeta xu, ma zazakî **peyvîyenê** û ma gedekan dir kurmancey peyvîyenê." (Kurşêran)

pêdir: birlikte

"Yê jî mehelfî, tê kokê înanê şeş heme biray **pêdir** hamey." (Şawêrdî)

pêsîr: meme, göğüs

"Ma vanê, filankesî inkê çîçokî viraştê û hunîk î **pêsîrî** viraştê." (Bîra Mehemed Axa)

pêşî: öncekiler, atalar

"To dî yê jî, zê hawadê **pêşî**yan tê cê ra vajîyaw." (Şawêrdî)

piçê: biraz

"Ê ma kurmancey ra **piçê** nizdî ya." (Kerêcin)

piçikî: biraz

"**Piçikî** virazena, kena-nêkena nêqedyeno." (Kêtu)

pirên: entari (gecelik entari)

"**Pirên**anê wadê xu dano xu ra, gîysîyê wadê xu dano xu ra." (Aywêrî)

pirîn: b. **pirên**

"Vano, **pirînê** dayî to bihelesîyê hema to rê dadîyêna bîyarê." (Cobîn)

pîrek: 1) kadın

"Ti feqîrê Elay **pîrek** a, bi to tenya nêbeno no îş." (Aywêrî)

2) karı (eş)

"Zemanê Harunê Reşît, hîrê**pîrekêdêci** bîyê." (Aywêrî)

qabê: için

"De ka, mesele î, de'wê î çî ya, serr çîqa d' amê, **qabê** çinay amey, ma yê nêzanê."
(Cobîn)

qarunç: orak, küçük orak

"Ma **qarunç**ay xu weda, ma şim puş." (Tomat)

qederê: biraz (az bir zaman)

"Va, **qederê** mend, di hebî haman ra hamey." (Şawêrdî)

qeldayîş: çevirmek

"Hamî **qel da** kurmancey." (Tomat)

qeysî: kadar

"**Qeysî** to nêzana." (Kerêcin)

qic: küçük

"Vatê, a gird [kênek] normal rind bî. A orta -vatê- pîs bî. Vatê, a qic xeylî rind bî.
(Cobîn)

qilçix: bir tür yabancı buğday

"De Pîra Hecî Hel vatê, ma ena **qilçix** kuyay." (Şawêrdî)

quzvan: çitlembik, melengiç

"Ez û Fatma Gezşêxî ma va, ma şim tayê **quzvanî** bêya."

qît kerdiş: budamak, kesmek

"Huno kerdo k' pirênan, we xu viran keno, şûrî dano vê ro, **qît keno**, kişeno."
(Şawêrdî)

qîyame: yukarı

"**Qîyame** û miverd, **qîyame** yanî cor, qulbe jî miverd." (Hoz)

qoq: kuka (dantel ipliği yumağı)

"Hin to rê **qoq** û derzenî û meqes." (Cobîn)

qulbe: kible

"Qîyame û miverd, qîyame yanî cor, **qulbe** jî miverd." (Hoz)

rastmal: b. raştmal

raştmal: yarıcılık (hayvan bakıcısı ve sahibi arasında)

"Heywanî danê pê, heywanî me'mele danê pê; ma vanê rastmal, me'mele, **raştmal**.
(Xarawara)

rewêna ra: çoktan beri, epeydir, hayli zamandan beri

"Narê **rewêna ra** mi ina terk kerda êdî." (Şawêrdî)

rê dayîş: göstermek

"Ma vato, mezêlê înan kamcî yê mesele, **rê** ma **bidê**. **Rê** ma **dayê**, ma şîyê mezeldê înan ser." (Şawêrdî)

riblî: çeyrek (altın)

" Bazino **riblî** ma ci rê nêgirewt." (Şawêrdî)

ruenê hîzî: tereyağı

"**Ruenê hîzî** wedertê, a zimistanî we bi." (Şawêrdî)

salix dayîş: 1) bilgi vermek 2) salık vermek, tavsiye etmek

"Ray yewdo yaşlı **salixî** day vato, zana kam o." (Şawêrdî)

"Wa Xal Celal **salixanê** xo bido." (Xarawara)

saylan: salyane (Osmanlılar döneminde alınan bir vergi)

"Yaw Mîrê Hekarîyan, no Şawelî yeno ser zozanê to, çerêneno û ti ne bêşêk ne **saylanêk** ne tenekê ruen ne tenekê penîr ne verêk ne çîyêk ti ci ra nêgêrenê.

ser û çim: yüz, surat

"Merdim vejeyno, yeno hewş. Ser destanê xu şuweno, **ser û çimanê** xu şiweno." (Aywêrî)

serray: yıllarca, senelerce

"**Serray, serray** gonya yê merdimî day, heqê yê." (Kerêcîn)

seyîn: nasıl

"**Seyîn** îcab keno, ci rê nuxta virazeno." (Cobîn)

sêv: elma

"Ê tabî ma sînordê kurmancan d' ê, a mesele ma vanê "**sêv**" yê vanê "say". Ma nêvanê "say", ma vanê "**sêv**" mesele." (Şawêrdî)

sipîgewr: bembeyaz

"Yalniz mesele çîyo k' zêde gewr bo, ma vanê **sipîgewr** o. Yanî zêde gewr o. Mesele ma vajê, vewre Qerecdax a kona, law -ma vanê- Qerecdax **sipîgewr** kerdo. Yanî durî ra gewr kerd ha." (Kurşêran)

sî: taş

"Banê ma verê inya bî, sade **sî** bî." (Şawêrdî)

sîrim: yabanî sarımsak

"**Sîrim** va, verê fekdê çeman d' hamê, ama anewe çin ya." (Şawêrdî)

Sîya xu çokdê xu ro dayîş: kendi eliyle kendi işini bozmak

"Va, de şo, to **sîya xu day çokdê xu ro;** bicehnim şo! Siktirê yî day." (Xarawara)

şaher: b. şaxer

"To dî, çiyêk çinê bi, ma heywanê xu berdê **şaheran.**" (Cobîn)

şane kerdîş: taramak

"Mû şane kerdê, kerdê herîr, cê day." (Şawêrdî)

şaxer: yanardağ, volkanîk

şerqî: Yezidi (bir Yezidi aşireti)

"Dumlû kokê yî **şerqî** yo, ma ra nîyo; **şerqî** yo, **şerqî** êzîdî yo." (Şawêrdî)

şûl: kılıç

"Aşiqî ver **şûl** daw kiftê yî yo raştî ro, kift cira kerdo." (Şawêrdî)

taynekî: azıcık, birazcık

"Ayla yî kiçê newe nê menda, **taynekî** mendê." (Kurşêran)

te'da: güçlük, zorluk, haksızlık

"Nanê xu weno şino her kes, tew **te'da** kêçî nêna." (Şawêrdî)

teme: tembih

"Vano, lawo **teme**ymi to, ti gerek sond nêwerê." (Çepenya)

teme kerdîş: tembihlemek

"Law -vano- bêrî e **teme bikêto.** (Çepenya)

tene: tahıl, hububat; buğday

"Û rayna **tene** kerdê ci, bîyê germîya doyîn." (Şawêrdî)

tenya: yalnız

"We **tenya**, Şawelî **tenya** yeno uca." (Kanîpank)

tevir: kazma

"To dî ma qazme ra vanê **tevir**, yê [palîyijî] vanê zegne." (Kerêcin)

tê [têde]: hepsi

"Ferq çinî yo, çunkî ma **tê** zaza yê." (Kerêcin)

têr [têdir]: hepsi, tümü

"Zazay ma y' mehelî **têr** şa'fî yê, henîfî çin yê" (Kanîpank)

têdir: ile birlikte

"Wexto kalikê ma amo, aşiqê yê **têdir** amê; ê jî vanê, ma mehelî yê." (Aywêrî)

uca: ora, orası

"Ma **uca** ra weriştê, amê, ferman ma werişto." (Aywêrî)

uja: b. **uca**

"Çend heme biray **uja** ra werzenê, Bîngol ra werzenê, se û pancas ser verê cû Bîngol ra werzenê yenê." (Tomat)

una: böyle

"A meseley ma **una** ya." (Cobîn)

vakir: kuzey

"Textê mêrmekî verê xo dano **vakir**." (Çepenya)

"Bi emirdê Homay textê nê mêrmekî zî şino hêldê **vakir**, qumî ya maneno." (Çepenya)

vecîyayîş: çıkmak

"Cenek kenê têmîyan ra, **vecenê** teber." (Çepenya)

ven dayîş: çağırmaq

"Şinê **ven danê**, yeno hewnêno, e, insanêdo aqilî yo, menawir o." (Aywêrî)

veyvitey: gelinlik

vêrtîş: geçmek

"Şîyê vatê, heqê vêrtîşê raydê erdê dewdê mi, erdê mi, ti yo çîyê mi dê." (Cobîn)

vîz: ayak

"De ê nêvanê "ling", yê vanê "**vîz**", **vîzesta** ya." (Şawêrdî)

vîzêr: dîn

"Vîzêr e **wurîştâ** ..." (Cobîn)

vîzêrî: b. **vîzêr**

"Va, **vîzêrî** kerd pesê xu veradê vera nêda, da pêro ez vana qey." (Şawêrdî)

warwatey: yalınayak, çıplak ayakla

"Ez **warwatey** meşîyaya." (Xarawara)

we (n): o

"Yaşê Ziboy dormedê heştay û panc hunî yo, **we** hema ma rindîr zano." (Hoz)

we hêl: o taraf

wedayîş: kaldırmak

"Anewe jî ma çîyê zimistanî **wedanê**." (Şawêrdî)

"Erê ma jî sebze wedanê, ma jî çî-mîyo huno **wedanê**." (Şawêrdî)

wek din: Kurmancca'da "-den başka, başka"

"**Wek din** ez nêzana." (Kerêcin)

welle: b. **wullehî**

"**Welle** mesele anya ya." (Hoz)

wellehîn: b. **wullehî**

"Eynî şina pancas milyarî **wellehîn** pa zerdan a, pa keye, zêde zî şina." (Xarawara)

welx: yaprak (?)

"Va, ma heywanî kerdê ay xeymandê sîyayan û -va- ma darî birnay; **welx** çinê bi, ma koçen day heywanî." (Şawêrdî)

wê: o

"**Wê** çaxê çaroxî bî." (Xarawara)

wêja: ora

"De wexto **wêja** ra amê, texmîndê mi, wextê zî zazay bîyê." (Çepenya)

wullehî: vallahi

"**Wullehî**, xeylî, mesele milletê ma xalib degşik naman nano pa." (Kurşêran)

wur dî: her iki, her ikisi

"Inî **wur dî** gedê imşo amê, nobetey mi girewta." (Çepenya)

wuriştiş: kalkmak

"Vizêr e **wurišta**, ez û Fatma Gezşêxî ma va, ma şime tayê quzvanî bîya." (Cobîn)

xalib: genellikle, ekseri, çoğunlukla

"**Xalib** bawandê xu ser qeyîtlî yê." (Cobîn)

xalim: b. **xalib**

"Mesela **xalim** ma şinê Qerecdaxdê xu." (Kurşêran)

xaşernayîş: haşat etmek

Nêza vîst û çend guley ginay Caxoy. Gina ajay Caxoy, yew uca vecîya, pîrînê Caxoy **xaşernay**. (Tomat)

xeletnayîş: 1) yanlış yapmasına neden olmak, şaşırtmak, yanıltmak 2) yanlış yapmak, şaşırmak

"Ê ma zazakî nêzana, ez **xeletnena**." (Kêtû)

xeym: çadır

"Wê çaxê Qerecdax a, **xeyman** d' bîyê." (Cobin)

xu: kendi

"Cirê dismala qelema hurr girewtê -ti nêzana senîn ê- û kitan serê **xu** zî girê day." (Xarawara)

ya: o (dişil)

"Şima imşo nobetê **ya** bigê, heta serê sibay." (Çepenya)

yano: yani

"**Yano** kê bawedê to verê dewe d' bi?" (Xarawara)

yê-I: o (eril)

"Hewt tene lajêdê **yê** bîyê." (Cobîn)

yê-II: onlar

"**Yê** hema mîrekî yê." (Aywêrî)

yî-I: b. **yê-I**

"Dumlû kokê **yî** şerqî yo." (Şawêrdî)

yî-II: b. **yê-II**

zazatey: Kırmancca, Zazaca

zerçal: 1) keklik yuvası 2) kuş veya tavuğun açtığı çukur

"Bawer bike, **zerçalê** her heywanî tede bî. Her dar se heb **zerçal** pa bî." (Cobîn)

zirçal: b. zerçal

"Erê, şeynan vatê 'hêlînê **zirçalan**', ma jî vatê 'hêlînê zerecan'." (Hoz)

zerrî pêdir girewtîş: birbirini sevmek

"Şivane ci ra çîk beno, **zerî pêdir gêrenê**." (Cobîn)

zerrî tey girewtîş: sevmek, aşık olmak

"Di gedeydê xu zewejnaybî zî, keyfê yî waşt zewejîya, **zerrî tey girewt** û zewejîya."
(Şawêrdî)

zewejîyayîş: evlenmek

"... keyfê yî waşt **zewejîya** ..." (Şawêrdî)

zeyî: gelinin evlenme sonrası baba evine yaptığı ilk ziyaret

"Vanê, şî **zeyî** ..." (Tomat)

zog: balyoz

"Vanê 'balyoz', to dî pê kere-meran şiknenê, ma vanê zog." (Kerêcin)

PEYNÎ

Seba ke fekê meheliyan verê nêamebi nuştîş, amancê na xebate o bî ke fekê meheliyan bido şinasnayîş. La wexto ke ma dest bi na xebate kerd, ma dî ke tena meheli ney heme kirmancê (zazayê) derûdormeyê Qerejdaxî nê nê şinasnayîş û hayîya zaf kesan înan ra çin a. Çimeyanê nuştekiyan de zaf zaf tay behsê înan bîyo. Coka ma mecbur mendî ke derheqê nê kirmancan de tayê melumatê umumî bidê. Beşê yewin yê xebata ma de o melumato ke ma peyda kerd ca gêno. Sey dewanê meheliyan, xerîteyê nê dewan, nifusê înan, mintiqaya Çewlîgî ra barkerdîşê (koçkerdîşê) înan.

Kirmancê derûdormeyê Qerejdaxî, sey yew eşîra girde, bi nameyê "mehelî", "meheliyan", "me'lic" name benê la heme kirmancê na mintiqa, mensubê eşîra meheliyan nîyê. Dewê meheliyan resmîyet de girêdayeyê qezaya Dîyarbekirî Çinar, qezaya Mêrdînî Dêrike û Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî yê.

Dew û mezrayanê kirmancan (zazayan) yê na mintiqa ra 44 hebî resmîyet de girêdayeyê qezaya Çinarî yê. Nê 44 heban ra tena şarê dewa Herbelî (Kuyuluhöyük) eşîra meheliyan ra nîyo. Heşt dewê kirmancan resmîyet de girêdayeyê Şaredarîya Rezan ya Dîyarbekirî yê. Nînan ra 3 hebî dewê eşîra meheliyan ê, 5 hebî zî eşîra meheliyan ra nîyê. Dew û mezrayanê qezaya Derike ra 28 hebî, dewê meheliyan ê. Yanî **80dew** û mezrayê kirmancanê derûdormeyê Qerejdaxî estê. Nê dew û mezrayan ra **74hebî**, dewê eşîra meheliyan ê.

Eşîra meheliyan nê şeş beran ra virazîyaya: haman, husukan, kalayîban, sefan, şeynan, xaltan. Haman ewro hîna zaf kurmanckî qisey kenê. Dew û mezrayê haman 5, yê husukan 3, yê kalayîban 7, yê sefan 27, yê şeynan 17, yê xaltan 9 heb ê. Goreyê îstatîstîkanê TÛİKî yê serra 2015î, nufûsê heme eşîra meheliyan 27491 o, dewê ke na mintiqa de yê û kirmanc ê la eşîra meheliyan ra nîyê nufûsê înan 2916 o. Meheli û kirmancê bîni yê na mintiqa pêsero 30407 kesî yê.

Goreyê melumatê fekkî yê ke ma xebata warî de peyda kerdê, kalikê eşîra meheliyan Îraq ra şîyo mintiqaya Çewlîgî, uca ra zî şîyo Qerejdax.

Beşê dîyinî de ma waşt ke fekê meheliyan bi şeklêko umûmî bidê şinasnayîş. Yanî ma hetê vurîyayîşê (bedilîyayîşê) vengên û gramerî ra fekê meheliyan û kirmanckîya standarde day têver û resay nê peynîyan (netîceyan):

1. Seba ke meheli ewro mintiqaya kirmancan ra dûrî yê û derûdormeyê înan de kurmancî estê, nê halî ziwanê înan ser o zî tesîr kerdo. Mavajî, fekê meheliyan de çekuyê kurmanckî zêde yê. Nimûne: *carna, civîn, çawa, çêlek, dewş, îjar, kuro, peyv, peyvîyayîş, pêsîr, pîrek, sêv, wek din.*

2. Tayê karakterîstîkê fekê Çewlîgî fekê meheliyan de çin ê. Mavajî, fekê Çewlîgî de diftongî (*ua, ue, ui, uî*) estê la fekê meheliyan de çin ê.

3. Çiyêko balkêş o ke tayê formê kehenî yê ke ewro zaf mintiqayan de vindî bîyê, fekê meheliyan de mendê. Sey numûne, "*Kirmanckî de goreyê qaydeyê antişî, raweya emrî de seba kesê yewhûmarê dîyinî, karê ke bi "-re" qedênê, tayê fîlan de demê nikayînî de û tayê mintiqayan de antişê emrî de no "-re" vindî beno.*"⁹⁴ Çend nimûneyî:

"*Ne veyv, a hewt-heşt gedan arena jî anê pirênan nêdanê xu ra.*" (Şawêrdî)

"*Ez meaşê hîrê aşman gêrena.*" (Bîra Mehemed Axa)

"*Ê mi bîyarê ezo şî.*" (Xarawara)

"*Nê memurî vengû mi da va, abê bêrî.*" (Xarawara)

No "-re"/"ro" ewro mîyanê kirmancanê Qerejdaxî û Modanî (Motkanî) de mendo.⁹⁵ Nê her di mintiqayî zî mintiqaya kirmancan (zazayan) ra îzole bîyê. Beno ke nê îzolebîyayîşî ra înan tayê formê çekuyan pawitê.

4. Tayê çekuyî ma fekê meheliyan tena de tesbît kerdî, ma ferhenganê kirmanckî de rast nêamey. Nimûne: *dara meheli, ennik, hatik, hilik, hûdî, oricî, şaher/şaxer.*

5. Fekê meheliyan de tayê çekuyî bi suffîksê "-tey"/"-ey" virazîyênê. Ma tîya çend nimûneyan û manaya înan ya tirkî nusenî: *axatey* (ağalık), *dişminatey* (düşmanlık), *kurmancey* (Kurmancca), *veyvitey* (gelinlik), *warwatey* (yalınayak), *zazatey* (Zazaca). Çîyo

⁹⁴M. Malmîsanij, Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2015, r. 234.

⁹⁵Malmîsanij, "*Kirmanckîya (Zazakîya) Motkî û Hewelî ra*", Kovara Vateyî, Stockholm, Hûmare: 6 (Payîz-Zimistan, 1998), r. 17.

balkêş o ke nînan ra çekuyê "kurmancey" û "zazatey" na mana de sewbîna cayan de nînê vatiş.

6.Fekê mehelîyan de, sifetê nîşanî yê nêrî, seba dûrî "aw" yan zî "we" yo. Yanî "o"yê kirmanckîya standarde, fekê mehelîyan de "we" yo. Mehelî, herinda "O lajek waneno"yî de vanê "We lajek waneno".

7.Sey zemîrê kesî yê hîrêyine yê yewhûmarê nêrî "we" zî esto. Nimûne:

"Yaşê Ziboy dormedê heştay û panc hunî yo, we hema ma rindîr zano." (Hoz)

8.Eksê zaf fekanê kirmanckî, fekê mehelîyan de partîkelê demê ameyoxî vîndî nêbîyê. Fekê mehelîyan de partîkelê "go" û "do"yî zaf yenê şuxulnayîş. "Go" û "do"yî ra teber ma fekê mehelîyan de nê partîkelê demê ameyoxî zî tesbît kerdî: "eko", "yo", "wo", "o".

9.Fekê mehelîyan de îzafê, bi "-ê" zî virazîyêna la hîna zaf bi "-dê"yî virazîyêna. Mavajî, formê "ortedê keyî" formê "ortê keyî" ra hîna zaf yeno şuxulnayîş.

ÇİMEYÎ

A)Kitabî û Kitaban ra Beşî

Bitlisi, Şerefhan; Şerefname Cîlt- I Kürt Tarihi, Farsçadan Çeviren: Abdullah Yegin, Nûbihar, İstanbul, 2013.

Çağlayan, Ercan; Zazalar, Tarih, Kültür ve Kimlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Demir, Abdullah; XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 04-06 Mayıs 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2012.

Dolgun, Rıdvan; “Türkiye’de Zazaca Nerelerde Konuşuluyor”, II. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2012.

Farqînî, Zana; Ferhenga Kurdî-Tirkî, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, 2004.

Gökalp, Ziya; Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

Grûba Xebate ya Vateyî; Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî/Kirmanca (Zazaca)-Türkçe Sözlük, Amadekarê çape: M. Malmîsanij, Mehmet Uzun, J. İhsan Espar, Çapa pancine ya hîrakerdîye, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2016.

Grûba Xebate ya Vateyî; Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî), Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005.

Guntaş Aldatmaz, Nadîre;Folklorê Kirmancan Ser o, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2014.

Hadank, Karl; Zazalar ve Zaza Dili, Almandan çeviren: Erol Sever, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara, 1994.

Haspolat, Yusuf Kenan (Editor); Medeniyetler Kavşağında Bir İlçe Çınar, Çınar Kaymakamlığı, MRK Matbaası, Ankara, 2015.

Lezgîn, Roşan; Toplumsal Kürt Gruplarından Zazalar (Köken-Coğrafya-Din-Dil-Edebiyat), Roşna Yayınevi, Diyarbakır, 2016.

Malmisanij; Zazaca-Türkçe Sözlük, Jîna Nû Yayınları, Uppsala, 1987

Malmîsanij; Kird, Kirmanc, Dimili veya Zaza Kürtleri, Deng Yayınları, İstanbul, 1996.

Malmîsanij, M.; Kürtçede Ses Değişimi, Vate Yayınevi, İstanbul, Birinci Baskı, 2013.

Malmîsanij, M.; Kurmanca ile Karşılaştırmalı Kırmanca (Zazaca) Dilbilgisi, Vate Yayınevi, İstanbul, 2015.

Muhammed Emin Zeki Beg; Kürtler ve Kürdistan Tarihi, Dokuzuncu Baskı, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2015.

Noel, E.; Diary of Major E. Noel on Special Duty, 1919 (Nusxaya PDFî)

Pakalın, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.

Şeref Han, Şerefname Kürt Tarihi, Arapçadan Çeviren: Mehmet Emin Bozarslan, Ant Yayınları, İstanbul, 1971.

Vate Çalışma Grubu; Türkçe-Kırmanca (Zazaca) Sözlük/Ferhengê Tirkî-Kirmanckî (Zazakî), Basıma hazırlayanlar: M. Malmîsanij, Mehmet Uzun, J. İhsan Espar, Vate Yayınevi, Dördüncü basım, İstanbul, 2011

500 Yıllık Terkan (Tirikan) Tarihi, Diyarbakır

B)Tezê Çapnêbîyayeyî

Durç, Safiye Ateş; Türkiye’de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programı, Ankara, 2009.

Öçal, Serdar; Awayê Lêkirina Navan Li Herêma Dêrikê (Lêkolîneke Onomastîk-Sosyolojîk), Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan, Teza Lîsansê Berzî, Mêrdîn, 2016.

C)Meqaleyî

Dirihî, Ehmedê;“Dewê Qezaya Çinarî ke Kirdkî Qisey Kenê”, Newepel, Dîyarbekîr, Hûmare: 78 (Tebaxe 2015)

Dirihî, Ehmedê;“Dewê Qezaya Dêrike ke Kirdkî Qisey Kenê”, Newepel, Dîyarbekîr, Hûmare: 79 (Êlule 2015)

Malmîsanij; "Bazî Yörelerde Dımılı ve Kurmanci Lehçelerinin Köylere Göre Dağılımı", Berhem: kovara lêkolînên civakî û çandî, Stockholm, Hejmar: 2, 3, 4 (1988).

Malmîsanij; "Kirmanckîya (Zazakîya) Motkî û Hewelî ra", Kovara Vateyî, Stockholm, Hûmare: 6 (Payîz-Zimistan, 1998)

Ç)Çimeyê Dîjîtalî

Bayanay, Yasin (Lek); Lek Ağalarının Soyü,

http://gomanweb.org/GOMANWEB2/2009_HABERLERI/HABERLER-2009/Ekim/17Ekim/yasin.htm, 17.05.2016.

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 03. 12. 2016

Dirihî, Ehmedê; Nameyê Dewanê Çewlîgî, <http://www.kirdki.com/?p=1930>, 17.05.2016.

d)Roportaj û Qiseykerdişê Xususî

Adîle Koyuncu: A dewa Herbelî (Kuyuluhöyük) ra ya. Şeşî û hîrê serre ya, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zana. Ma 29.11.2015 de, dewa Herbelî de aye reyde roportaj kerd.

Badîn Gunduz: O, dewa Xarawara (Halören) ra yo. Kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 29. 05. 2016 de, dewa Xarawara de ey reyde roportaj kerd.

Celal Karataş: O, dewa Çepenya (Leblebitaş) ra yo. Şeştî serre yo, kirmanckî, kurmanckî, tirkî zano. Ma 20.09.2015 de, dewa Çepenya de ey reyde roportaj kerd.

Edîb Doxan: O, dewa Kerêcinî (Gümüştaş) ra yo. Çewres û panc serre yo, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 14.09.2015 de, Dîyarbekir de ey reyde roportaj kerd.

Ehmed Otun: O mezraya Kurşêran (Erdemli) ya dewa Kêtûyî (Pirinçli) ra yo. Çewres û heşt serre yo, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 27.10.2015 de, ma Kurşêran de ey reyde roportaj kerd.

Hasan Arslan: O, dewa Aywêrî (Ayveri) ra yo. Hewtay serre yo, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 04.11.2015 de, dewa Aywêrî de ey reyde roportaj kerd.

Hecî Elî Omer Deniz: O, dewa Cobîn (Karaçevre) ra yo. Pancas serre yo. Di serrî şîyo mekteb. Kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 05.11.2015 de, dewa Cobînî de ey reyde qisey kerd.

Hecî Sebrî Deniz: O, dewa Cobîn (Karaçevre) ra yo. Hewtay serre yo, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 05.11.2015 de, dewa Cobînî de ey reyde roportaj kerd.

Hemdîn Doxan: O, dewa Kerêcinî (Gümüştaş) ra yo. Hîris û di serre yo, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 02.08.2015 de, Dîyarbekir de ey reyde roportaj kerd.

Îkram Dagdelene: A dewa Kêtû (Pirinçli) ra ya. Hîris û çar serre ya. Nêşîya mekteb. Kirmanckî û kurmanckî zana, zaf tay zî tirkî zana. Ma 01.06.2016 de dewa Kêtû de aye reyde roportaj kerd. Ma rê çend sanikê kirmanckî û çend deyîrê kurmanckî vatê. Peynameyê Îkram Xanime, Otun o la aye waşt ke ez peynameyê aye sey peynameyê pîyê aye binusî.

Îzzet Piçak: O, dewa Cobîn (Karaçevre) ra yo. Çewres û panc serre yo. Kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 05.11.2015 de, dewa Cobîn de ey de qisey kerd.

Mahmut Dalkılıç: O, dewa Çêrmûge Bistîn ra yo. Şeştî û hewt serre yo, kirmanckî û tirkî zano. Ma 08.11.2015 de, dewa Bistînî de ey reyde roportaj kerd.

Mehmed Zekî Bayanay: O Çewlîge ra yo. Ma telefon de ey ra tayê melûmat girewt.

Mehmud Deniz: O, dewa Cobîn (Karaçevre) ra yo. Çewres û çar serre yo, di serrî şîyo mekteb, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 04.11.2015 de, dewa Cobînî de ey reyde roportaj kerd.

Ruştu Mutewelîzade: O, Çewlîge ra yo. Ma telefon de ey ra tayê melûmat girewt.

Saadet Otune: A dewa Kêtû (Pirinçli) ra ya. Pancas serra ya. Kirmanckî û kurmanckî zana, zaf tay zî tirkî zana. Nêşîya mekteb. Ma 01.06.2016 de, dewa Kêtû de aye reyde roportaj kerd û aye ma rê çend sanikî zî vatê.

Serhat Kiliç: O Pîran ra yo la seba ke dewa Çinarî Kerrikê (Kılıçkaya) de mamosta yo, mintiqa baş şinaseno. Ma 02.09.2016 û 21.11.2016 de, derheqê çend dewan de ey ra tayê melûmat girewt.

Seydo Savci: O, dewa Kêtû (Pirinçli) ra yo. Çewres û çar serre yo. Melayê dewa Şawêrdî (Şahverdî) yo. Medrese de wendo. Kirmanckî, kurmanckî, tirkî, fariskî û erebkî zano. Ma 01.06.2016 de, dewa Şawêrdî de ey reyde roportaj kerd.

Seyîdxan Akman: O, dewa Kanîpank (Yarımkaş) ra yo. Pancas û çar serre yo, panc serrî şîyo mekteb, kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 12.01.2016 de, dewa Çarıklî de ey reyde roportaj kerd.

Siltan Kaya: A dewa Tomat (Tokluca) ra ya. Çewres û hîrê serre ya. Kirmanckî û kurmanckî zana. Ma 29.11.2015 de, dewa Tomat de aye reyde roportaj kerd û ma rê yew sanike bi kirmanckî vatê.

Xalit Talay: O, mezraya Tehtikî (Düztaş) ya Selametî (Selamet) ra yo. Şeştî û panc serre yo, kurmanckî û tirkî zano. Ma 08.04.2016 de, dewa Selametî de ey reyde roportaj kerd.

Zeynep Çetîner: Adewa Herbelî (Kuyuluhöyük) ra ya. Şeştî û hewt serre ya, kirmanckî û kurmanckî zana. Ma 29.11.2015 de, dewa Herbelî de aye reyde roportaj kerd.

Zubeyr (Zibo) Paçîn: O, dewa Şawêrdî (Şahverdî) ra yo. O, heştay û şeş erre yo. Kirmanckî, kurmanckî û tirkî zano. Ma 01.06.2016 de, dewa Şawêrdî de ey reyde roportaj kerd.

ÎLAWEYÎ

ÎLAWE-1

ZENDEL XATUN Û HEWT BIRAY YA⁹⁶

Va, bibi, Hoday girdêr çê [çîyê] çinê bi. Keynekêk û komêk keynekî şî.

[Kênek] Bermay, va:

-Biray mi çin yo.

Dayay ya va:

-Biray to hink ê hewt hebî yê, îş a şuxlîyenê. De vînde, ez to rê herêda herrin virazê, şo. Ti çî erd o vînê jî gere ti nêvajê "hoş". Gere ti hino dewam kê yo [û] şorê.

Rayîr a [ra] ya w' hevalê xu şî, yewerê -neyse uja nêbeno ez vajî- tîrr ke. Yay va:

-Serê biradê mi, mi nêkerd!

Yay va:

-Serê biradê mi, mi nêkerd!

Hemin kerd vêdê yay, va:

-Welle to kerda!

Ina berma, werîşt nişt herda xu şî, şî, şî; çîramurekêda kihoy nêdî. Va:

-Hoş!

Hera yay xerepîya. Di ray, hîrê ray; tim şîyê rayîr a [ra] çî dîyê, vatê "hoş", hera yay xerepîyayê. En sonî dayî ci ra va:

⁹⁶ No nameyê sanike ma pa na.

-Gere ti nêvajê "hoş". Hera to xerepîyena.

Şî, şî; şî hetê birandê xu. Inya kerd hewt biraydê ya yê. O yew, di ser o, çîher çim o; xeylî nîno mi vîrî seyîn seyîn o. Şî kewt peydê aldandê biradê xu.

Pisîngêda biran bibî, ci rê kar kerdê. Ya jî werîştê kar kerdê, inê biranê ya vatê:

-Law, ma se bîyo ina [pisînga ma]? Kê ma inya temîz o, ma rê kar kena.

Anê pisoda xu ra hes kerdê. Birawo di ser û çîher çim vano:

-Hela kanî ez ray bewnî çî mersela ya.

Erê inya keno, babo! Keynekêka peydê aldanî ra vejyena û kar kena.

Va:

-Bisimîla, meters!

Yay jî va:

-Zaten ez verê zana şima biray min ê. Mi xu, rê şima nêda.

Va:

-Waya mi, ti zerê keyî gezi ki. Işkij zere d' erd o bo, ti nêwerê ha! Işkija pisîng a.

Û va inay zere gezi kerd. Pisîng zî xu nimitbi.

[Keynek iskij] wena.

Ina pisîng murê ya visnay. [Keynek] şî serdê banî, murey kerdê pa. Tim va:

-Pişo! Hela heri, agirê me xew da neçi?

Va:

-Na, na.

Ray şina mîzî vera ci dana. Rayna vana:

-Hela heri, agirê me xew re neçûyi?

Zo seredê çîyayêk a bî ha, tenya.

[Pisîng] tim huno kena. Murekê ci ra diznena, bena vana:

-A wa y', a wa y', diçirusîni agirê mi.

Û welle keynek şina zere. Beno şan. Anya kena, babo! Adir hewn a şîyo. Çaqmaq-maqmaq çê çinê bîyo.

Wurzena şina, şina; inya kena tê hûtî yê. Tê lîenê qîrî-qetranî ser o giryenê. Tê rakewtey. Gedê hût xu hesyena, vana:

-Rew nêja ra şo! Daya ma bihesîyo, go to buro.

Vana:

-Çarê mi çin yo welle, gere şima adir mi dê.

Vana.

-Ez adir to dî. Ezo her çî ra çê to dê. To [ti do] sabun berzê, wa buz bo, daya ma ci ra bişemetîyo. To derzenyan berzê, go teli bo, lingan ra şoro.

Huno eşya da ci şî. Dayî xu hesya.

Vana:

-Lêlim, lêlim, bîna xelqê xerîb tê.

Vanê, welle pey ra kewt dim, şî.

Na keynek xu resnena zere. [Hût] vana:

-Ya ezo qina xo beroy ro dê, bikê hewt perçey yan jî to gişta xu mi rê ber ro vejê, ezo pey bilî.

Gişt vejena, pey lîyena; her roj, her roj. Keynek ziîf bena. Biray vanê:

-Se bîyo to, çawa bîyo to?

Keynek nêvana. Rojê biray yay xu nimneno vano, ka hela se bîyo wayda mi. Inya keno, babo! Hûtêda zê ecêbê huno kena. Û welle biray yay -to dî o di ser û çîher çim- ya kişeno, beno pirçê ya w' istanê ya erzeno serdê zilboy, çî qediyeno.

Gedê hût yenê vanê:

-Ka daya ma?

Pisoy vana:

-Daya şima kişta.

Pisoy tey xayîn a, keynek dir.

Pisoy vana:

-De şorê, istanê dayîda xu bîyarê verdê berî. Wexto Zendel Xatun vejîyo -yano namê keynek o ha- ezo jî vajî "ti tey vejî". Wa pay ci no.

Û welle istî arena, kena verdê berî û wexto vana "*Piso, hela gedan dir der kev*", piso vana:

-Nê, nê, ti vejî gedan dir.

Şina, nana pay istî û xu ra şina.

Biray yay şan d' yenî, hênîk a merda. Biray yay zerdanê yay, pirênê yay û çîyê yay nanê devê ro û cenazê yay jî nanê devê ro, [şinê].

Lajê axay û -mesele- paşay, inya kenê di devey yenê barkerdeyê. Yew vano:

-Can bo, mi rê!

Yew jî vano:

-Mal bo, mi rê!

Şino, şino, lajê axay rê can şino. Inya keno, can merdo.

Benê, cenazî kenê bişuyî, uja ronênê. Îsan top beno. Gedekêda anya qijkek şina niga xu nana istî ya, meyt recefiyeno. Milet tê remena, yew vana:

-Lêlê hela vinde, e şî! Ma çî yo? Ya jî zê ma ya!

Şînê istî ci ra kaş kenê, sax bena. Sax bena, lajekî dir zewejîyena û di gedeydê yay virazîyenê. Namê yewerî kena Hesên, namê yewerî kena Husên. Her yew sêvê nana dest, vana:

-Wexto şîma kuçan ro şî, vajê, "hoykî mi, moykî mi, Zendel Xatun daykê mi".

Yanê bi eno peyv biray yay ya vînê. [Yew lajê yay kuçan de] hino vano. Biray ya vano:

-To va çî?

Vano:

-Mi va, hoykî mi, moykî mi, Zendel Xatun daykê mi.

Vano:

-Hela bê.

Şî. Lajê axay va:

-Ti wayê xu nas kenê?

Va:

-E.

Ray qeflê ard têver, nêbî; rayna qeflê ard têver, nêbî. En son waye rê ci day, bermay.

*Merselika mi li dîyara, rehmet dê û bavê gudara.*⁹⁷

⁹⁷ Na sanike, 01.06.2016 de, dewa Kêtû de Îkram Dagdelene mi rê vate. A Kêtû ra ya, nameyê Kêtû bi tirkî Pirinçli yo. Îkram Dagdelene hîris û çar serra ya. A nêşîya mekteb. Kirmanckî û kurmanckî zana, tirkî zaf tay zana.

ÎLAWE-2

DÊMARÎ Û KEYNEK⁹⁸

Di keynekî way pê bî, dayê în ayrî-ayrî bî. Dayê în didi bî, her yew dayî ra bî. Narê yew namê yay Fatma bî, yew 'Eyşan bî. A 'Eyşan daya yay bibî, a Fatma çinê bî; dêmarîya yay ci ra hes nêkerdê, hiç Fatma ra hesnêkerdê.

Rojê, gavanî bî, xu rê ana dew di gavantê kerdê. Her roj yew şî hetê gayan, gavantê kerdê. Va, "eyro sira Fatma ya, ya wa şoro".

Fatma şina. Vana:

-A to rê tewrê pirrî peşmî kena, ti ena peşmî birêsê. -To dî verê lak riştê.- To [ti do] birêsê û bîyarê.

Welle ena şina, bermena vana:

-Ezo tenya ena peşmî seyîn biqedênê? Nêqedyena.

Xu rê roşena bermena. Çêlekêda yay esta, vana:

-Qabê çinay ti bermena?

Vana:

-Eno tewrê peşmî tê daw mi, vato "birês". Ez heya sibe zî roşê birêsî jî nêqedyena.

Wurzena vana:

-Ka peşmîya xo mi d', ezo burî; heya dana şanî tê ez to rê bikê peng-pengî.

Dana ci, wena. -De merselikî ha!- Dana şanî kena peng-pengî. Arena keye, ena dêmarîya ya şaş manena, vana, "Enay se kerd, qedêna?"

Rojo dim ra, na rê keyna yay şina. Tewrê ya jî pirr kena. Şina heya şan manena, piçikî virazena kena-nêkena nêqedyeno.

⁹⁸ No nameyê sanike ma pa na.

Dim ra na dayî fahm kena. Vana, "çi kena çêleka ina keynek kena, ino îşê çêlek o. ina qedêynena". Werzena rayna tewrê ya pirr kena, şawena. Niga yay ginena kortikê ro. Inya kena, pîrê ted' a. Pîr vana

-To [ti do] serê mi bisehênî.

Ina vana:

-Ez hetê gayan a.

Vana:

-Ti bisehêni.

Werzena ci rê sehênena. Inya kena, pirrê espijî bîya. Ci rê espijanê yay kişena.

[Pîr] vana:

-De to şorê. Awêda kiho bîyo [bêro], ti destanê xu bişuy; yewêda kesk bîyo, ser û çimanê xu pey bişuy.

Ina şina. Awe yena, xu pey şuwena; gewr û boz bena, rind bena. Tew tê şaş manenê, vanê, "inay se kerd?"

Rojo bîn şina, [rayna] niga yay ginena kortik ro. Pîr vana:

-Bê serê mi bisehêni.

Anya kena, me'dê xu ci ra qelebnena, vana:

-Welle ez nêşena to dî bisehênî.

[Pîr] vana:

-De şo. Awêda sîya bîyo, to destanê xu bişuy; yewêda çeçe jî, ti ser û çimanê xu bişuy.

Ina şuwena, tew ina pîs kena. Gunê heran çarî ya virazîyena. Şina. Vana:

-Eno çi yo?

Vana:

-Welle pîr inya kerd.

Ina [dêmarî] hêdî zana çî kena çêlek kena. Warzena xu nêweş finena. Vana:

-Mi hewn dîyo, gere çêleka Fatma sere birnê û ez goştê yay burê.

Çêlek Fatma ra vana:

-Wexto mi sere birnê, ezo goştê xu bikê zehîr, nêşena buro.

Werzena sere birnenê, kena-nêkena nêşena buro. Çêlek Fatma ra vana:

-Istanê mi zî dek torbî, dek bindê erdî. Tê go bibê zerdî.

Istanê ya tê kena de. Ena dêmarîya yay kena-nêkena nêşena buro. Goşt te'l beno, nêwerîyeno. Werzena hemin kena torbê, bena kena bindê erdî.

Rojê veyve virazîyeno, ina vana:

-Fatma w[a] keye d' bo.

Ya w [û] keyna xu şinê veyve. Teştê [Fatma] ver [de] ronana, vana:

-Ti gere hino bibermê, heya şan ti pîrrê hesrî kê, yano teşt pîrr bo.

Ina xu rê roşena bermena. Vana, "ina teşt seyîn pîrr bo?" Inya kena, cîranêda yîn yena, vana:

-Çinay rê ti huno kena?

Vana:

-Dêmarîya mi vana, "gere ti ina teşt pîrrê hesrî kê".

Vana:

-Ti mi rê wur dê sîtilan pîrrê awe ki. Tasê sol bîyar.

Ana. Kena cê mîyan, kena zê solawî. -Hesrî qey şorî yê, uja ra.- Vera têşt dana, vana:

-De pîrênanê xu xu ra d', ma şim veyve.

Vana:

-Dêmarîya mino biherîyo.

Kena nêkena cenyek vana "illim to şorê. Şona, istanê xu vejena; tê bîyê zerdî, bîyê pirênî. Ti çinay vajê, we virazîyeno. Werzena inî pirênanê xu dana xu ra, xu xemelnena. Heya telikan jî, zerrînî yê. Şinê veyve. Way ya dêmarî ra vana:

-Ennê, ennê, ina waya mina Fatma ya!

Vana:

-Bota şo yaw! Inî zerdan tê çara bîyaro?

Yano înan nêkena. Veyve qediyeno, Fatma remena. Vana, "ez verê în xu keye resnê". Xu îni ser a gam kena, telika yay ginena îne ro. Yena pirênanê xu nimnena, inî yenê keye.

Dew di axa esto. Istorê yê estê. Her keyê istorê wey keno. Vano, "serê sibay ez istoranê xu vera -yano qoşî- dî".

Istora vera îni ser dano. Kam istor şino serdê îni, şewqa telikî dano ci, ca niciqîyeno.

Vano:

-Ino çi yo?

Werzenê inî telikî vejenê, vengû dew tê dano; vano:

-Ino telik ê kê bo, ezo xu rê bîyarê.

Telik kêçî rê nêbeno. Vanê:

-Keyna gavanî yew esta.

Enî vanê:

-Keyna gavanî û inî telikî ça ra bîyaro?

Werzenê yay jî benê. Telik yay rê beno. Axa vano:

-Wulle ezo xu rê bîyarê.

Ê keyna jî heya ti vajê rind a ha! Wurzeno veyve keno, keno xu rê bero. Dêmarîya yay peydê perda [de] pirênanê ya cira kena, dana keynada xu ra û inay bena kena tenur. Berbu şinê hewnîyenê, veyv çê rê nêbena. Vato "huno rind a". Cê ra vanê:

-Welle veyv ina nîya! Ina çê rê nêbena.

Dîkêdê yay esto, azan dano, vano:

-Qî qî! 'Eysika gunik paşperde, Fatma Xatun tenur de!

Narê inê cê ra vanê:

-Hela vinde, ino dîk çê vano!

Şinê serê tenur akenê, yewêda gewra boz ted' a. Welle ci ra vejenê, benê rayna pirênan danê pira.

Dêmarî vana:

-Ezo veyv dir bî.

Werzena teştê kilorîdê xunê şor virazena, tê kena sol û rayîr a [ra] dana ci.

[Fatma] Vana:

-Ez teyşan a.

Vana:

-Ti çimêdê xu mi dê, ezo awe to dî.

Warzena çimêdê xo dana ci, tasê awe dana ci. Bota şinê, rayna vana:

-Ez teyşan a.

Vana:

-Ti çimê bînî jî mi dê, ezo awe to dî.

Warzena yê jî vejena dana ci. -Ê de mersalikî yê ha!- Dêmarî rayna pirênan ci kena, viran kena, uja ronana û keyna xu rayna xemelnena, bena axay rê. Axa rayna vano:

-Ina nîya.

Ne ver ci şino ne ci ra hes keno.

Şiwanê yeno, Fatma hunîk a yew yavan a, xu rê ko ra. Vano:

-Ti çi ya, ti çinay geyrena?

Vana, hal-merseley mi inya. Eno şiwane beno inay wey keno. Vano:

-Ti waya mi, e jî biray to.

Her keyê to dî yew istorê lajê axay wey keno. Istorê ke şiwane wey keno, xurt bena.
Narê rojê [Fatma] şiwani ra vana:

-Ha to rê anê çiçekan, şo dormedê kê axay vaje, *gurzik gul bi ça'vkî*.

Şiwane, çiçekan çarneno vano:

-*Gurzik gul bi ça'v kî!*

Dêmarî hema uja ya, vana:

-Bîyar ez to dî!

Çimê yay dana ci. Beno keno de yewer. Rojo dim ra rayna beno. Çimê yê bînî jî dano
ci.

Axa vano:

-Ez kena istoranê xu rayna vera dî.

Fatma istor ra vana:

-Wexto ti vera daya, dawî ser o xu berz 'erd. Dinya tê to ro kom bo jî hetanî ez nî
[nêrî] mewerz.

Narê istorî remenê, istorê inay xu erzena erd. Kenê-nêkenê nêwerzena. Vanê:

-Wayêda şivanî esta, wa bîyo [bêro]. To dî yay wey kerdo, beno bi yay werzo.

Keynek yena, niga xu dana piro, istor ‘er a [ra] hol bena. Axa ewnîyeno ina keynek a. Rayna inay xu rê beno û vera a bîn û daya yay dano vano:

-Hadê herin mala xu!

*Xelmîşoka mi li dîyara, rehmet dê û bavê gudara.*⁹⁹

ÎLAWE-3

XWEDÊDAYÎ Û PORZÊRÎN¹⁰⁰

Va, ray bîyo qe çinê bîyo, Homa yê girdêr çê çinê bi. Vatê, kalo pîrê bibî, vatê, kal şino areye, verê gededê în bibi. Namê yê Mehmed Can bi û şino xu rê çira gedê erdo nêvînen. Vano ez nê jî berê wa pîre mi rê wey ko, namê yî kena Xwedêdayî û pîre wur dîn wey kena, gird kena, hur dîn ra vana ti jî lacê min ê. Zek şoro gedeydê Şeboy ro do [Şeboy, yew embaza sanikvatoxe ya ke uja de bî], Şeboy vajo:

-Lo lo kiçî nêzana isl û cîsnê to kanca ra yo, ti danê gededê mi ro!

Û yeno pîre ser o bermeno vano:

-To [ti do] vajê ez kanca ra ya.

Pîre çîqa vana "ti lacê min ê", vano:

-Nê ez lacê to bîyê, cenyek mi ra inya nêvatê. Şitê xu mi rê helal ki, ez kena şî.

Wulle şino, şino.

O bî yeno vano:

-Ka biray mi?

Vana:

-Biray to şî.

⁹⁹ Na sanike, 01.06.2016 de dewa Kêtû de Saadet Otune mi rê vate. A dewa Kêtû ra ya, nameyê Kêtû bi tirkî Pirinçli yo. Saadet Otune pancas serra ya. Nêşîya mekteb. A kîrmanckî û kurmanckî zana, tirkî zaf tay zana.

¹⁰⁰ No nameyê sanike ma pa na.

We jî, ê pîre jî şino. Wur dî resenê pîya. Şinê hewnîyenê dixan cay ra wedarîyeno. Xu yê dixan geyrenê vanê, "a kenê dixanî bigî û şî".

Şinê hut ted' o. Ek lînê ser o yo, tê serê îsanî ted' ê û yew vano:

-Lêlim, lêlim bîna xelqê xerîb tê.

Yeno vano:

-Welle şertê ma esto, şima ca bîyarê şima zî hevalê ma yê û şima ca nîyarê, şima zî anê zê seran bigirîyê.

Vanê:

-Şertê şima çi yo?

Vanê:

-Ti yo hewt ray nê lînê adirî ser nê û erd nê.

No Xwedêdayî destanê xu anceno û vano, "ezo ronî". Qey jêhatî bîyo û nano adirî ser û ronano.

Namê keynek zî Porzêrîn a; hêvala îna, hut a. Vanê:

-Şima hevalê ma.

Û ino hut vano:

-Haydê ma şime seyda wa Mehme Can bendê Porzêrîn bo.

[Mehme Canî ra jî] vano:

-Bewnî, ti serê hutê girdî adê, go Porzêrîn bigêro û şoro.

Inî şinê. Ino lajek nêzano, çirê nêşino serê hutî nêwedareno! [Hut] Porzêrîn gêreno şino.

Inî yenê, Porzêrîn çin ya. Xwedêdayî vano:

-Biray mi teslîmê şima, ez kena pey ra dim kuy.

Şino. Şino, yew hînk o sî boye keno, [beno hevalê yê]. Û şino ku hînk o yewêna. We jî beno hevalê yê, di hebî benê hevalê yê. Şinê, Porzêrîn hînk a mixara d' a. Hut rakewto. Xwedêdayî xu vera mixara dano û Porzêrîn vejeno, hutî kişeno. Keyna hutî jî vejeno. Vanê:

-Wullay hanîk î di keynekî hevalê ma, nayîk î na mixara d' ê.

Hin kenê ki Xwedêdayî vera ci danê. Keynekan vejeno û lakê yî anê nîme, inî hevalê yê lakî birnenê, rayna we gineno bindê mixara ro.

Ina Porzêrîn vana:

-Go di beranî bîy [bêrîn]. Go pêro dê. Yewdo qer o, yewdo boz o. Ti xu berzê heydê bozî ser, ti go dinya ra gewrik bê; ti xu berzê heydê qerî ser, ti go hewt tebaqî erd şorê.

Wulle nê beranî yenê danê pêro, danê pêro û ino yanîşey çî ra xu nêerzeno heydê qerî ser. Hewt tebaqê şino erd. Hewnîyeno pisîngê, mîyaw-mîyawa pisîng a. Vengê pisîng dano, şino bindê erdê kêdê pîrê, vano:

-Pîrê hînkê avê bide mi.

Pîre şina mîzê xu kuncuk di kena, ana dana ci. Vano:

-Pîrê awa we şor î, çima?

Vana:

-Welle lawo, zîya hatîye ketîyi ber kanîya. Mîza min î, mi day te. Av tine.

Û şino, vano:

-Eyro dora keynanê axay a. Go keynê axay berê zîyay dê, go awe ma do.

Û ino şûrdê xo gêreno, şino verdê yêni ruşeno. Wexto zîya serê xo vejeno, dano vêrdê zîyay ro, kişeno. Ina keyneka kenê zîyay dê, destê xu dana gonî ro, dana mîyandê kiftandê lajekî ro.

Û ino axa vano:

-[Kê kişto] biwaz malê dinya!

We [lajeko bîn] vano:

-Mi zîya kişto.

We vano:

-Keynek vana kê kişto, hînk o mi çîkê xu daw piro

Hew keynek vana, "kê kişto mi hanîk o çîkê xu daw piro" û hewnenê yî kişto.

Axa vano:

-Biwaz malê dinya! Keyna mi wa to rê bo.

Vano:

-Welle e çêyê nêwazena, e wazena ti mi dinyaya gewrik finê.

Vano:

-Wulle dinya gewrik zor a. Şo hetê leglege; zîya leyranê ya weno, şo bikiş. Leglege to nêfîno dinyaya gewrik ma nêşenê to bike dinyaya gewrik.

Şino zîyay kişeno, arînda leglege ser o. Leglege yena, kena piro do, inî leyrê ya vanê:

-Med' piro! Inê zîya kişto, nayîk o goştê yê daw ma. Ma para to jî verdaya.

Leglege ci rê [bi] baskê [xu] kena sey. We qeremîyeno; vana, wa rako. Wurzeno, vana:

-Ti vanê çî?

Vano:

-Wulle hama ti mi dinyaya gewrik finî.

Ya jî vana:

-Dinyaya gewrik zor a. De bê ez to berî.

Bena. Nêzikê dinyaya gewrik kena, vana:

-Wulle ez veyşan a.

Wurzeno a nêja goştê lingda xu cira keno, dano leglege. Leglege zana ê candê yê yo, kena bindê ziwandê xu. Ronana, vana:

-Bimeşey.

Lengeno. Vana:

-Se bîyo to?

Vano:

-To va "ez veyşan a", mi nêjay xu cira kerd mi da to.

Leglege rayna goştê yî nana pa, vana:

-De şorê!

Yeno ek Mehme Can istûn a girê dayo, pirandê nandê gilgilî huta daw dest.

Û mesel qedyena.¹⁰¹

ÎLAWE-4

MEHELÎYÊ QEREJDAXÎ¹⁰²

Pinar Yıldız: Kalikê şima yo verên key ameyo Qerejdax?

Hecî Sebrî: Şe sê, hew sê ser, şe sê ra zêde virazîya w' kalikê ma amo no Qerecdax.

-Ti ça ra zanê şeş sey, hewt sey serre yo?

-Hecî Elî va. Ame kêdê ma, va. Xeylî erdîşsipî bi. Va, "lawe, emser şe sê û nêza çeqa serr o bawê [kalikê] şima amo no welat".

¹⁰¹ Na sanike, 29.11.2015 de dewa Tomatî de Siltan Kaya mi rê vate. A dewa Tomatî ra ya, nameyê Tomatî bi tirkî Tokluca yo. Siltan Kaya, çewres û hîrê serre ya. Nêşîya mekteb. Kirmanckî û kurmanckî zana.

¹⁰² Ma no roportaj 05.11.2015 de, dewa Cobîn de, Hecî Sebrî Denizî reyde kerd. Wextê roportajî de Hecî Elî Omer Deniz, İzzet Piçak zî uca bîy. Aye ra ma tîya de ca da tayê qisayanê Hecî Elî û İzzet Piçakî zî.

-Bîngol ra amo?

-E, Bîngol ra amo no welat. Ê bi vîst-hîris serrî jî Elî mi rê vato. Yanê şe sê o pancas, şe sê o hewtay, awna esto ha.

-Yê Mazîdaxî key amey?

-Mazîdax, eslê în licêlî yê, şarê licê yo. Narê yê jî ziwanê ma pêro yew o, o semed ra vanê, "ma jî dimilî yê". Yê ma dir nêweriştê nêamê no welat. Eslê în licêlî yo, Licê ra amê no welat. Heta, hetanî eşfretêk ana kişt dir esta, vanê "metînan". Belkî to name eşnawito. În o [û] qolêdê ma da pêro, peyî-meyî yewdêbînî ra kiştê. Qolêdê ma esto, ma vanê "şeynan". Ez bi xu jî şîya; ez, pîyê min. Şima bawê ra vanê "pî", ma vanê "bawe". Ez, bawê mi û başqe jî dewijî, ma zaf şî. Kenê barişmîşê pê bibê ha! Ma şî; reîsê Çinar, Memduh -şima tê zanê-, we jî amebi. Va, mi metîni ra vato, "*Metînano! Mêze kin, gere hun me jî pêşîya xu bibînin*". Vato, wa îş biqedîyo şoro, wa nê ra tepîya qewxe nêvirazîyo, wa şer nêvirazîyo. Şima nêvinderê, ma jî paştîyê şeynî yê, ma jî şeynî di danê şima ro. Yanê în rê ferqê ma w' şeynî çin ya. Eynî mi dî yê Memduhî, Qeracbelk d' va. Yanê yê xu ma ra gêrenê [gênê] feqet bi bawetey ma pêro yew memleket ra nêweriştê nêamê tîya. Ma pey ro amey.

Bewnî, ez na keyneda xu rê vajê: Ma xu rê fekdê pîlan ra no îş îşnawito. Namê kalikdê ma Şawelî Beg bîyo. Şeş tene lajê ey bîyê: Eyub, Husên, Şahîn, Xalit, Sefer û Humud. (Bera Hama, nê Humudî ra yena.) Inê pêro lajê Şawelî Begî bîyê. Mihedîn biray yê bîyo. Şarê Çinarca jî me'lij o [mehelî yo], yê jî merdimê ma yê. Şarê Çinarca, nê Mihedînî ra virazîyo [peyda bîyo]. Mihedîn ra virazîyo, cora vanê "mer'îna" [mihedînan]. Nika jî yew-yew rey ma ra vanê "*em apê we ne*". Wextê k' qarşî ma quwetêk virazîyo, îşêk bibo, ê jî mehelî yê; desteg danê ma.

-Mer'îna ça yê?

-Mer'îna, hanik ê yê jî ana kiştê ma di.

-Ê jî mehelî yê?

-E, mehelî yê. Pêro amê no welat o [û] no welat di mendê. Mendê heta nika.

-Çend dewê nê mer'îna estê?

-Tek dewêk a.

-Nameyê dewa înan çi yo?

-Çinar , Çinar Köyü (Çınarca). heta vanê Çinara Mehelîya. Yanê ma w' dimlijî ma xu pîya gêrenê. Ma vanê, "ma pêro merdimê pê yê". Yê jî vanê, ma jî vanê.

-Wexto ke Bîngol ra amey tîya, Şawelî bi xo ameyo?

-Şawelî bi xu amo. Koçerî bîyo, we welat a destê yê ra peye kişîyaw. Yew merdim kişîyaw û mehkum bî.

-Şawelî pa gedeyanê xo ra ameyo?

-Pêro. Koçerî bîyo, malê yê zaf bîyo, zengîn bîyo. Heta, -de mi nêdîyo, e no hêl nêşîya- hema jî vanê "Warê Şawelî". Yanê, ya guher ya alanêda hîra, pa çadirê xu qurmîş keno, daha ya alan bena alanê Şawelî. Hema jî vanê "Warê Şawelî". Yê usa vanê, de mi nêdîya.

-Çirê şima ra vanê mehelî, manaya "mehelî" çi yo?

- Wexto k' Şawelî, ya welat ra koçber bîyo, amo no welat. Namê dewe Mehel bîya. Mehelî, [êyê ke] kewtê Mehel. Namê dewe Mehel bîyo. Mehelîya na kişti d' esta. Kewnê na dewe, yê benê mehelî. Namedê na dewe ser o yê benê mehelî. Mehela ya, to dî tirkî vanê "bîr mehelle". Yerleşmişê ya mehel bî, artix bî "mehellî", ha. Sek vajê "dîyarbekijî".

-Tayê zî vanê, yew dare uja bîya, înan nameyê xo na dare ra girewto?

-"Dara mehelî" bîbî [estbî].

-Dara mehelî, dara çinayî ya?

-Dara balu.

-Yanî şima belû ra vanê mehelî?

-Ma balu ra vanê balu. Balu meyvêk o, pa vejyeno. Dar, dara mehelî ya; balu pa vejyeno.

-To qalê lajanê Şawelî kerdêne.

-Mi va, şeş lajê Şawelî Begî bîyê. Mihedîn jî biray yê bîyo. To fam kerd? Mihedînî ra [şarê] Çınarca virazîyeno. Kê Mer'î [Mihedînî] ra yê û nika yew rey vanê, "*em apê we ne*".

Mehelî, belkî eyro çîher-panc hezarî keye esto, xeylî yê. Ez nêftana vajê, belkî des hezarî keye esto. Zaf zêde bîyê. [Eşîra] "dimilî" jî zêde bîya, yê jî belkî hezar keye zêde esto. A meseley ma una ya.

Hecî Husên bibi, to nêdî; dikanê yê Berdê Mêrdînî di bi. Belkî Hewik [Hewa] dî, şima nêdî. Va: "Yeno mi vîrî, pêşîyanê ma zazatey vatê, [dima] ma [zazatey] terk kerd".

-O jî Mazîdax ra yo?

-E, o jî Mazîdax ra wo.

-La mi Mazîdax ra yew mêrikî de qisey kerd, emrê yê belkî pancas ra zêde bi, yê va, nêno mi vîrî ke, ne pîyê mi ne zî kalikê mi kirmanckî (zazakî) qisey kerdo.

-Dewa Keldizk esta. Yew merdimî waşt kîsedê xu ra camî virazo. Heqê ma da, ma di merdiman camî nay pira, dêse yay. Ma camî viraştê, va: "*Yaw e jî apê we mi. E jî merivê we mi, gere hun xweşik lêkin, temîz lêkin, baş lêkin*". A camîyê Keldizk, min o [û] Osman Hesîbî nay pira.

-Şima kamî ra vanê "kirdas"?

-"Kirmanc"î ["kurmanc"î] ra ma vanê kirdas.

-Şima "kurmanc"î ra vanê kirmanc?

-E, kirmanc. Hema ez bi xu xanimê mi kirdas a. To rî vajî, ma ra xeylî kirdasan ra zewejîyayê ha! Gede-medê ma, ez anya dewe mîyan di şina, xurubê tut-mutan estê, hunik î kirdasî vanê.

-Manaya "kirdas"î çi ya?

-Kirdas, yanê kirmanc [kurmanc].

Bewnî, e to rê vajê: Genelde kurdî dîye zaza esto, kirmanc [kurmanc] esto, hewramî esto, goran esto, soran esto. Yanê qenalê kirdasî zaf hera wo. Kirmancey [kurmanckî] xeylî

zengîn o. Yalaniz bindê minetan di şar zilm ci keno, dewleta yê çin ya, mehrum ê, mehrumîyet ê ha!

-Şima Cobîn de çend keye yê?

-Cobîn de ma do sey û pancas keye estê.

-Nê di sey û pancas keye heme merdimê pê yê?

-E. Kalikê ma namê yê Eyub bîyo, ma ra vanê "kalaîban". Bewnî, nê hewt dewdê ma yê, kalayîbî yê, yanî Eyubî ra virazîyay: Cobîn, Qelecûxan, Çepenya, Kurik, Aywêrî, Keldizk, Tomat. Kalayîbî, Dîyarbekir d' estê, Mersîn d' estê. Çiher serrî [ra] ver, ma şî veyvê Şewketî. Gedan va, "ma tam şeştî keye na mehele d' ê, kalek-kalek şeştî keye". Şeştî keyedê ma nika Mersîn d' o.

Îstanbul d' estê, Dîyarbekir d' estê, Îzmîr d' estê. Yanê xu rê daxilmîş bîyê.

Paroloy [parola] ma esto. Wexto k' lajê Şawelî, Bîngol de mêrde kişeno, vanê "ma go yewbînî senî vînim, bişinasnim?" Vanê ma vaje, "şeva reş, şuva reş".

-"Şuve", yanî hêga?

-Erd, yanê "tarla", "tarla wekerda". Tarla ronanê, hilikêda [mêşnayêda] î n jî yena. Hilik qer a, vanê, "şeva reş, şuva reş, mîya qer, berx li ber". Yanê hilikda qer, verê yay ver.

-Ti eşkenê nameyê çend kalikanê xo vajê. Mesela nameyê to?

-Namê mi, Hecî Sebrî.

-Nameyê pîyê to çi yo?

-Pîyê mi Hecî Elî.

-Pîyê ey?

-Xelîfe. Xelîfeyê Elî, Elîyê fina Xelîfî, Xelîfê Ayîbî, Ayîbê Mehmudî, Mehmudê Mihemedî, Mihemedê Îbîşî.

(...)

-Des-pancês serrî verê, rehmêtlî Emerê Qutî muxtar bi. Şi Çinar, kalikê ma, bawê ma, eşîreta ma, pêro day qezata. Eynî mi bi xu qezata wend, pêro daybî qezata. Heta vatbi "Qerecedax'dan bir alandan oturuyorlar".

Eslê ma bîngolij o. Bîngol di peye destê ma ra kişîyaw. Yê jî to rê vajê: Vanê, yew keynêda Şawelî bîbî. Ya zaf rindek bîya, pak bîya. Amîrêdê dewlet bîbîyo, vato, "şima na keyna xu bidê mi". Şawelî Begî vato, "ez lajandê xu rê vajî, ek lajê mi vajê herê, ezo to dî".

Şawelî verê jî qeza kerdbîyo, di zozanê Hekarî [di], qeza kerdbîyo. Qey Mîrê Hekarîyan to namê ci şinawito. Ê şîyê zozanê Hekarî, malê xu çerênay û -heşê huzurdê haziran di- yewdo fitne şîyo vato:

-Mîrê Hekarîyan, no Şawelî yeno ser zozanê to, çerêneno û ti ne bêşêk ne saylanêk ne tenekê ruen ne tenekê penîr ne verêk ne çîyêk ti ci ra nêgêrenê. Boşîboşina nê zozanî d' çerêneno, şino.

Eno vano:

-Welle xabera to ya.

Serra dim ra Şawelî fina şino zozanê Hekarî, şino koçerey. Mîrê Hekarî vano:

-Şawelî Beg, ti gere heqê çerî bidê. Yanê, heywan otleme parasinî vêrecax.

No vano:

-Mi senî çimê xu akerdê, ez yena nê zozanî çerênena, kêçî de'wê çî mi nêkerda.

Teq û req, danê pêro. Şawelî îna ra zêde peya kişeno. Yeno Bîngol, daha nêşino zozandê xu.

Ino amîrêdê dewlet esto, verê nêvatê amîr vatê "zabite", ka usttexmen o, yuzbaşî yo, onbaşî yo e nêzana. Vano:

-Şawelî Beg.

Vano: Vaje.

Vano:

-Ti wazenê fina şorê zozanê xu? Zozanê Hekarî çi weş o.

Vano: Xwezî!

Vano:

-Sozêdê mi esto, to [ti do] sozê mi ca bîyarê, ezo de'wa to virazê, ti şorê zozandê xu. Ti keynê xu mi dê, ezo de'wê to virazê.

No Şawelî zaf mereqlî zozanî yo. Vano:

-Hela ez lajandê xu ra pers kî. Lajê mi vajê "erê", ezo keyna xu to dî; vajê "nê", welle nêbeno.

Ê girdî ra vano, beno. Ê didîn ra, beno. Tay vanê o qic Eyub bîyo, ê ma bîyo yanê. Tay huna vanê, nêzana. Eyubî ra pers keno, Eyub vano:

-Ez way xu nêdana.

Vano:

-Yaw ti çira nêdanê? Ez wayê to bidê mêrdê, xu rê mêrde biko. Ma beno, ti nêdê?

Vano:

-Welle e nêdana!

Eyub jî hema erdîşê yê çin ya, a zê to, yanê zê keynek a rut o. Vano:

-Anika şima madem ki mi nêgeyrenê, bîyarê kincanê veyvitey mi ra dê û mi berê miqamdê yê, şima xu rê bar kê, biremê şorê.

Inî kincanê veyvitey danê Eyubî ra. Ma vajê Eyub. Ek Eyub o Eyub nîyo, tay vanê "o qic Eyub bîyo". Eyubî benê, vanê:

-A ma hanîk a keynê xu day to.

Û inî bar kenê, ya şewe koçber benê, remenê.

Ino zabite şino, tabî keyfê yê yeno, înan nêkeno ki pirobibo şew. Şino, lajek vano:

-Sebir bike yaw! Hela vinde! Ecel' o, to xeyr o? Hela sebir ki, ma vîstê xu rê yewbînî d' kay kim.

Virde-wêde, ya şewe nêverdeno nîzdî bo. Hetanî şinê durî konê ha! Vanê, xencerêdê yê bibîya. Xencera xu verdê xu ra wereno, dano ê zabite ro, kişeno. Merdimanê xu rê jî vato: Bewnî, paroley ma jî, ez wexto şima dima bî [bêrî], vînayîşê ma go no şikl bo: *"Şeva reş, şuva reş, mîya qer, berx li ber"*. Yenê, şuvêda sîya ya. Ya şewe çadira xu qurmîş kenê, hilika [mêşna] î n jî yena. Emirdê Elay, ya jî verêk arêna [ana]; vere qer o, mîy qer a. Yanê *"Şeva reş, şuva reş, mîya qer, berx li ber."*

Verê namê Erxenî, Osmanî [Osmaniye] bîya. Lajek yeno Erxenî ya reseno merdimanê xu û yenê, yenê, yenê Qerecdax. Êdî nêşinê welatê xu. Mi fekdê pîlan ra, verîrandê ma ra inya eşnawita.

-To gama bîne wexto k' qîsey kerd, to va "fina". Ti tena vanê "fina" yan şima heme meheli vanê? Çunke hêlê Sêwreg vanê "fina".

-Ma vanê "rayna". Ino hêlê Sêwreg vanê "fina".

-Şima kurmancan ra vanê, "kirdas"?

-Ma kurmancan ra vanê "kirdas" jî, ma vanê "kirmanc" zî.

-Şima xo ra se vanê?

-Ma "dimil" jî vanê, ma "zaza" jî vanê.

-Seba şima dimil û zaza ferq keno?

-Ferq nêkeno, ha dimil ha zaza.

-Ama tayê vanê, ma verê nêvatêne "zaza", ma tena vatêne "dimil", ma pey ra "zaza" va.

-Esas "dimil" o, zîwan "dimilkî" yo. Yanê "zazatey" jî xu rê tayên naw pa ha!

-Yanî şima verê vatêne "dimilî"?

-Ma verêna vanê "dimilkî".

-Şima çekuya "zaza" ça ra musayê?

-Ê "zaza" û "dimilkî" pêro yew o.

-Ferqê ci çin yo?

-E, ma televzonan jî şima goşdarî nêkenê? Eynî televzonan jî vanê, vanê dimilkî, vanê zazakî.

-Ti dewanê eşîranê mehelîyan zanê?

-Babam, welle dewê în xeylî yê. E çi zana?

-Çêrmûge de zî merdimê mehelîyan estê?

-[Tayê] çêrmûgijî vanê, ma jî kalayîbî yê. Bego çêrmûglî bi. Eynî wesar bi, ame keydê Hecî Hemê, heftêk mend. Oxlaqêda [estorêda] Hecî Hemê, istorêda fa'lı bî; day ci, girewt şî. Va, "e jî merdimê şima ya". Eno, mi dî ê mêrdimî va.

Hecî Elî: Çêrmûg di Hecî Mustafa Akdax esto. Anka telefonê ci hetê min o. Bi telefon, ma gorîşmiş benê. În ra vanê "Qere Memedan". Ê kirdasî peyvîyenê. We bi tirkî peyvîyeno, suki d' gird bîyo ya. Anka him Dîyarbekir d' o, him Çêrmûg d' o; zengîn o, teşkilatê în bol o. Çend ray vano, "yaw amcaoxlu boyle telefonla olmaz, bî bize gel". Ez nêşina, mi va "ti bê". O jî nêame.

Hecî Sebrî: Bîngol de jî estê. Bawê mi ma rê vatê. Ruştu Beg bibi, we jî dezay ma. Ruştu Begî ra Evdilwehab virazîya. Evdilwehabî ra jî ki [kam] newe esto, e nêzana. Ruştu Beg ame tîya. Bawê mi va: "Sicîl hetê mi da, gorêdê keçe. Keçe esto ya, kulaw. Sicîl bi goredê kulavî. Mavajim, ki [kam] kê ra virazîyo, ki lajê kê yo, ki reseno kê, ki çi yo filan; tê yazî kerdê. Yazîya osmanî [bi herfanê] erebî.

-ŞarêKerêcinî mehelî yo?

-Kerêcin în ra vanê "baravîya". Yê kurmanc ê.

-Kalikê înan Eledîn kurmanc bîyo?

-Kalikê înan Eledîn o, cora vanê eldînan. Ez kokê hemin zana.

-Lapizika?

-Hanik a keynê mi [Pinare] zana! Yê jî vanê "ma jî şima ra yê".

-Vanê "pîyê înan koşkar bîyo", rast a?

-Aaa! *Rehmet dê bawê!* Ti zana! Koşkar bîyo, amê no welat, koşkarî kerda. Ma mîyan d' mendê ha.

-Nê Êxlîya, pizika yê?

-E, Êxlîya pizika yê. Namê bawedê pizika vanê "Mihemedo Pîrî" yo. Yanê nê pizika, Mihemedo Pîrî ra virazîyê. Mihemedo Pîrî şino Erzorom esker. Nuxtêda eskerî bîya, ci ra esker vinî beno. Ka tabur qomtanî yo, alay qomtanî yo çi yo, vano: "Ma na nuxta îptal kim. Bi çîqa eskerdê ma ci ra şînê, vinî benê." Ino Mihemedo Pîrî vano: "Nobetê mi uja binusê, ez şina uja nobet gêrena [gêna]." Nobetê yê nusenê, şino. Ewneno yew elok yena. Yena, yena, yena verdê yî. Elok xu verdena ser û xu erzenê pê. Mihemedo Pîrî, ya ronano, erd a ronano; surgî nano sinê ya ser, keno bikşo. [Elok] verê xu akena. Ewnêno, keynekêk a! Perreno mildê ya, ya ano tabur. Tabî esker û subay filan piro top benê. Vano: "Wellehî ino çî ame, elok bi. [Dima ra] bi îsan. Ma xu eşt pê, mi we rona, mi kerd bikşî. Verê xu akerd, keynek a, pîrek a! Mi nêkişt. Namusê mi, şerefê mi qebl nêkerd ez bikşî, mi anika ard." Narey we qomtan -ka tabur qomtanî yo ek alay qomtanî yo çi yo- vano: "Miheme, ez hey teskerê to pir kê! Vaje, başqe jî vaje. Ez çi to dî? Ez to hedîya kî." Vano: "Wellehîm, derdimdilim Darbenîşt!" Qomtan vano: "Derdimdilim Darbenîşt çi dêmek o? Hela mi rê vaje! Vano: "Welle Darbenîşt zozanêk o, yaylêk a, wargêk o. Ez xu rê çadira xu pa qurmîş kena, ez xu rê malê xu pa çerêna. Mi rê çena lazim nîyo." Qomtan warzeno seyîn îcab keno ci rê nuxta virazeno, vano: "Miheme de şo keye. Ez o rojê to vînê. Ti inday vanê 'derdimdilim Darbenîşt'."

[Eskerîya ey dima] rojêk binda çadirda xu de kewto [rakewto]. Hewnêno, reqînê oxlaqdê qomtanê yê kewt ser. No warzeno xu ser, vano: "Qomtanê mi, ti xêr amey?" Qomtan vano: "Yaw Mihemed! Ino çi hal o ti tede y?" Vano: "Welle qomtanê mi, mi qabê nêja meraq kerdê!"

Ma behsê eskerî kerd, ame vîrdê mi: Xalê mi zemanê osmanlî d' şî Yemen. Yemen a esker bi. Yemen ra bi lingî ya rema, ame tîya û merd. Rayîr a ame, be'cîya merd. O zaman osmanlî bi ha!

-O wext şima bi zerrîya xo şîyênê herb yan bi zorê çuwa?

-Ê bi zorê çuwa, bi zor.

-Şarê dewaBelek, ê zî meheli yê?

-Nê, meheli nîyê, badika yê.

-Nika kurmanc ê yan zaza yê?

-Ê welle newe yê jî zaza yê, mîyandê ma d' musay zazatey [zazakî].

-Yanî, ê zî xu mîyanê meheliyan de hesibnenê?

-E, anewe şorê eşîrandê xerîban, vanê "ma jî meheli yê". Feqet kokê înan meheli nîyo.

-Kokê badikan çi yo?

-Badika eşîrêk a. Badika zaf ê. Hêldê Qulp [Pasûr] de estê. To rê vajê, badika xeylî yê.

-Yanî ê zî sey eldînan mîyanê şima de bîyê zaza?

-Eldînan baravî yê.

-Temam, kokê înan baravî yo la nika bî meheli.

-Nê, welle xu nêkenê meheli. Vanê, "ma baravî yê". Kokê yîn, bawê înan, namê yê Eledînan o. Eynî e şîya kêdê erdîşîpîdê înan, peyo pîl bi, zaf yaşlî bi. Va "şima kanca ra yê?" Ma va "ma Cobînan ra yê". Va "şima kalayîbê?" Mi va "erê". Va "lawo, ma seyê şima yê". Mi va "bi çi hawa şima seyê ma yê?"

-"Se" çi yo?

-Sêwî. Bawê muxtarî, va. Sinoy Hemkê ha, Sînoy Hemkê, bawê Muxtar Mihemedî va: "Bewnî, ino Eledînan, keyî ra qehrîyeno." Ma vanê "herîyeno", keyî ra herîyeno. Gênc bîyo ha! Yanê ez tarîxçî ya, çî hetê mi d' esto. Keyî ra herîyeno û vanê inî kalayîbî jî, eynî Kê Ayîbdê Silî, Kê Osmanî bi xu, karwanê înan bîyo. Karwanê Kêdê Ayîbdê Silî şino karwan û no jî ray ra reseno înan. Raydê karwanî ra, reseno înan; înan dir yeno kêdê yîn. Ê kêdê înan di wurzeno-ruşeno, karê yîn, şiwanteyê yîn falan keno. Zewejnenê, xu visnenê. Anka mezêlê Eledînanî, Ezama w'. Eynî ya roj febrîqe d' yewî mi rê va "mezêlê Kalo Eledînanî hunik o Ezama, mîyandê mezêldê şima d' o". Anê Eledînanî ra virazîyay. Yê ma ra vindertê.

-Na Herbelî hetê Sêwregi de ya?

-Herbelîyijî hêldê Sêwreg ra yê.

-Ê zaza yê yan kurmanc ê?

-Welle newe zazay tede estê ama kirmancey [kurmanckî] vanê. Yê dêrsimlî yê, zazay Dêrsimî yê.

-Dêrsim yan Sêwregi?

-Dêrsim.

Hecî Elî: Kokê înan Dêrsim'den gelme yo, yanê Dêrsim ra visîyay. Mi inya eşnawito.

Îzzet Piçak: Yanê inî Sêwreg ra amê nêja. Kokê in zê ê ma; senî ma vanê "ma Bîngol ra y' ", ê jî Dêrsim ra y'.

Hecî Sebrî: În jî deme [demek] qeza kerdo, amê nêja xu rê Herbelî bi perey girewta, amê tede ronîştê.

-Ê zî nika mîyanê şima de yê, mîyanê meheliyan de yê?

-Nê.

-Mesele, mavaje şima û metînan bidê pêro, piştî danê şima?

-Wextê gedandê Kê Hecî Canoy d' rayk herbelîyijan va "ma zî şima dir bêş bidi". Ma ra Hecî Fetay qebul nêkerd, va "hela na ray vinderê". Yanî ma besê xu nê [yê], ma zaf ê, ma nêwazenê zêde îsan ma ya bizeleqîyo. Ma eşkenê cilê xu aw ro di.

-Gurgur?

-Gurgur ma ra nîyê. În ra vanê "qîlvan". Bonî, e to rê mesela qîlvan jî vajê.

-Kurmanc ê yan zaza yê?

-Kirmanc [Kurmanc] ê. Eşîrda qîlvan ra vanê "zirika". To fahm kerd? Erzorom ra werîştê, amê yerleşmişê Qerecdaxî bîyê. Sultan Murad rayîr virazeno, keno bero Îstambul. Rayîr yeno nîzdîyê keyandê in. Pîlê in vano: "Lawo, siba Sultan Murad go bîyo [bêro] ma het,

gere ma nanê mîyandê rocî bidim ci". Feqîr bîyo. Vano "ma se kim, çawa bikim?" Ek çawa keno, mêrmek ci rê heywanêk -ek bizêkêk, ek hilikêk- sere birneno; nan virazeno. Sultan Murad nanê xu weno, pey ro keno destandê xu bişo. Yew xulamê pîlê qîlvanî bibîyo. Ek xewlî bîya, paç bîya, çi bîya, nano milê Sultan Muradî ser. Mesîn beno, aw keno destê yê; destê xu şono, xewlî gêno destê xu pank keno. Yê pîldê yê ra vano "ino çîyê to yo?", vano "no aşiqê min o". Vano "la ti?" Vano "ben de Allah'ın bir quluyum". Ci ra nata namê în bi "qulîya". A mesela ano şikil a.

-Şêxê şima estê? Şêxê şima kam ê?

-Qorî, şêxê ma yî. Yanê zeman de yê jî ma mîyan d' ê.

Hecî Elî: 'Esil şêxê kalikdê ma, ê Qub o, to dî Şêx Nurela.

Hecî Sebrî: Şêx Ehmed, a, beledîye başqanî.

Hecî Elî: Vanê "Şêxo Zirav", namê yê Şêx Mihemed o.

-Şêxo Zirav, Şêx Mihemed o?

Hecî Elî: E, namê yê Şêx Mihemed o, rewêna rehmet kerdo.

-Şêxo Zirav, o ke vanê mesîne ra vejîyayo?

Hecî Sebrî: Hah! Hunik a ti verê hemin zana. Ma çi yena mi ra persena? Ma ti hunîk a hemin verê zana!

Hecî Elî: Kalikê ma xelîfê yê bîyo.

Hecî Sebrî: Yanê cora no xelîfe ma ra w'.

-Şêxê şima yê zazayî çin ê?

Hecî Sebrî: Şêxe ma w' zaza esto, Keldizka w'. We jî 'eynî ma ra w'. Ê Bîngol ra jî esto, Bîngol fina jî 'eynî esto. Îsanî tedawî keno. Tebarikdê yê esto, saweno vucudî îsanî ra.

Îzzet Piçak: Felc, mesele fekê ci çewt bo, şîfa yê esta.

-Şêxê şima yê Qorya kurmanc ê? Şima de kurmanckî qisey kenê?

Hecî Sebrî: Qorya kirmanc [kurmanç] ê, ê zazatey [zazakî] jî zanê. Di veyvidê nê Şêx Remezanî anka ma ra y'. Di veyvê yê keynê ma yê, ma day ci.

-Şima verê veyveyanê xo de se kerdêne?

-Wexto k' ma veyve kenê?

-E. Verê.

-Ê verî jî lulî puf kerdê, yanê zel centê. Hêlê şima vano "zel". Ê xewlî zatî dar vistê.

-Se kerdêne?

-To dî paçêko sûr dafînenê.

-Yanî, eşkera kerdêne ke veyve esto?

-Erê.

-Heywan sere birnay û riz viraştê, belxur viraştê. Ispan kay kerdê, yanê bi oxlaqan [estoran] a ha, kay kerdê. Tifingî teqnay, a çî-mîyo ana. Def day piro. Nika bîyo saz.

Îzzet Piçak: Verê xeylê xu lulî bî mesela. Zazatey ma vanê "lulî".

-Şima qet kilamî nêvatêne?

Îzzet Piçak: Nê, ê ma kilamî nîyê.

-Dengbêjê şima çin bî?

Hecî Sebrî: Dengbêjî bibî. Çawa? Yewdo bizano xu rê vatê.

-Kurmanckî vatêne yan zazakî?

-Kirmancî [kurmanckî] vatê.

-Şima qet zazakî nêvatêne?

-Ê welle, de kilamê xu zazatey vatê.

-Kilamê zazakî yê ke ti bizanî, to vîrî de mendî, ti zanî vajî?

-Nê welle, e nêzana.

-Qet çîyêk to vîrî de nêmando?

-E, nêzana.

